La meua parla
al país dels falduts

La meua parla al país dels falduts

Pere O. Brusca

Catalunya
Abril de 2014

1a. Edició: Abril de 2014 *(sols per revisió)*
2a. Edició: Juliol de 2014 *(de prova)*
3a. Edició: Desembre 2014 *(més arregladeta)*
4a. Edició: Juliol 2019 *(pos més corregida i revisada)*

ISBN *(sense benefici econòmic per l'editor)*

Editat per Pere O. Brusca
Parit a Catalunya
https://bloc.brusca.cat

Dedicatòria

En record dels meus güelos
Juanito Miralles "lo barber",
Ramona Urgilles,
Lucas Guarch i
Manuela Muñoz "pesseta".

***Perquè ells les feien servir*.**

Índex

Agraïments

A setembre del 2001 vaig començar a recopilar mots falduts ficant-los a la meua web www.brusca.cat i, per aconseguir-ne més, vaig dixar escrit que demanava ajuda.

En el decurs dels anys, han estat diverses persones les que, directament o per correu electrònic, m'han comentat paraules que trobaven a faltar i que calia incloure.

No ha estat fins a enguany que m'he pogut dedicar de ple al projecte, quasi sense dormir, ni menjar ni cagar, per tal de donar cos i forma a la meua idea inicial. Ara, un cop acabat, voldria agrair a tots aquells que m'han ajudat d'una manera o atra. Moltes gràcies a:

Agustí-Angel Juan-Camps Querol
Agustina Querol Vericat
Albert Garcia
Alfred Llobet
Albert Puente Reverte
Anna Querol Brusca
Cati Brusca Campos
Enriqueta Sales
EsTikaKi
Fanny Castell Castell *(la mare)*
Fanny Castell Castell *(la filla)*

Fedrico Callarisa Elies, q.e.p.d.
Joan Porcar
Joan Manel Brusca Miralles, q.e.p.d.
Joaquim Ebri Martí
Maria Miralles Urgilles, q.e.p.d.
Maria Elena Gil Cerver, q.e.p.d.
Maria Jose Bel Gauxachs
Maria Cinta Campos Calduch
Montse Bordes Vidal
Omar Brusca Gil
Pere Brusca Garrit
Pietat Miralles Urgilles
Silvia Burrial Ràfols
Xavier Brusca Miralles
Yael Brusca Gil

Perquè sense la seva ajuda el meu esforç hagués estat immens.

És impossible, diu l'orgull.
És arriscat, diu l'experiència.
No té sentit, diu la raó.
Intenta-ho, diu el cor.
(Anònim)

Prefaci

Lo nostre català és tant correcte com qualsevol atra variant, sigui el català oriental o el català occidental, del Principat, del País Valencià, de Ses Illes o la Franja de Ponent.

Què suposo ens fa *"diferents"*?

Per una part, el fet d'haver conservat moltes paraules antigues o de seguir utilitzant la seua antiga fonètica i per atra part, la manera en què fem servir la nostra llengua, com per exemple:

- Moltes *a*, de final de paraula o de començament, les pronunciem com una *e* oberta; transformem algunes *o* en *au;* fem canvis de *e* àtona per *i;* emmudim la *t* quan va junt de *s* o *j* sonores; convertim la *x* inicial en *s;* eliminem la *l* en alguns adjectius o pronoms indefinits, etc.

- Utilitzem l'article *lo* i també fem servir els articles i pronoms: *natros*, *mos*, *seua*, *etc.*, així com lo terme *pos*.

- Fem canvis en los temps verbals: *vaigues*, *minjar*, *etc.* i precedim el verb *haure* en *hi.*

Però sigue lo que sigue, **no som ni millors ni pitjors**, tan sols parlem lo català una mica *"diferent"* del català acadèmic.

Lo grup de folklore de les Terres de l'Ebre, *Quico el Célio, el Noi i el Mut de Ferreries*, en la seua comicitat, alt compromís social i estima

a la terra ho van saber explicar en quatre senzilles paraules a *“Jotes de l'Ebre”*:

Mos diuen la gent de fora
que no parlem massa clar
*perquè aquí diem **faena**,*
***anemon**, **barco** i **ficar**.*
I jo sempre els hi contesto
*que **això també és català**.*
-o-
Quan uns o atres parlem
***tothom que vol, se'n entera**.*
I si uns li diuen escombra
*natros li diem **granera**.*
Que cadascú a cada casa
***parla a la seua manera**.*

La bona voluntat i ganes aconsegueix que ***tothom que vol, se'n entera***, però sempre hi haurà irreconciliables com els que va retratar lo actor i cantautor valencià *Ovidi Montllor* (1942-1995) en unes seues encertades paraules:

Hi ha gent a qui no li agrada que es parle,
s’escriga o es pense en català.
És la mateixa gent a qui no li agrada que
és parle, s’escriga o es pense.

Introducció

Això que tens a les mans **NO és un diccionari acadèmic**. No ha estat la meua pretensió en fer-ho. **Sols he procurat recopilar aquelles paraules que utilitzava de menut en la seua forma oral** i que, a poc a poc, vaig haver de substituir per atres, evitant absurds com el referent a la paraula **gitar**, que natros la fem servir per **estirar-se al llit** i a atres indrets de Catalunya significa **vomitar**.

També vaig dixar d'utilitzar paraules per la **inseguretat que molts hem patit en lo domini de la llengua pròpia**, fet que sovint ens ha dut a considerar incorrectes aquelles paraules que no consten explícitament al diccionari normatiu, sense adonar-nos que **la majoria no dixen de ser variants històriques genuïnes, totalment correctes**.

La nostra riquesa de vocabulari és més ampla que l'existent a atres comarques del Principat pel fet de confluir lo lleidatà i el valencià en algun empelt incorrecte del castellà que, evidentment, hauríem d'evitar.

La meua parla al país dels falduts

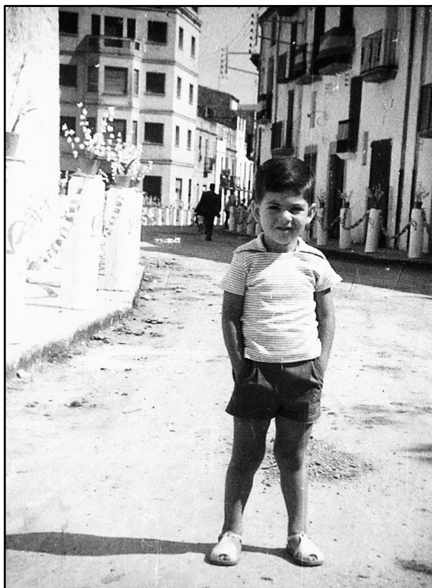
Possiblement trobareu paraules velles que ja no se diuen perquè se referixen a objectes o activitats que han desaparegut, però que també he inclòs per allò de la memòria històrica. Altrament hi haurà paraules que, ara com ara, no utilitzem en la mateixa assiduïtat que abans i que **seria bo recuperar-les perquè són lo nostre patrimoni i no l'hem de perdre**. Lo que no trobareu és tot allò que ja consta al diccionari normatiu, llevat que l'hagi volgut ficar.

Les paraules seguixen l'ordre alfabètic i les trobareu escrites en **negreta** seguides de la seua definició, d'algun exemple i dibuix. Les paraules genuïnes (o quasi) d'Ulldecona, segons l'Institut d'Estudis Catalans, les he procurat remarcar en lo símbol **©ULLDECONA**. També he fet constar los castellanismes i, generalment, sols he ficat la forma masculina de les paraules.

Al ser un **llibre d'expressions lligades als meus pensaments i sentiments falduts**, espero i desitjo no ofendre a ningú, ni pel contingut ni per les possibles errades que hagi comès sense voler.

Pere O. Brusca
Ulldecona, abril 2014

Pere O. Brusca

Lo somriure
costa menys que l'electricitat
i dona més llum.

A

Abadejo:

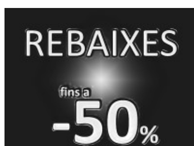
Peix considerat sinònim del Bacallà i per tant venut com a tal. En principi hauria de ser un peix blanc, però com als Països Catalans se sol menjar assecat, nutricionalment se considera dins dels peixos blaus.
Podem cuinar-lo de tantes maneres diferents que solem afirmar que hi ha un plat diferent per a cada dia de l'any.
Tallar l'Abadejo: Manar, ser l’amo, portar los pantalons.

Abaixar:

Dixar més baixa una cosa que està alta o fer passar una cosa a un nivell més baix.
«Abaixa la mà o se t’adormirà».
«Ningú lo farà abaixar del burro».

Abaratir:
Fer baixar lo preu d'alguna cosa. *«Abaratix-mo»*. A Tortosa diuen *«Ambaratix-mo»*.

Abaratit:
Rebaixat de preu.

Abarrotar:
Omplir un lloc completament, de gom a gom. *«A la manifestació del 11 de setembre del 2012, Barcelona estava abarrotada de gent»*.

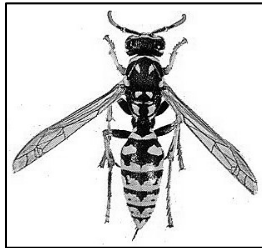
Abecar-se:
Adormir-se assentat o plantat, tombant lo cap cap avant. Endormiscar-se.

Abellir:

1) Apetir. Venir de gust.
Se diu bàsicament del menjar.
«M'abellix un plat de sopa».
2) Mostrar-se disposat a acceptar o fer alguna cosa. *«Creus que s'abellirà a casar-se?»*.

Abespa:

Vespa. Insecte de color groc i ratlles negres. Té un fibló que dóna picades molt doloroses. Viu en colònies i fa lo niu semblant al de les abelles, però no produix mel. *(cast. avispa)*.

Abeurador:

Pica a on abeuraven los matxos.
Al carrer Sant Antoni, cantonada la Murada de Baix, hi havia un abeurador tan gros com tot el requadre cobert on ara hi ha pedrís per assentar-se. Fins lo segle XIX, lo centre històric d'Ulldecona estava emmurallat i en aquella cantonada hi havia un dels portals, lo *«Portal del Mar o de l'Abeurador»*. *«Assentats als trons de les aixetes de l'Abeurador, jugàvem a Reis»*.

Ablair:
1) Fer molt de mal.
«L'han ablaït a cops», *«Les abelles m'han ablaït a picades»*, *«Sort de la mosquitera, si no mos ablairien los mosquits»*.
2) Recremar. Encalentir excessivament.
«La solellada m'ha ablaït».

Abocar:
Descarregar. Abuidar. Tirar. Girar o inclinar un got, caixa o altre recipient, i fer-ne caure per la boca el seu contingut.

Abocons:
Posar-se d'abocons: De boca terrosa. De boca per avall. *(cast. de bruces)*.

Aboirar:
Cobrir de calitja espessa que no arriba a ser boira. Emboirar.

Abornar:
1) Envestir un animal a algú.
«Lo va abornar lo bou», «Aborna-li el gos».
2) Lladrar.
«Lo gos ha estat abornant tota la nit».

Aborrar:

Fer desaparèixer una cosa escrita o dibuixada, fregant-la en una goma. Esborrar.

Abraonar-se:

Llançar-se cap a algú o a un lloc, en fúria i precipitació. També és si ho fas cridant.

Abre:

Arbre. Planta de fusta veritable. *«Abre convertit en mobles no tornarà a ser abre»*.

Abrigall:

Amagatall. Lloc cobert, per servir de defensa contra la intempèrie.

Abuidar:

Buidar. Dixar buit un receptacle o un lloc, traient-ne allò que conté.
«Abuidar la botella», *«Abuidar lo cendrer»*.
M'agüelo Juanito el Barber ho feia servir sovint mentre minvava l'espessor excessiva de la cabellera en les estisores dentades.
«T'abuidaré una mica pel d'amunt i pel clatell, que pareixes un Bítel».

Acabussar:
Tirar-se de cap dins l'aigua.

Acaçar:
Perseguir algú, corrent detràs d’ell.

Acalentar:
Fotre una pallissa. *(cast. zurrar)*.

Acaminador:
Objecte que servix per ajudar als xiquets adependre caminar.

Acampar:
1) Parar a un lloc.
«Pronte acamparem i podreu pixar».
2) Habitar provisionalment al camp dins de tendes, barraques o atres abrics.

Acaramelar:
Enamorar, dir paraules boniques.
«Si jo fos lo mar, i tu una roca, faria pujar la marea, per besar-te a la boca».
«Si Déu hagués creat a Eva igual a tu, s’hauria oblidat de fer los homes».

Acaramullar:
Posar moltes coses formant caramull.
Munt desordenat. *(cast. amontonar)*.

Acarar: ©ULLDECONA
Cobrir de sucre una pasta o pastisset.

Acartonat:
1) Posar-se sec i dur com lo cartó. *«No estigues tant acartonat que pareixes una estàtua»*.
2) Fer les coses en excessiva formalitat.

Acenciat:
Que té modos. Assenyat. *(cast. sensato)*.

Aclarir:
Fer menys compacta una cosa.
Aclarir la vinya: tallar los sarments sobrers.

Aclarir-se:
1) Desfer-se de qualsevol dificultat: *«No vull saber res; ja t'aclariràs tu mateix»*.
2) Desentendre's d'algun assumpte, dixant-lo per als qui hi estan compromesos.
«Ja s'aclariran, si volen!».
3) Explicar, fer més intel·ligible una cosa.

Aclotar-se:
Posar-se dins.
«Aclotar-se al llit».

Aconduir:
1) Acompanyar. Guiar.
«Acondueix-lo tu mateix».
2) Endreçar, posar una cosa ben acondicionada.

Aconvidar:
1) Convidar a un casament o viatge.
«Us aconvido a lligir lo llibre».
2) Oferir un dinar o un sopar.

Acotxar-se:
Ajupir-se.
«Acotxat o mos voran!».

Acurçar:
Escurçar. Fer tornar més curta una cosa tallant-la o doblegant-la.
«Caldrà acurçar les mànigues de la camisa».

Ademés:
(castellanisme que cal evitar).
A més. A part d'això. *«Ademés de bo és barat».*

Adependre:
Aprendre. *«T'has adeprès lo paper?»*.

Adoquinat:
(castellanisme). Empedrat d'adoquins.

Adormit:
Entumit. Tindre dificultat de moure's per un defecte de circulació. *«Tinc lo peu adormit»*.

Afanar-se:
Anar de pressa. Apressar-se. *(cast. apresurar)*.

Afollar:
Manera correcta d'escriure l'acció que consisteix en treure los pardals, o els ous, del niu. Per evitar errors, trobareu **Follar** com a mot incorrecte. *«Anem a afollar nius»*.

Afonar:
1) Fer anar al fons. Enfonsar.
2) Ficar dins la terra vencent certa resistència. *«Afona més la llaona o no acabarem»*.

Aginollar-se:
Posar-se de ginollons. Agenollar-se.

Agotar:
Esgotar. Fer perdre a algú les forces fins a l'extrem de no poder-se sostenir. *«Estic agotat»*.

Agranar:
Netejar en una granera, escombrar.

Aguaitar:
Treure el cap per una obertura o per damunt de qualsevol cosa. *«Aguaita pel balcó»*.

Agullonada:
Picada d'abella.

Ahont o aónt:
Ahont és la forma antiga de on. Natros diem **ont** que precedit de la preposició a, sona aónt.

Aigualera:
Humitat que se produix en les matinades d'estiu, per condensació del vapor d'aigua de l'atmosfera. *(cast. rocío)*.

Aiguat:
Pluja violenta. *(cast. aguacero)*.

Aigüera:
Pica on s'escuren los plats. Algunes tenen dos zones, que se poden destinar una per a ensabonar los plats i l'atra per a esbandir-los. Al costat o a sobre hi sol haver un escorreplats.

Aixaborir:
Aclarir la vinya. Fer-la menys compacta, tallar-li els sarments sobrers.

Aixanglot:
Sanglot o Singlot. *(cast. hipo)*.

Aixarop:
Beguda que te donen quan estàs dolent o tens tos. *(cast. jarabe)*.

Aixecar:
Guardar. Ficar una cosa a un lloc on estigui ben guardada. *«Avui aixecarem la roba d'hivern»*.

Aixecar-se:
1) Sortir del llit. *(cast. levantarse)*.
2) Posar-se dret qui està assentat. *«Aixeque-mos i anem a fer una volta pel carrer Major»*.

Aixeringa:
Eina per donar injeccions.
Xeringa.

Aixeruga:
Xaruga. Arada de ferro que servix per llaurar.

Aixorejar:
Exposar a l'acció de l'aire. Airejar.
«Trau los llençols al balcó per aixorejar-los».

Aixugamans:
Drap per a eixugar-se les mans.

Aixugar:
1) Assecar una cosa humida.
2) Treure-li la pols a algun objecte.

Aixut:
1) Sec. Privat d'aigua.
2) Persona de poques paraules o d'expressió.

Ajocar-se:
Agotzonar-se. Posar-se doblegat de genolls i en les anques reposant damunt los talons.
(cast. ponerse en cuclillas).

Ajuntar-se:
Unir-se per fer vida marital fora de matrimoni. Amistançar-se.

Alabatxigadéu:
Exclamació utilitzada com salutació, com acció de gracies, etc.

Alairar:
Aixecar, elevar. Enlairar.

Alborotar:
(castellanisme). Avalotar. Esvalotar. Excitar desordenadament.
«No m'alborotes lo galliner!».

Alça:
Expressió de sorpresa, admiració o incredulitat.
«Un xiquet li pregunta a sa mare:
Mare, quina és la data del meu naixement?
I li respon sa mare:
Lo 18 de juliol.
Alça! Lo mateix dia que el meu aniversari!».

Alego:
Prompte, dins de poc. *(cast. en seguida)*.

Alfómbra:
(castellanisme). Catifa.

Algo:
(castellanisme inadmissible). Alguna cosa. Quelcom.

Aliacrà:
Icterícia. Símptoma de malaltia caracteritzat per la presència de la matèria colorant de la bilis en la sang i una forta grogor de la pell i dels ulls. L'hepatitis dóna a sovint icterícia.

Alicates:
Eina multifunció generalment utilitzada per fer de palanca o per fer girar cargols femella. Ni ha de diversos tipus, segons la seua finalitat. Puc afirmar que és l'eina manual que presenta més variants.

Com a prevenció, els mànecs solen estar protegits per una funda.
Van ser inventades cap l'any 2000 aC per collir objectes calents, però potser no eren tant xules.
«Mcgiver no surt mai de ca seua sense un encenedor, un tornavís i unes alicates».

Allestat: ©ULLDECONA.

Ben plantat, que fa goig.

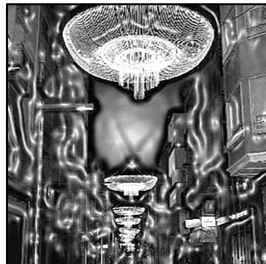
Al conte de la Blancaneus i els set nans, la madastra preguntava al seu espill màgic qui era la més bonica de totes les dones. Si fos ara, possiblement copiaria el meu sistema infal·lible: picar al mòbil de ma filla per preguntar-l'hi *«Qui és lo més allestat del món mundial?»* i lo mòbil d'última generació 4G me diu *«Tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu, tu...»*

Allisar:

Posar llisa alguna cosa. *«Allisar la paret»*.

Allisar una camisa: Passar lleugerament la planxa.

Allisar-se lo cel: Ennuvolar-se. Cobrir-se d'un núvol uniforme.

Allumenar:

1) Il·luminar.

2) Adornar en llums.

«Lo carrer Major està allumenat per Festes».

Almacén:

(castellanisme).

Magatzem. Local destinat a guardar-hi coses.

Almacenar:
(castellanisme).
Emmagatzemar. Guardar a dins de l'almacén.

Almeja:
Cloïssa, Lluenta, Grumol. Mol·lusc bivalve que viu enterrat a la sorra del mar i també el trobem en llauna a les botigues de queviures.

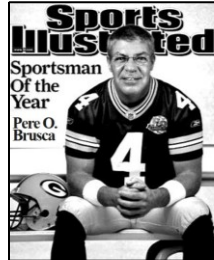
Alquitrà:
Quitrà. Substància greixosa, fosca i d'olor forta utilitzada en la construcció i la conservació de carrers i carreteres.

Amagatons:
D'amagat, sense ser vist, procurant no ser descobert. *(cast. a escondidas)*.
«D'amagatons va robar les cireres del veí».

Amabé:
Una variant de *«A vore si...»*.

Amagatall:
Lloc per amagar-s'hi. *(cast. escondrijo)*.

Amanós:
Fàcil de fer servir. *«Este llibret és amanoset»*.

Ambafát:

Forma fonètica d'Embafat.
1) Privat d'apetit per l'excés.
2) Enutjat per l'excés o insistència d'una cosa.
3) Satisfet de si mateix, presumit.

Ambafár:
Forma fonètica d'Embafar.
1) Treure la gana o carregar l'estómac per l'excés de dolçor, de greix o d'espessor d'allò que se minja o beu. *(cast. empalagar)*.
«Era provar la mel i s'ambafava».
2) Enutjar, molestar o cansar, una cosa, per l'excés d'artifici o una persona per l'excés o la insistència. *(cast. empalagar, fastidiar)*.
«Només de sentir-lo parlar ja m'ambafa».

Ambafós:
Que embafa. *(cast. empalagoso)*.
«Quin xiquet més ambafós: no me'l trec de damunt!».
«Quin pastisset més embafós. Fica'm mistela!».

Amela:

Ametlla.
Fruit de l'ameler.
La ***llet d'ameles*** és una beguda molt antiga usada també a la cuina medieval substituint la llet animal. En llatí es coneixia com amygdalate (ametlla i llet).
«La llet de vaca és bona pels vedells, de la mateixa manera que la llet de la mare és bona pel nadó, però natros ni som vedells ni nadons, per tant no se que hi pinta el consum de llet de vaca a les nostres dietes. Diuen los sabuts que va bé, per allò del calci i dels microorganismes. De tota manera, si voleu alternar, trobareu a la llet d'ameles una beguda vegetal prou bona».

Ameler:

Ametller. Com que n'hi ha més de cinquanta varietats, he triat d'exemple l'ameler que porta lo nom del nostre patró *«l'Ameler d'en Lluc»* que se fa grosset i produix moltes ameles.

Amarar:

Xopar alguna cosa de tal manera que arribe a penetrar lo líquid.
Amarat de suor: Cobert de suor.
Amarar rajoles: Ficar-les en remull.

Amidar:
Mesurar la llargària, l'amplada o l’alçada d’una cosa valent-se d'instruments a propòsit.

Amidó:
Fècula dels cereals, especialment del blat i de l'arròs, que s'empra principalment per enfortir i atesar la roba després de rentar-la.

Amidonar:
Banyar d'amidó la roba perquè quedi ben tesa.
«Les balladores del Xim-Xim porten faldetes amidonades a sota la faldilla».

Amollar:
Dixar anar quelcom que reteníem. Posar en llibertat.
«Si torneu a vindre vos amollaré lo gos».
Amollar-se a córrer: Sortir corrents.

Amordassar:
Ficar lo boçal al gos o al matxo.
«Amordassat per no roncar».

Amoroset:
Entendrit. Estar tendre.

Amostrar:
Explicar. Fer saber. Fer veure.

Ancalde:
Alcalde. Batlle.
Los Ancaldes que han estat més temps al seu lloc des que vaig nàixer són: Jaume Antich, promotor de l’eslògan *«Ulldecona de pedra»*, Jerónimo Castell, conegut com *«Nostre Sinyor»* i Ramón Forcadell, fundador de la *«Hermandad Nacional Monárquica del Maestrazgo»*.

Anell:
Peça de ferro quadrangular en un mànec, forats i un pern que servix per tapar lo forat de la sèquia que connecta en lo reguer. *«Tanca l’anell i pleguem, que en l’aigua del reguer n’hi ha prou per arribar al final del solc»*.

Anemon:

Anar-se'n d'un lloc. *«Xica, no sigues romancera i anemone d’una vegada»*.
Anar-se’n pel vedat:
Efecte de l’entrada d’aigua o d’aliments per la tràquea que provoca sensació d’ofegament.

Angelet:

Partícula molt lleugera d'algunes flors (com les de la flor madura del llicsó) que vola molt amunt.

Angerra:

Atuell de terrissa cuita de boca ampla, sense coll o en lo coll molt curt, i sense anses o en anses molt menudes. Gerra. *(cast. tinaja)*.

Angle:

1) Posat que té una persona, inclinació, retirada.
«Pos ara que ho dius, sí que té un angle a son pare».
2) Manera d'obrar en relació a atres persones o coses
«Això porta mal angle i acabarà malament».

Angorfa:

Golfes. Sala al pis més alt de les cases normalment utilitzada per conservar-hi grans, per penjar les tomaques o per tindre-hi gallines i conills.
«Lo meu dormitori estava tot just baix de l'angorfa i recordo en enyorança les corredisses nocturnes dels conills i de les gallines. També

tinc present les corrents d'aire i els aromes escatològics que traspassaven la porta que anava cap a d'alt».

Angruneta: ©ULLDECONA.

Oreneta. Ocell de color negre blavós, la panxa blanca i la gorja rogenca. Té una llarga cua en forma de forquilla. Menja cucs i insectes. Fa el niu en fang i trossets de palla ben prop del sostre, en llocs arrecerats. Vola en rapidesa i fa canvis constants de direcció.

Animalet:

Expressió popular utilitzada per dir que algú és curt d'enteniment i pusil·lànime.

Anit:

Ahir a la nit. *«Anit no te vaig sentir arribar».*

Anoguer:

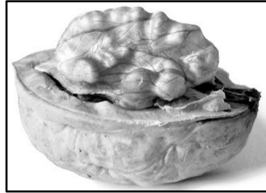
Noguer. Abre caducifoli corpulent que fa anous i té flors masculines i femenines.

«Les fulles de l'anoguer, pel seu contingut en tanins, són astringents i poden utilitzar-se per combatre la diarrea. La fusta d'anoguer és molt usada en la construcció de mobles».

Anou:

Nou. Fruit de l’anoguer.

«Per la seva riquesa en àcid linoleic és provat l’efecte reductor del colesterol. La ingesta habitual de nous també permet reduir fins a un 50% lo risc de patir malalties, com l'infart de miocardi o l'angina de pit».

Ans:

Abans. Actualment lluita en lo castellanisme *«Antes»* que està guanyant terreny. Hem de fer tot lo possible per no utilitzar castellanismes.

Ansa:

Agafall de forma circular, semicircular o d'atra figura corba, posat a un objecte per fer-lo més fàcil d'agafar. (*cast. asa*).

Ansa del coll: la primera vèrtebra cervical, i per extensió la regió del coll situada aprop d’aquesta vèrtebra i que és on s'unix lo cap a la carcanada. *(cast. nuca)*.

«Se va morir a la primera. S'havia trencat l'ansa del coll».

Antes:
(castellanisme) Millor fer servir: abans o ans.

Anugar:
Fermar en un nus. Nuar.
«Anugat los cordons de les sabates».

Anxonat:
Adjectiu que se diu del noi que comença una relació en una noia i està tant enamorat que canvia los seus hàbits i costums per fer tot allò que la noia vol. **Estar embaijocat**.

«Tinc una cita, sí!, hai quedat
en una xica que em té el cor robat,
me moro pels seus ossos i pels seus ulls,
la tia em té anxonat perdut».

(Tinc una cita - Pepet i Marieta)

Aónt o ahont:
Ahont és la forma antiga d'on. Natros diem **ont** que precedit de la preposició a, sona *aónt*.

Aparèixer:
Semblar-se. Tindre la mateixa forma o qualitats d'un atre. Acostar-se a algú o a alguna cosa en la seua figura, qualitats o manera de ser.
M'apareix que...: expressar una opinió, fer conjectures sobre una cosa.

Apamar:
Calcular a pams l'extensió d'una cosa.
Tindre apamat (algú, alguna cosa): Conèixer a fons. *«Ho té tant apamat que ho fa a cegues»*.

Apegalós:
1) Contagiós. Mal que se transmet.
2) Pesat. Carregós. Persona que se fa pesada per excés d'amabilitat.

Apegar:
Unir fort. *«Apegau en Colaticon»*.

Apellido:
Nom de família. Cognom.
(Pos encara que vos sembli mentida no consta com castellanisme al Diccionari Català – Valencià - Balear)

Apersonat:
Culte i refinat de presència i de tracte.

Apo, Apos:
Exclamació d'incredulitat, sorpresa. *«Apa!»*.

Apretar:
(castellanisme). Estrènyer fort.
Apretar a córrer: Posar-se a córrer.
Apretar lo cul a la cadira: Se li diu a algú quan té ganes de cagar i la comuna està ocupada per un atre.

Aquestos:
Forma dialectal d’aquests que fem servir per designar coses o persones que estan presents o més a prop de la persona que parla.
Quan estan més lluny diem aquells.

Àrbit:
Àrbitre. Referee. Jutge encarregat de fer que se complixen les regles del joc. *«Lo 6 de juny de 1970 l’arbit Gureceta va assenyalar una càrrega fora de l'àrea de Rifé a Velázquez com a penal.»*.

Arena:

L’arena se crea per un procés natural dividint la roca en partícules de pedra molt menudes. Sorra.

Argep:

Guix. Sulfat de calç hidratat, compacte o terrós, fràgil i de color blanc. *(cast. yeso)*.

Argilaga:

Argelaga. Arbust molt ramificat que té espines llargues i fortes. *«Lo millor per les morenes és fregar lo ses en una argilaga»*.

Aro:

Cercle de ferro que enrevolta la roda d'un carro. *«Al carrer Sant Vicent, cantonada Montcada hi havia un ferrer que ficava los aros a les rodes dels carros. Recordo que feia lo foc al mig del carrer i, en acabar, los veïns aprofitaven les brases per fer conserva d’aliments, ficant al bany maria los perols i les botelles de xampany plenes de tomaques o lo que fora»*.

«Lo carrer Montcada era lo carrer que més feia servir, perquè me duia de ca mons güelos al carrer Sant Antoni, a ca mons güelos a la placeta dels Frares».

Arrabassar:
Prendre una cosa en violència.
«Li va arrabassar de les mans».

Arracada:
1) Persona enganxosa o poc recomanable.
«Xeic, estàs fet una bona arracada».
2) Penjoll de dos cireres.
3) Peça de metall que les dones duen penjat a l'orella per adorn. *«Les balladores del Xim-Xim porten unes arracades espectaculars».*

Arramalar:
1) Lligar més fort.
2) Dur les coses endavant en esforç.

Arramblar-se:
Apropar-se. Arrambar-se. Sortir del mig.

«Arramblat cap a mi
que'l llançol se fa estret
no digues per ahí
que te faig patir fred».

Arrasar:

1) Aclarir-se el cel, dissipar-se els núvols. *«Sembla que s'escomença a arrasar»*.
2) Utilitzat pels joves per justificar un esperat èxit extraordinari: *«Avui arrasarem al ball»*.

Arrear:

Pegar-li al matxo per fer-li fer via.

Arrebossar:

1) Cobrir en una capa d'ou i pa rallat la carn o atra cosa de minjar. *(cast. rebozar)*.
2) Cobrir una paret en guix, morter o ciment, i allisar-la tapant los clots i falles. *(cast. revocar)*.

Arrecular:

Caminar cap atràs. *«Vas arrecules»*.
Anar cap atràs o en sentit contrari d'abans. *«Arrecula poc a poc»*.

Arretirar-se:

Semblar-se.
Tindre un angle.
«Pos tu no t'arretires a ton pare, t'arretires al sifonero».

Arreu:

1) Eina agrícola. Eina o utensili en general.
2) Pertot (*cast. por todas partes*).
3) De qualsevol manera.

Arri:

Interjecció que es pronuncia per fer caminar les bísties de càrrega. La contraria és **Sió**.
«Arriiii... matxo!».

Arri-tatano:

Paraula utilitzada pels adults quan juguen a cavalls en la canalla.

«*Arri arri tatanet*
que anirem a Sant Benet
comprarem un pastisset
per dinar, per sopar
i per Lluquet no n'hi haurà !!!!!».

Se li canta a la falda movent les cames i la canalla mirant a qui li canta.

Arrodonir:

1) Completar, dixar més ben acabat.
«No ho vulguis arrodonir que la cagaràs».
2) Donar forma rodona o corba.

Arrodonit:
Ben acabat.

Arromangar-se:
Descobrir part del cos replegant cap amunt la part inferior del vestit que ho cobrix.
«Se va arromangar les faldetes i se va posar a pixar davant de natros».

Arroplegar:
Recollir, agafar coses que estan escampades.
«Arroplegar aulives, arroplegar les cartes, ...».

Arrosegar:
Rossegar. Fer moure una persona o cosa estirant-la o empenyent-la a rastrons.
Arrosegar los peus: caminar sense alçar-los de terra.
Arrosegar la llengua: Parlar en dificultat.

Arrova:
Unitat de pes que finalment se va normalitzar a 10 Kg. i que se dividix en 24 lliures. En antics escrits se solia anotar en lo signe **@**. Al Regne de Valencia se va acabar normalitzant a 13 Kg. i encara és emprada per la collita de la taronja.

Arruixar:
Sulfatar en màquina.

Arrupir-se:
Arronsar lo cos. Replegar-se damunt si mateix, doblegant l'esquena i els ginolls.
(cast. acurrucarse).

Artill:
Punteria. Encertar al blanc.
Habilitat per a dirigir lo tiro.

Ascala:
Escala. *«Ascales Brusca, les millors!»*.

Asclar:
Fer ascles de llenya. *(cast. astillar)*.

Asclets:
Ascles menudetes ideals per encendre el foc.

Asensiát:
Forma fonètica d'acenciat. Que té modos.
Assenyat, de seny equilibrat. *(cast. sensato)*.
«L'asensiát comença el dia en un somriure».

Asmolar:

Esmolar. Fer adquirir més bon tall a un instrument de tall fregant-lo per una mola. *«Les estisores no tallen perquè no estan asmolades»*.

Asmolet:

Forma fonètica d'Esmolet.
1) Esmolador. Afilador. Home que té per ofici asmolar ganivets i atres eines. Ofici ambulant que va desaparèixer a finals del segle XX.
2) Se diu de la persona eixerida, llesta o que té picardia. També de la persona àgil.

Assaonar:

1) Regar. Donar a la terra l'aigua suficient per fer-la produir.
2) Ficar en saó, donar a les viandes lo punt de sabor que pertoca. *«Assaona l'amanida»*.

Assentar-se:

1) Asseure's.
2) Adaptar-se. Venir be una cosa.

Assiento:
(castellanisme inadmissible). Seient.
Castellanisme molt arrelat. La primera mostra escrita en català es de 1579.

Assolet:
Tot sol.
«He plegat les aulives assolet».

Assoltar:
1) Deslligar. Afluixar.
2) Dixar anar allò que estava retingut o agafat.

Assossegar:
Tranquil·litzar, posar en pau o en calma.
«Assossegat d'una vegada».

Assucar:
Collar, ofegar, pressionar.

Astorat:
Esglaiat. Commogut intensament de temor o d'admiració.
«He quedat astorat al vore les flames. No sabia que fer».

Ataconar:

Atipar, omplir de menjar. Atapeir. Embotir.
«Se va ataconar d'arròs».

Atafonar:

Ficar-ho més endins vencent certa resistència.
(cast. hundir). *«Atafonau més, que se veu»*.
Atafonar-se de gent: estar molt ple de gent.

Atansar:

Acostar. Apropar.
«S'ha quedat astorat quan se li ha atansat aquella xicuela a demanar-li foc».
«Me pots atansar lo llibre que no arribo?».

Atinar:

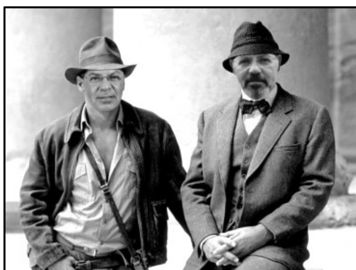
Encertar, endevinar. Pensar oportunament en les coses.
«Vaig atinar les preguntes a la primera».

Atossar:

Donar cops en lo tòs, que és la part més alta del cap situada entre les dos banyes. Tossar.
«Les vaquetes atossen i prou, però lo bou te busca en la banya pa fer-te mal de veritat».

Atràs:
Anar enrere.
«Fes marxa atràs en lo cotxe».
Ull....Quan indiquem posició ho fem en la paraula **detràs**. *«Estic detràs teu».*

Atre:
Altre. Que no és lo mateix.
«Anem un atre dia».
«Un i l'atre, quina parella».

Atropellat:
Posat en situació molt difícil o perillosa. *«Lo vaig vore molt atropellat; no sé si sen sortirà».*

Atxa:
Ciri gros per les provessons.

Aube:
Arbre de tronc alt que té les fulles partides en lòbuls dentats i dona un fruit rodonet com una piloteta. Lo trobem majestuosament a totes les entrades del poble i als dos vorals de la carretera.

A l'estiu s'agraix que hi siguin, perquè fan molta sombreta.
«Diuen que, pressionats pels set ciències de la capital, els volien arrancar tots per tal d'evitar els accidents mortals als ocupants dels vehicles, però finalment van tocar de peus a terra i és va desistir. Ja me diràs tu quin pecat ha fet l'abre coto quan és lo boig del vehicle qui se li fot a sobre. A aquest últim l'haurien de capar i no a l'abre. Si no vol pols que no vagi a l'era».

Aubelló:
Avenc molt gros i fondo que hi ha a les Foies, i que segons dien sortia al mar, però l'any 1979 va quedar obstruït.
«Verificat, los falduts caguem pòrtland».

Aufals:
Ferratge molt utilitzat com minjar pels conills. Lo nom prové d'una paraula àrab que significa "*Lo millor aliment*". Per això mon iaio me dia lo que li va dir el seu iaio i que ja venia del iaio de son iaio cap amunt:
«Si vols estar com un bou, no mengis bou, menja lo que minja lo bou».

Aufàpiga:
Herba aromàtica molt sensible a les gelades i rara en estat silvestre. Se cultiva únicament per llavors, que se sembren a principis o mitjans de la primavera. Alfàbrega.
(cast. albahaca).

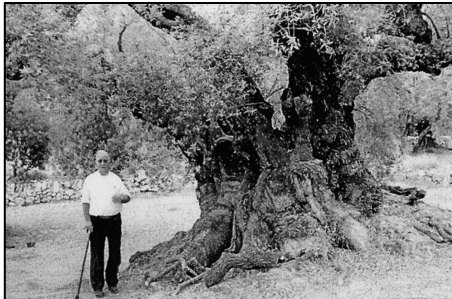

Auliva:
Fruit de l'aulivera.
De l'auliva se n'extreu l'oli o bé també se solen adobar.
Perquè l'oli sigue bo ha de ser clar i transparent, per això diem: *«un oli claret com l'or»*.
D'aulives ni ha de sevillenques, arbequines, blanqueta, piqual, etc., i se poden preparar trencades, mortes, en sosa, etc..., però no les poden consumir com a olives de taula sense lo

pas previ de treure'ls l'amargor. Per fer-ho les ficarem en aigua i la canviarem diverses vegades. Recomanem aigua de pluja o de pou, ja que l'aigua de l'aixeta porta cloro.
«La tradició diu que lo moment de collir-les és quan tenim Lluna vella (poc abans de la Lluna nova) per tal que no se fasen toves».

Aulivera:

Arbre que fa aulives per menjar i per fer oli.
A Ulldecona, a la partida de l'Arion, és on se pot visitar el conjunt més nombrós i antic d'oliveres mil·lenàries, probablement, de tot lo món.

L'aulivera mil·lenària Farga de l'Arion mesura 8 metres de perímetre i ha estat catalogada com a arbre monumental per la Generalitat de Catalunya. *«L'hort d'auliveres més famós del món mundial és l'hort de Getsemaní, ubicat a la vall del Cedró, a l'est de Jerusalem»*.

Aurella:

Orella. Òrgan de l'oïda.

«De menut vaig patir la pòlio i m'he va afectar al costat esquerra del cos. De llavors que no sento per l'aurella esquerra i se m'han duplicat de forma extraordinària les funcions del cervell».

Aurinal:

Orinal. Recipient de terrissa, de metall o d'atra matèria sòlida, per pixar o anar de ventre que solia estar abaix del llit o dins la tauleta de nit.

Avarca:

Com una espardenya però en sola de cuiro o de goma, en lloc de cànem o d'espart.

Aveall:

Bassa menuda per atreure los pardals i caçar-los al filat. A la foto de la pàgina següent també apareix lo **Barracó**.

Averiguar:

(castellanisme inadmissible). Aclarir.
Castellanisme molt arrelat. La primera mostra escrita en català es de 1629.
Estar mal averiguat: Estar mal fet, mal acabat o desordenat. Per extensió també pot referir-se a algú immadur o en alguna deficiència psíquica.

Avesar-se:

Acostumar-se. Fer que, a força de practica, algú trobi una cosa fàcil o agradable.
«Pos estic tan avesat a la sidra el Gaitero que les atres no m'agraden».
«Ens hem avesat tant a vore guanyar lo Barça que quan perd hi ha un daltabaix».

Avesper:
Vesper. Niu d'una colònia de vespes. *(cast. avispero)*.

Avindre's:
Avenir-se. Posar-se o estar d'acord. Entendre's bé, coincidir, en los gustos, les opinions, la manera de fer, etc.

B

Bac:
Caiguda forta, i cop que produeix.
(cast. batacazo). *«Quin bac s'ha fotut»*.

Bacó:
Home brut de cos o indecent en les accions.

Bacona:
Dona bruta o deshonesta, físicament o moralment.

Badall:
Acció incontrolada d'obrir la boca, separant molt les mandíbules, per tal de realitzar una inspiració profunda, produïda per la son, fam, cansament o fastidi.
(cast. bostezo).
«La majoria dels animals que tenen columna vertebral badallen, incloent-hi los peixos, les serps, les tortugues, los cocodrils i les aus. Perquè ho sapigues».

Badoc:

1) Babau. Ximple. Persona fàcil d'enganyar o sorprendre.
2) Aquell que bada, com los famosos *«Badocs de les obres»*, però que ara s'hauran de reciclar.

Badat:

Clevill menut. Obertura prima i llarguera feta a un cos dur que s'ha romput. Esquerda.
«Canvia'm lo plat, que este està badat».

Baijoca o Bajoca:

Mongeta tendra.
Estar embaijocat: No tindre prou judici per estar cegament enamorat o per estar despistat i pensant en "*la mona de pasqua*". Anxonat.

Baina:

Closca tendra i llarga en què estan tancades les llavors de la fava o d'altre llegum.

Baldat:

Adolorit per una malaltia o esgotat per un esforç. *«Vam arribar baldats a la Foradada»*.

Baldo:

Persona carregada de romanços.

Balí:

Bala molt menudeta utilitzada en armes d'aire comprimit, com l'escopeta de balins de les casetes de tir a la fira.

Ballador:

Xic/home que balla lo *Xim-Xim* i que el tria la balladora.

Bambar:

Anar d'aquí cap allà sense una destinació concreta. *«Prou d'anar bambant-la i aneu cap a casa que ja és hora»*.

Bàmbol:

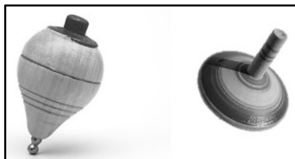
Curt d'enteniment.
(cast. bobo, tonto)

Bancal:
1) Hort. Tros pla de terra conreada limitada per marges.
2) Pedrís que forma graó en una portalada.

Bandera:
Persona que va i ve d'una banda a l'atra sense subjectar-se al treball ni a l'autoritat.

Bando:
Crida feta per avisar alguna cosa. És lo mètode més antic de fer publicitat i ve de l'època dels romans.
«Se fa sapiguer...» ho deia lo Pregonero, també anomenat Ministre, quan anava fen los Bandos en aquella bicicleta que portava un altaveu.

Baralluga:
Com passa en atres mots, natros som de simplificar la faena i per això tant a la Baldufa com a la Baralluga li diem lo mateix nom.

Barandat:

Paret prima, feta generalment de rajoles i guix, que separa dos habitacions. *(cast. tabique)*.

Barata:

A canvi de o en canvi de.
«Barata aprovar té compro un mòbil».
«Barata portar-me cada quinze dies al camp, te dixo lo cotxe tot lo mes». Aquesta és la frase que me va dir l'amo de la casa de dispesa on vivia al Maresme (1979). Era soci de l'Espanyol, tenia cotxe (*Seat 850*) però no carnet. Jo l'havia de portar cada quinze dies a la *«Gàbia de periquitos més gran del món»* i, a canvi, me dixava lo cotxe. Dos anys xalant de cotxe pel mòdic preu de sis hores al mes de faena i una lletra menuda al contracte que incloïa l'entrada al camp i el fet d'animar l'equip: *«Epanyol!...Epanyol!»*.
No hi ha duros a quatre pessetes.

Baratar:

Donar o rebre una cosa a canvi d'una atra, sense mediació de diners. No és ben bé sinònim de Bescanviar ja que aquest sempre se referix a bitllets o monedes.
Baratar és una verb actualment en desús perquè cada dia baratem menys coses. Sols se continua fent de manera individual als mercats o fires d'intercanvi. Per contra, lo mot **Malbaratar** *«malversar, malmetre els béns»*, dissortadament està del tot vigent en la classe política *(Ciudad de la Luz, AVE i Aeroport a Ciudad Real, Aeroport de Castelló, Ciudad de las Artes, Aeroport de Huesca, AVE a Extremadura, etc.)*.

Barba-roig:

Pardalet de color cendrós fosc i lo pit roig, que canta poc, s'alimenta de cucs i grans i té tots los números per agafar-se en rateres. *«La dita popular diu que és tant bobo que, fins i tot, s'espera que pares la ratera per ser lo primer en picar»*.

Barcella:

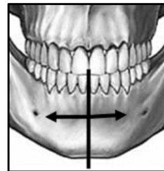
1) Unitat de mesura de gra.
2) Extensió de terra on pots sembrar-hi una barcella de gra.

Bardissa:

1) Paret formada de brancam per tancar un tros de terra. *(cast. seto)*.
2) Acumulació de plantes espinoses. *(cast. zarzal)*.

Barra:

Cadascuna de les parts en què podríem dividir la mandíbula inferior si la partíssim per la zona del llavi.

Barracó:

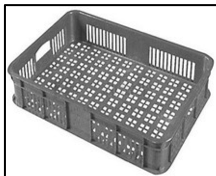
Barraca de pedres i rames, dins la qual s'amaga el caçador per poder caçar al filat. A la foto apareix també l'**aveall** buit d'aigua.

Barral:
Recipient de vidre, molt ample de panxa, en lo broc molt llarg, per beure a galet. *(cast. porrón)*.

Barreja:
Mescla feta a un gotet en una part de vi dolç (moscatell) i una part d'aiguardent (orujo) que alguns prenen a primera hora del mati per aixecar-se els ànims.
Va ser duta a Catalunya pels treballadors immigrants, que la feien de moscatell i anís.

Basca:
Calor forta i feixuga, que quasi dificulta la respiració. *(cast. bochorno)*.

Basquet:

Element per transportar los productes agrícoles. N'hi ha de plàstic, de fusta i de cartó.
«Avui te portaré un basquet de maçanes».

Bàssia:
Gaveta utilitzada pels paletes per pastar-hi el guix o la mescla.

Bassiet:
Canal per conduir les aigües de les fonts o per abeurar lo bestiar.

Bastó:
Portar bastó: Rebre. Ser castigat físicament. *«Si no assoltes això, portaràs bastó!»*.

Batacada:
Cop fort que té pegues en una caiguda o topada violenta. *(cast. batacazo)*.

Batre:
Espolsar un arbre per fer caure el seu fruit.

Batxiller:

Tafaner. Que se fica a mirar o inquirir coses d'atres. Símil d’agent secret molt pagès i barroer que tot ho fa de manera descarada i és fàcil de distingir. *(cast. curioso)*.

Baül:
Bagul. Caixa que té la tapadora convexa i servix per guardar roba i equipatge.

Becada:
Becaina. Adormida assegut de poca durada.
«He fet una becadeta de deu minuts».

Beceroles:
Sil•labari (a,e,i,o,u).
Estar a les beceroles: estar al principi d'algun projecte, idea, treball, activitat...

Bercoc:
Fruit del bercoquer, més precoç que el préssec. El podem trobar de temporada entre maig i setembre. Albercoc.

Bercoquer:
Albercoquer. Abre que fa bercocs. Lo seu cultiu se remunta fins a l'any 3000 aC. a la Xina.

Beremá:
(Fonètica de Veremar): Fer la collita dels raïms.

Berenar:
Minjar a mitja tarda.
Un berenat mític que mos dien reforçava molt és lo *«Pa en vi i sucre»*.

Beset:
Petó.
Acte de besar.

Besito:
(castellanisme). Petó. Beset. Acte de besar.

Betlem:
Conjunt de figuretes que representen lo naixement de Crist i la seua adoració pels pastors.

A Barcelona i Girona s'anomena Pessebre, però de Tarragona per avall, en el Regne de València i a les Balears, se conserva ben viu lo nom Betlem.
«Com s'anomenen los habitants de Betlem?. Pos, figuretes!».

Bíbi:
Bata que solia portar de menut i que m'arribava a tall dels ginolls.
«Me penso que "excitava sexualment" a les noies, perquè poques recorden la meua cara i totes recorden lo meu bíbi».

Bidó:
Recipient fondo de metall que servix per posar-hi oli, petroli, benzina, etc.
«Als Bous al carrer s'utilitzen bidons plens d'aigua per tapar les entrades de les cases que no disposen de gàbia».

Bifa:
Òliba. És més groguenca que el mussol.

Bigot:
Bigoti. És lo pèl que els homes de vegades se dixen créixer entre el nas i els llavis. Les dones se'l solen depilar o tenyir perquè no es noti.

Bímen:
Forma fonètica de **Vímen** que trobareu definida al seu lloc alfabètic corresponent.
(cast. mimbre).

Birla:
Bitlla. Peça de fusta que servix per jugar.
Lo *«Joch de birles»* apareix a escrits del 1402.

Birles per èpoques de crisi econòmica:

Biso:
Combinació. Peça de roba interior femenina que cobreix tot lo cos i que generalment és feta d'algun teixit suau i lliscós, típicament seda, setí, ras, niló o viscosa.

Blau:
Morat. Taca blavosa a la carn de resultes d'una contusió. *(cast. cardenal)*.

Bobo:
Beneit. Curt d’enteniment.

Boçar:
Arrojar, vomitar.
«Hi ha polítics que fan boçar als voltors».

Boçal:
Eina o instrument que impedix mossegar a una bestia. Morrió.

Bòfia:
Butllofa. Lesió de la pell causada per la fricció, cremada, congelament, exposició a productes químics o una infecció. *(cast. ampolla)*.
«La bòfia, en argot barceloní, vol dir la policia».

Bolquers:

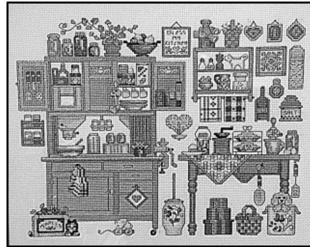

1) Peça quadrada per embolicar lo cos dels xiquets menuts.
2) Utilitzat en frases pejoratives té diversos significats:
Ves a ta mare que et bolque: Ves a cagar.
Fas pudor de bolquers: Ets un crio.
Xiquet de bolquers: Acabat de nàixer. Nadó.

Bonic:
Que causa una impressió agradable per la seva bellesa, gràcia o elegància.
«Quina casa més bonica que tens».

Bordar:

Brodar.

Ornamentar un teixit en dibuixos fets de moltes passades d'agulla enfilada.

«Este bordat me'l va regalar la meua primera dona uns mesos abans de morir. Podeu vore diferents eines de la cuina, per això vaig creure que lo millor lloc on podia estar era presidint una paret de la cuina».

Bordís:

Bordall. Rebroll. Brot que neix en la soca o rabassa d'un arbre.

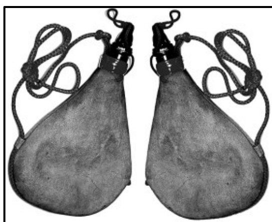
Borranya:

Borraina. *(cast. borraja).*

Les fulles de borranya fregides en farina i aigua (vore **Lletada**) i cobertes de mel són molt bones. Ara les han descobert los restaurants de *pitiminí* (los de les estrelles Michelin) i les servixen com una *delicadesa:*

"Crespells de borraines a la mel".

Borrassa:
Tela basta, de la mida d'un llençol gran, que posem d’amunt del terra a baix de les auliveres per arreplegar-hi les aulives batudes. També se solia aprofitar lo **Encerat** per fer lo mateix.

Borratxes:

La borratxa és una boteta de cuiro que porta un broc i servix per dur vi.
En plural mos facilita no ser groller, pos no és lo mateix dir *«Unes bones borratxes!»* que dir: *«Alabatxigadéu, quin parell de mamelles!»*.

Borratxets:
Fava molt tendra, la primera.
«Per sopar farem truita de borratxets».

Borrim:
Pluja suau, de gotetes menudes.

Borrony:
Bony produït al cap per un cop violent.
«Los sabuts recomanen ficar-hi gel de seguida».

Bossos:

Cosa inútil o que fa nosa. Trastos.
També se pot dir de les persones.
Arreplegar los bossos: agafar tot allò que cal emportar-se'n per marxar.

Botana:

Forat a la roba per una espurna de foc.
«Lo Retó duia la sotana plena de botanes».

Botella:

És tant correcte dir Botella com Ampolla. No us dixeu enredar!!!.
Recipient de vidre per transportar líquids, on la part superior és més prima que la inferior.

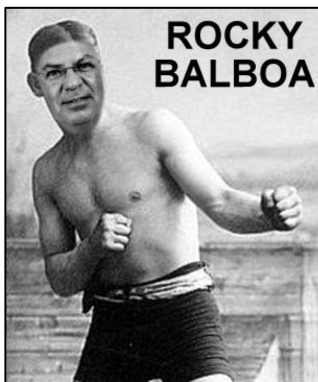
«Quan los companys de la faena me van organitzar lo comiat, un dels regals va ser dos botelles farcides de missatges. A casa els vaig començar a llegir, però ho vaig haver d'aparcar per més endavant, eren massa emotius i necessitava distància».

Boterut:
Persona grassa i baixa.
Tindre els dits boteruts: Deformats, més voluminosos d'una banda que de l'atra.

Bou:
Toro. Brau. Mascle no castrat de la vaca, utilitzat als *Bous al carrer* per torejar-lo i també per fer lo *Bou Embolat*.
Diu un proverbi molt antic que *«Si vols estar com un bou, no mengis bou, menja lo que menja lo bou»*, o sigui, un bon plat d'aufals i a córrer.

Boxejar:
Boxar. Practicar la boxa.

Boxejador:
Persona que practica la boxa. Boxador.
«Lo boxejador més conegut del món mundial va estar Rocky Balboa qui, en tant sols 28 dies de rodatge i un pressupost d'un

milió de dòlars, va aconseguir uns beneficis de 117 milions de dòlars, tres Oscar's i cinc continuacions de la pel·lícula».

Braf:

Vapor que es forma per ebullició. Baf.
(cast. vaho). *«Lo braf de l'olla».*

Brafada:

Alè fort, que no sol ser de roses. Bafarada.
L'aulor que surt de l'alè, incomodant al que ho rep (*i més si és repugnant*) per la seva fortor.
«Hi ha güelos que se foten dos o tres alls crus de bon matí i dixen la catipendia als llocs on van».

Braguetes:

Peça de roba interior femenina. L'equivalent femení dels calçotets.
Braguetes de tiretes: Tanga
Braguetes de güela: Calces grosses.
«Se diferencien en que les de güela s'han de separar pa vore lo cul, per contra, pa vore les de tiretes lo que s'ha de separar és lo cul».

Bramit:

(castellanisme).
Bram. Crit molt fort.
«Lo Bramit de Munch és un quadre molt famós».

Brancada:

1) Cada una de les barres horitzontals des de la capçalera fins als peus del llit.
2) Camí que fan dins la vinya per passar lo carro durant la verema.

Brancal:

Pedra col·locada horitzontalment a la part inferior d'un portal o finestra.
«Curiositat: A Freginals anomenen una varietat de figuera com la Figa brancal».

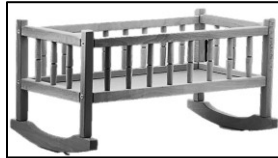
Braser:

Recipient de metall on fiquem brases per escalfar una habitació i que sempre solia estar als peus de la taula braser. *(cas. brasero)*.

Bres:

Bressol. Espècie de llitet, generalment de fusta o de vímens, que té els peus corbats de manera que se pot gronsar, i servix per dormir los xiquets. *(cast. cuna)*.

Bresquilla:

Préssec molt bo d'una varietat primerenca.

Bressar:

Engronsar lo xiquet al bres. *(cast. mecer)*.

Bròcul:

Coliflor o Bròquil, tant hi és, pos no les diferenciem en lo nom, ho fem en lo cognom.
Bròcul blanc (*coliflor*) que suporta millor la calor de l'estiu.
Bròcul verd (*bròquil*) que és més rústec i preferix lo fred.

Bromera:

Escuma. Sabonera.
«Va patir un atac epilèptic i li sortia bromera per la boca».

Brull:

Brossat. Formatge molt tendre i fresc. S'elabora en lo soligot de l'obtenció d'atres formatges com lo mató. A partir de 10 litres de llet de vaca se poden produir de 8 a 9 litres de soligot i entre 1 i 2 kg de mató. Lo soligot o sèrum de llet se feia escalfar fins que pràcticament bullia i brollava (d'aquí ve **brull**) per la part superior del soligot una massa blanca estriada i brossada (d'aquí ve **brossat**) que se recollia i se dixava escórrer i refredar.
Aquest era un producte molt valorat i l'aliment proteic més utilitzat pels pastors, ja que els formatges es guardaven de provisió.

Brumir:

Brunzir. Ramor continuada i monòtona. Bufar lo vent. *«Se sent una ramor més suau que el brumit de les abelles»*.

Brusca:

Cognom faldut molt exclusiu que podem trobar a la Carta d'Albocàsser i prové de tres germans, cavallers del Rei Jaume I el Conqueridor, que se manifestaven de manera sobtada i violenta.
Segons les estadístiques IDESCAT, a partir del Registre de població de Catalunya, el cognom **Brusca** és més difícil de trobar que un autògraf del home invisible.
Si al seu dia l'ovella Dolly, lo Floquet de Neu o la Grip A van ser portades de revistes, pos he cregut oportú anomenar-lo perquè està en perill d’extinció, com l’ós Panda, lo Pingüí d'ulls grocs o la Fura.

Brusent:

Que crema. Al roig viu.
«Oli brusent, ferro brusent, etc. ».

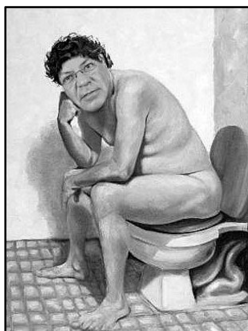
Bufa:

Globus.
Portes una bona bufa: Estàs borratxo.
Qui s’ha bufat?: Qui s’ha tirat un pet?.

Burguera:
Fogó alt de llenya o carbó consistent en una cavitat feta damunt un suport d'obra.

Burnades: ©ULLDECONA.
Ventresca del peix.
A atres indrets del Principat se diu Moca, Bòtima, Botnada. *(cast. bandullo)*.

Burro:

1) Quadrúpede molt usat com a bístia de càrrega *(cast. asno, burro)*.
2) Peix molt escatós, de cap ample i que té dos punxes al morro. Diuen que se pareix al ruc.
3) Persona estúpida, que obra irracionalment.
4) Popular joc de cartes, com lo guinyot, lo tuti o lo cinquet. En este joc, lo nou d'oros (*la groga*) és la segona carta principal, l'as de trumfo és la primera, i seguixen lo rei, cavall, sota, etc.. Perd aquell jugador que no fa cap basa (*burro*). Lo joc utilitza un argot específic com per exemple *sotjar*, *ballar*, *anar a la mosa*, *la groga*, *burro*, *etc.*.

Bursada:

Moviment sense mirament, de mala manera, en què poden agafar-te quelcom que dus al damunt o tens a prop.
«Li van prendre lo mòbil en una bursada».

Burxar:

1) Acció de remoure en lo burxorro.
2) Insistir excessivament, quasi molestant.
«No me burxes que me trobaràs».

Burxorro:

Tros de fusta per burxar.
Al lloc on consta la definició ***Figa de Pala*** trobareu una referència al burxorro i a la seua utilitat escatològic-pràctica.

Bussó:

(castellanisme). Receptacle on se diposita la correspondència a través d'una obertura.

Butacó:

Diminutiu de Butaca. Cadira que té braços, està encoixinada, és baixa de seient i molt còmoda.

C

Cabàs:

Recipient d'espart a Ulldecona (el de palma és una **Senalla**), de forma ovalada, vores baixes i dos anses, que servix per traginar terra i per atres usos anàlegs al tros.

A Cabassos: En molta abundància de coses.
«En este Restaurant fan los diners a cabassos».

Cabeça:

Cabeça d'alls: Conjunt aproximat entre 6 i 12 grans d'all que se troben units formant un bulb.
«La cabeça d'alls protegeix dels vampirs».

Cabiró:

Biga de grandària mitjana, entre la **jàssena** i el **llistó**, utilitzada per formar l'estructura de la teulada.

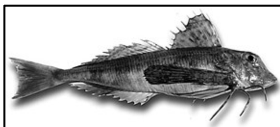
Cabossa:
Persona que va a la seua i no se dixa convèncer.
Cabossa d'un clau: Cabota d'un clau.
Cabossa del misto: Bolleta de sofre posada al cap d'un misto.

Cabussar-se:
Capbussar-se. Ficar-se de cap baix l'aigua. Acabussar-se.

Cabussó:
Capbussó. Acte de ficar-se de cap baix l'aigua.

Cabut:
1) Caparrut. *(cast. tozudo)*.
2) Peix molt bo quasi imprescindible per a tots los guisats mariners. Lo seu color rogenc és paregut al del **Moll**. Segons localitats rep atres noms: Lluerna, Rafet, Bejel, Oriola, etc.

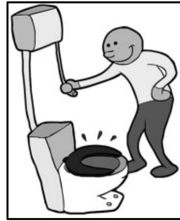

Cacera:
Xalera protocol·lària que se sol fer a una caseta de camp lo primer i l'últim dia de la veda.
«Agustí mos va fer una paella a la cacera».

Cadena:

Lligam d'anelles de metall.

Tirar de la cadena:

Expressió antiga però que encara se diu quan un va al vàter i vol dixar-lo net. Abans hi havia una cadena penjant del dipòsit d'aigua que solia estar a prop del sostre, però ara la majoria de vàters tenen lo dipòsit enganxat i un botó per fer sortir l'aigua. Així i tot, quasi ningú diu *«Has apitxat lo botó?»*, perquè encara se diu *«Has tirat de la cadena?»*.

Caduf:

Cada un dels recipients de terra en un foradet, que van lligats a la corda de la sínia i servixen per treure l'aigua i abocar-la per regar.

Cagamandurries:

Calçasses. Home mancat d'energia, que se dixa dominar per atres.

Caguetes:

Diarrea. Evacuació freqüent de matèries fecals clares. *Suposo que no cal entrar en detalls més escatològics ni cal ficar cap imatge*.

Caixeta:
Mol·lusc bivalve que se cria apegat a les roques d'escassa profunditat. És molt apreciat pel seu peculiar sabor marí, però per la seva escassetat s'ha convertit en tot un caprici, sols assequible a les butxaques més adinerades i paladars més refinats.

Caixeta de foc: ©ULLDECONA.
Braseret de forma rectangular, per escalfar los peus.

Calbot:
Cop de mà al cap. Clatellada, carxot.

Calces:
1) Peça de roba interior femenina que cobreix la cama des dels peus fins a mitja cuixa.
En català, lo nom originari fou calça, però un dia los *«normalitzadors»* van canviar-ho a Mitges *(cast. medias)*. Les àrees perifèriques de la llengua catalana van dir *«tururut»* i van conservar lo nom original.

Als anys seixanta les calces van començar a ser substituïdes en l'ús diari pels pantis, ja que són

més còmodes i més fàcils de posar. Així i tot, sovint los pantis també s'anomenen calces, segurament per tradició.
Un perill per les calces que torna boig a les dones és el fet de fer-s'hi una **carrera**.
2) Peça de vestir de color blanc dels balladors del Xim-Xim. Se fica als peus i arriba fins a dalt del tou de la cama.

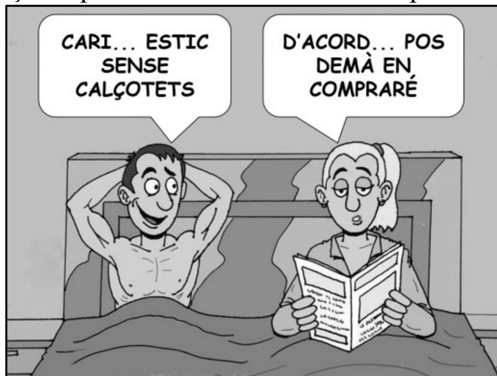
Calcilles:

Peça de vestir de color negre dels balladors del Xim-Xim. Se porta als peus damunt de les calces i arriba fins a dalt del turmell.

Calçotets:

Calçons que els homes duen baix los pantalons.

Caldre:
Ser necessari. *«Cal anar-hi?».*

Caliquenyo:

Cigar clandestí tort, de fabricació artesanal i fet a base de tabac Burley.
Lo solien fabricar les dones en tallers clandestins, gràcies a que els pagesos reservaven una part de la collita oficial.
Los entesos dien que lo caliquenyo més bo era el de la tinta, que feia la cendra molt blanca. Lo de la tinta era per una taca de tinta que portava el paper on estaven embolicats.
«Crec haver somiat conduir als 15 anys un Seat 1400, a les tantes de la nit, per la carretera de Traiguera, La Jana, Catí, Benassal, etc. anant a buscar-ne. També suposo que ho vaig somiar, sinó no s'entén, el fet d'anar sovint a portar-li (i cobrar-li) quatre paquets dels caliquenyos clandestins al sergent d'aquells homes de verd que portaven al cap una gorra negra molt original. Somnis estranys».
Pos ara no us creureu lo que vaig vore l'atre dia a l'estanc de Calella: *«Venen caliquenyos oficials»*. Suposo que la baixada de vendes ha fet incrementar a Tabacalera l'oferta de producte.

Calitja:

Xafogor. Calor sufocant propi d'un ambient calent, humit i encalmat.
«Fa una calitja que no se pot aguantar».

Calmant: ®ULLDECONA.

Beguda típica d'**Ulldecona** feta de cafè i rom que se produïa de manera casolana a les diferents cases del poble. Destilerias Nofre la va destil·lar i comercialitzar de manera industrial, patentant-la en lo nom *«Calmante»*, beguda molt fina al paladar però de graduació molt elevada. La seua formula, tant secreta com la de la *Coca Cola*, va desaparèixer al tancament de l'empresa. Se comercialitzava en una botella de disseny molt característic. Ara se'n comercialitza un altre de similar, quasi igual, ni millor ni pitjor *(Calm-nt)*, però que no és exactament lo genuí i autèntic.

Camal:

Cadascuna de les dos parts d'uns pantalons o d'unes calces que cobrix una cama.

«Lo sastre te refrega lo pardal,
quan te medix lo camal».

Cameta:

Fer la cameta: Acció de posar un peu encreuat en la cama d'una atra persona que camina o corre, per fer-la caure.
Cametes al coll: Portar un xiquet a cavall al coll en les cames passades per la part de davant del pit i agafant-li les manetes.

Campaneta: ®ULLDECONA.

Nom popular d’una botiga al carrer Sant Antoni *(Latitud: +40° 35' 27" i Longitud: +00° 26' 52")* on venien diaris, tebeos, revistes i llepolies.

«Historiadors internacionals mantenen la teoria de què lo nom popular va sorgir pel fet d’haver-hi a la porta de la botiga una campana que dringava al obrir-la. Ho hem consultat a l’actual propietari de la finca i no ens ho pot demostrar. Sembla que va desaparèixer un dia de tronada i que potser va estar un tortosí qui la va afaitar».

Canadelles:

1) Les dos botelletes per servir l'oli i el vinagre a la taula de casa.
«Les que hi havia als restaurants s'han prohibit aquest febrer 2014, però si fan una garrameta encara les podran fer servir».
2) Les dos botelletes que servixen per ministrar lo vi i l'aigua en la missa.

Canalat:

Canal per a la conducció d'aigua que tenen les cases per evacuar del terrat l'aigua de la pluja.

Canalons:

Plat de pasta de dies festius que deu lo seu nom a la forma en la que se presenta. L'ingredient principal és la pasta de forma quadrada, que un cop cuita s'enrotlla entorn del farcit triat (carn, verdures, peix, i atres) adoptant una forma tubular.

«Ma padrina preparava los canalons d'Abadejo lo dissabte i així lo diumenge només calia fer la beixamel i ficar-los al forn».

1/4 d'abadejo (per 22 canelons)
1 llauna de tonyina (de les ovalades)
2 ous durs
Pinyonets
½ Ceba ratllada.

Cassola de fang en oli i la ceba ratllada. Quan la ceba estigui dorada afegirem l'abadejo. Tres o quatre voltes i afegirem la tonyina, els ous i els pinyonets. Es cou una mica i ja tens a punt lo farcit dels canalons.

Canásta: ©ULLDECONA.

Canastra. Recipient fet de vímen, de boca redona i molt ampla, que servix per traginar roba, fruita i atres cosetes.

Cansera:

Cansament gros a causa d'un treball o esforç excessiu.

«Tinc una cansera que no m'hi veig; no puc en la meua ànima».

Cantamanyanes:
(castellanisme popular com barco i berberetxo). Persona informal i de poc crèdit. Un barrut.

Cànter:

La fonètica és *Kànte*. Càntir. Gerra. Recipient de terrissa, format d'un cos més ample de dalt que de baix, que per la part superior central acaba en un coll i té una ansa a cada costat.

Canteret:
Cànter menudet.

Cantrelles:

Mot que servix per no ser groller, pos és millor dir *«Unes bones cantrelles!»* que dir: *«Déu meu, quin parell de mamelles!»*.

Canyota:
Herba molt perjudicial per la seua vivacitat. Creix en ambients molt diversos, si bé en general mostra preferència pels conreus de panís i aufals.

Canyuts:

Mol·lusc bivalve que viu a aigües someres, salabroses i està enterrat a l'arena. Navalles pels de fora del Baix Ebre i Montsià.

«Los recollíem a la Punta la Banya i del Fangar quan anàvem a fer catxels. Per aconseguir-ho portàvem sempre una bosseta de sal lligada al banyador i, quan veiem a l'arena lo seu característic forat, agafaven una miqueta de sal en los dits i la ficàvem a dins del aigua, deixant anar la sal a sobre lo forat. Llavors en los dits índex i del mig fèiem unes pinces que agafaven lo canyut quan sortia quasi disparat del forat, però havies d'anar ràpid, pos se tornava a amagar enseguida».

Capelleta:

A manera de capella però menudeta, que servix per tindre una imatge exposada a la veneració dels fidels.

«La Capelleta de l'Ermita de la Pietat, que abans la veiem de cara i ara la veiem de cul, al passar en lo cotxe per la carretera».

Capllaçar: ©ULLDECONA.

1) Lligar lo bou per les banyes.
2) Fer vindre bé. Fer accedir a fer o que se faci alguna cosa.

Capsot:

Soca. Tarugo. Curt d'enteniment.

Carabassa:

La carbassa és una verdura dolça, plena de minerals, vitamines i propietats terapèutiques.
Anar-se'n per les carabasseres:
Desviar-se de la conversa. Divagar.

Carafal:

Cada un dels tancaments a la plaça de bous.
Fer-ne un carafal:
Tindre una reacció desproporcionada davant un fet que no ens agrada.

Caragol:

1) Mol·lusc que se distingix per tindre el cos dins una closca en espiral. Cargol.
Caragol punxenc: Cargol punxós. Corn.
2) Cadascuna de les llenques de fusta primes i caragolades que fa el ribot o la garlopa planejant.

Caragolera:
Cistelleta de vímen i una tapadora, que servix per guardar caragols vius. La tapadora se fixa en un llistonet.

Caragolí:
Caragols menudets que se crien a les arbredes.
«Una bona cassola de caragolins solíem fer los domenges antes de dinar, perquè no te treuen la gana, servixen per allargar l'entaulada i pots anar acabant de fer lo dinar sense preses».

Carajillo:
Cigaló. Un gotet de cafè rebaixat en licor.
«Fica'm un carajillo d'ex-honorable!».

Caramel·lo:
Caramel. Pasta de sucre clarificat.

Carantonyes:
©ULLDECONA.
Acció d'Afalagar.
Amanyagar.
Tractar en amor o en afectuosa simpatia.

Carcanada:

Espinada. Columna vertebral.
Se't veu hasta la carcanada: Veure allò que és amagat a dins del cos, bé perquè badalla o bé perquè porta un escot agraït.
« Los franquistes beatos mos van amargar tapant al cine los escots de les xiques.
Mira si eren bobos estos beatos que, quan un xic i una xica se fotien al llit, mos dien que eren germans, canviant lo follar per l'incest».

Carcàs:

Gargall.
Salivada espessa barrejada de mucositats.

Cardets:

Planta que s'utilitza per menjar, bullida a l'olla o be **esbardada** per acompanyament. A Ulldecona los cardets no s'arrebossen, sinó que s'esbarden.
«De menut los vaig avorrir, perquè quan era la temporada ne tenia per dinar, per sopar, a l'olla,

esbardats, etc... fins i tot me penso que me'n donaven per berenar. Ara de gran m'he adonat que gracies a ells, al seu gran contingut de vitamina C, ferro, calci i a les seus propietats antibacterianes, pos que quasi mai he estat refredat, no he tingut la grip, tinc los ossos forts... Los cardets m'han ajudat de la mateixa manera que los espinacs ajuden a Popeye lo mariner».

Carquinyoli:

Peça de pasta dolça, feta de farina, ou, sucre i ameles o avellanes, cuita i molt rostida al forn, i que té la forma semblant a un dit esclafat.

Carracuca:

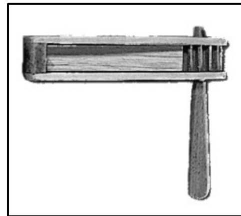
(castellanisme). Locució verbal que se fa servir en nombroses expressions de caràcter negatiu, pintoresc, excessiu o burlesc.

«Estar més perdut que Carracuca».
«Estar més mort que Carracuca».
«Tinc més fam que Carracuca».
«Ets més vell que Carracuca».
«Té més pèl que Carracuca».

Carrasca:
Abre paregut a l'Alzina però més menut. Molt espès de rama que té les fulles dentades i espines. Lo fruit és la bellota *(aglà)*. Hi ha carrasques que fan suro.

Carrau:
Instrument de fusta que servix per fer roïdo a Setmana Santa.
(cast. carraca).

Carratell:
Bota menuda de fusta pel vi.

Carregar:
1) Produir molt de fruit.
«L'ameler està carregat».
2) En lo guinyot o tuti, tant pot ser tirar damunt una carta jugada una atra de més alta que la guanyi, com tirar una carta que puntua quan la basa va cap al company de joc.

Carretada:
1) Quantitat de coses que cap dins un carro ple.
2) Gran quantitat de fato.

Carrilada:
Rodera de carro al camí.

Carrileta:
Dir-ho de carrileta: Dir-ho de memòria.

Cartipàs:
Full de paper ratllat i pautat perquè los xiquets i les xiquetes aprenguen de lletra.

Cartó:
Cartró. Lo que dipositem al contenidor blau.

Carxot:
Cop pegat en la mà plana al cap.

Cascallós:
Pedregós.

Caseta:
Vestidor dels jugadors de futbol.

Casi:
Quasi. No del tot, però faltant-hi poc.

Cassinogues:
Pessigolles.
«La meua dona no vol que porte bigot, diu que li fa cassinogues quan me dona besets».

Cassoleta:
Ròtula. Os rodó, pla, prim, movible, situat davant l'articulació del fèmur en la tíbia i que forma la part anterior del genoll.

Castanya:
1) Cop violent de persones o coses.
«L'autobús ha pegat castanya a un arbre i l'ha tombat».
2) Embriaguesa. Borratxera.
«Porta una castanya que no s'aclarix».
Aixecar-se en la castanya torta: Despertar de mal humor.

Castanyetes:
Castanyoles. Instrument de música popular.

Catiusques:

Botes d'aigua.

Va haver-hi un temps que ningú les volia portar perquè feia pagès, però avui en dia són "*xic*": *«Tinc unes Hunter que molen mogollon»*.

Lo mot Catiusques havia estat d'us prou generalitzat. Va sorgir de la sarsuela *«Katiuska, la dona russa»* escrita per Emilio González del Castillo i Manuel Martí Alonso, en música de Pablo Sorozábal, que se va estrenar al Teatre Victoria de Barcelona lo 27 de gener 1931. Pel que sembla la protagonista apareixia a l'escenari en botes altes. La gent quan anava a la botiga demanava *«unes botes com les que porta Katiuska»*.

Catòlic:

No estar molt catòlic: No trobar-se en bona salut.

Catxamona:

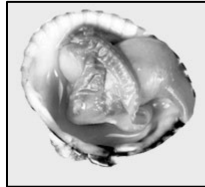
1) Clatellada o cop de mà al cap. *(cast. cachete)*.
2) Caguerada o excrement.
3) Quelcom malt fet: *«Això és una catxamona»*.

Catxap:

Conill menudet.

Catxassa:
Parsimònia. Calma. Lentitud excessiva.

Catxel:
Escopinya de gallet. *(cast. berberecho)*.
«Recordo que, quan ens ficàvem d'esquena al Sol, brillaven dos puntets a l'arena, com los fars d'un cotxe, i allí el trobàvem, però si estaves cercant-ne molta estona lo que trobaves era una soleiada a l'esquena que te dixava baldat».

Catxull:
1) Rebombori. Aldarull.
2) Fangutxer. *«Qui a fet este fangutxer?»*.

Catxutxa:
Caputxa. Peça de vestir que servix per cobrir lo cap.

Cau:
Forat excavat a terra que servix d'amagatall a certs animals. Generalitzant-ho podem dir que és lo refugi de tot animal salvatge.

Cavalló:

Llom de terra entre dos solcs.
Fer un cavalló: variar la direcció de l’aigua quan reguem.

Cegues:

A cegues: a les fosques, sense veure-hi.

Cementeri:

Cementiri. Residència final del cos físic per la Vida Eterna.
«Tinc un amic que treballa a l’Ocaso i quan contesta al telèfon diu: Residència Vida Futura, mani’m!».

Cera:

Acera. Vorera del carrer, més alta que la resta del carrer i ordinàriament enrajolada, que els qui van a peu utilitzen per al trànsit.

Cigala:

Un dels noms en què es coneix l'òrgan sexual masculí, també anomenat rata.

Cigarro:

Cigarret. Cadascun dels vint que porta lo paquet de tabac.

«Pareix que era ahir quan fumàvem HABANOS i ens sentíem importants per allò de què era l'únic "Tabaco de Vuelta Abajo" de l’estanc.
Han passat los anys, natros mos hem fet grans i també HABANOS, que fins i tot ha canviat d'amos. Ara ho deuen portar los fills, per això el canvi a HERENCIA de HABANOS . També han canviat lo de "Vuelta Abajo" per “Fumar puede matar”. Pa que després diguen que els fills no son dolents. Ja veus.

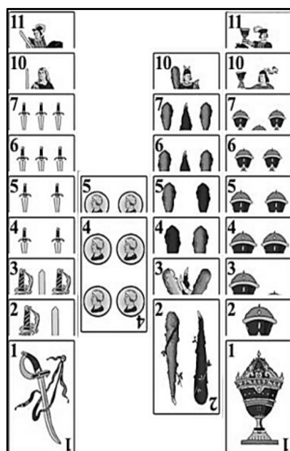

Pos ara tampoc fumem HABANOS, ara fumem HERENCIA a seques. Ja no som ni importants ni joves, ara los fumadors som la púrria de la societat, amagats a les cantonades, tirats pel carrer. Ara com ara sols podem resar perquè l’estanquer no ens doni el paquet que “produix impotència”, millor doni'm el que "perjudica a los que estan a mi alrededor".
La vida és canvi, el canvi és vida».

*«Si **el tabac mata** i tothom ho sap. Què fa la policia que encara no l'ha detingut?».*

Cimal:
Branqueta que neix de la soca o d'una branca mestra.

Cinquet:

Joc popular de cartes que consistix a sortir de cinc i anar descartant-se d'una carta a cada mà, ficant a un costat del cinc les cartes superiors del mateix palo i a l'altre costat les inferiors del mateix palo. Quan no tens joc passes lo torn a qui et ve de mà. Guanya qui se queda primer sense cartes.
«Los Campionats de Cinquet són tradicionals a l'Esplai per Festes Majors».

Ciprer:
Xiprer. Abre que trobem als cementeris perquè diuen que evoca la immortalitat i la resurrecció.
«Abre sagrat, anomenat "l'abre de la vida"».

Cisa:
Obertura que se fa als costats del cos de les peces de vestir i a la qual s'adapta després l'extrem superior de la mànega.

Clatell:
Part posterior del coll destí de les clatellades.
Caure de clatell: Caure d'esquena.
Tindre els ulls al clatell: No veure-hi, no fixar-se en les coses.

Clatellada:
Cop pegat en la mà plana al clatell.

Clau:
Interruptor. Instrument que servix per a facilitar o impedir el pas d'un fluid per un conducte.
«La clau de pas», *«la clau de la llum»*.

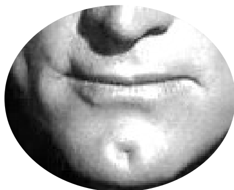

Claveta:
Claueta. Clau menudeta.

Clavill:
Clivell. Obertura llarguera que se produix a un mur, fusta, fruita, etc., per l'acció del temps. *(cast. hendidura, rendija)*.

Cloaca:
Claveguera. Conducte subterrani per on s'escorren les aigües brutes i les aigües plujanes.

Clotet:
Clot que algunes persones tenen a la barbeta i que sols ser hereditari.
«Hi ha qui creu que està relacionat en l'atractiu físic i, pel que sembla, un percentatge elevat de les persones que tenen clotets son dels signes Taure o Lliura, tots dos regits per Venus, el planeta de la bellesa.

La realitat és que apareix per una fusió incompleta de la mandíbula durant el desenvolupament embrionari i fetal.
En poques paraules: Los que la tenen així és perquè ***estan mal acabats****»*.

Coa:

Cua. Apart de les coes d'animals i peixos, també anomenem coa a **la trena llarga de cabells** que porten les xiques. Quan una xica en lloc de portar una coa en porta dos, una a cada costat del cap, diem **Coetes**.

Cóc:

Los cócs més famosos són: lo **cóc de maçana** de l'agredolç i lo **cóc ràpid**, que se fan al forn en la llanda. Lo cóc de maçana és més aplanat i de vores retorçades. Vos dixo una recepta pel cóc de maçanes on lo secret està a la maçana de l'agredolç que és una maçana menudeta, de color roig i tons verds o grocs, molt àcida per menjar però que, en coure-la, solta l'acidesa i se mescla en la dolçor del cóc. Les maçanes no s'han de pelar, sols traurem lo cor, les tallarem per la mitat (o a quarts si és més grosseta) i les ficarem damunt de la massa, tirant per tot lo cóc un polset de farina i sucre, i un xorret d'oli:

4 ous
2 gotets de "carajillo" de sucre
2 gotets de "carajillo" d'oli
2 gotets de "carajillo" d'anís
2 papers de graciosa (gasificant)
Uns 200 g. de farina (de rebosteria si pot ser)
Maçanes de l'agredolç (millor menudetes)

Quan lo cóc estigui doradet, encostrat i les maçanes comencin a estar torradetes, s'ha de treure i dixar-lo gelar.

Coç:
Coça. Moviment violent de les cames de detràs d'una bèstia.

Codombro:
Cogombre.

Codonyat:
Confitura de codony.
(cast. membrillo).

Còdul:
Còdol. Pedra més grossa que les pedres rodones de la platja a les Cases, que són còdols menuts o cudrells.

Coent:
Picant.

Coentor:
Impressió que produix una cosa coent.

Coixinera:

Bossa que cobrix lo coixí.

Coixo:

Coix. Que camina malament.
Anar coixim-coixam: Caminar com un coix. Coixejant.
«Volia ficar un dibuix de coixím-coixam i he pensat en pirates (per lo de la pota de fusta). De pirates he saltat, no se perquè, a bucaneres i allí m'he perdut...».

Col·legit:

Establiment d'ensenyament primari. Col·legi.
«Jo vaig a col·legit a les Escoles».
«Los xiquets van a col·legit i les xiquetes a costura».

Comare:
Llevadora. Dona que assisteix professionalment les parteres.

Comboi:
Enrenou. Tràfec. Bullici. *(cast. lío, jarana)*.

Complidor:
Que executa completament una cosa promesa, manada o desitjada. Que compleix.
Ser complidor: Persona que sap quedar bé.

Comuna:
Lloc excusat on se fan les defecacions.
(cast. retrete).

Concaure:
Encaixar. Fer entrar una cosa ajustadament dins una atra.

Conillets:
Flor d'una planta.
Conillets amagar: Joc que consisteix en amagar-se uns jugadors, i que un altre procuri trobar-los i tocar-los.

Conna:
Desvergonya, carència de pudor.
(cast. cara dura).
Quina conna que tens: Ets un pocavergonya.

Consagrat:
Si consagrat és tossut, ***Reconsagrat*** deu ser un tossut entestat, inflexible, obcecat i recalcitrant.

Consevol:
Qualsevol, sigui quina sigui, sense triar ni determinar.

Conxavat:
Confabulació. Acord entre dos o més persones per a obrar en benefici propi o en perjuí d'altri.

Cop d'aire:
Acció nociva de l'aire i els seus efectes (refredament, paràlisi, etc.).
«Ma iaia sempre me feia apartar de les corrents d'aire i ma mare me feia tapar la boca en sortir d'un lloc tancat, però elles no feien ni una cosa ni l'atra. Després sempre dien: Me fa malt la ronyonada. Dec tindre un cop d'aire».

Coranta:

Quaranta. Quatre vegades deu.
L’expressió ***Cantar les Coranta*** al guinyot significa tindre la sota i lo rei de trumfo, però al tuti significa tindre lo cavall i lo rei.

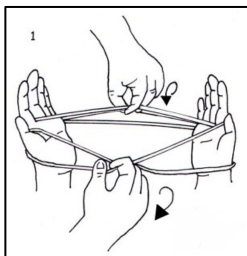

Corbella:

Eina de fulla corbada per segar l'aufals.

Corcó:

Persona amoïnosa per la seua insistència a demanar o a parlar.

Cordell:

Cordill.

Corder:

Xai. Fill de l'ovella.

Corassons:

Peça de pasta dolça, feta de farina, ou, sucre i sobres de graciosa, cuita i rostida al forn, i que té la forma semblant a un cor o una flor.

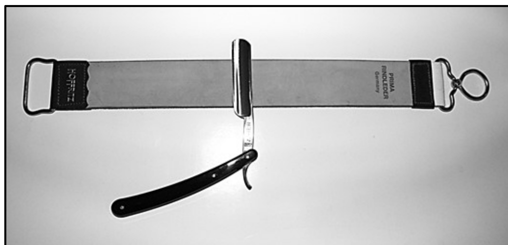
Córrec:

Jo corro. Present indicatiu del verb córrer.
Jo córrec, Tu corres, Ell corre, Ella corre, Natros correm, Vatros correu, Ells corren, Elles corren.

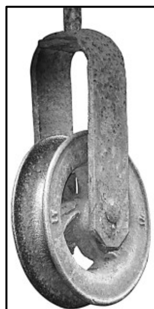
Corretja:

1) Cinyell de cuiro.
2) Llenca de cuiro o de tela forta, que servix per penjar l'escopeta o lo fusell a l'esquena.
3) Trinxa de cuiro sens fi, que per una banda va atesada a una politja i per l'atra al volant d'una màquina i servix per a transmetre a aquesta el moviment.
4) La volta que sosté els escalons de l'escala d'obra.
5) Llenca de pell que fan servir los barbers per a passar les navalles i afinar-ne el tall.

Corriola:

Eina de ferro en forma de cilindre, pel que passa una corda, i servix per pujar objectes i materials. Abans quasi totes les cases tenien una corriola a l'angorfa i també la majoria de pous tenen corriola.

Cossi:

Atuell gran de terrissa destinat a fer la bugada.

Cossiet:

Recipient de terrissa que servix per a tindre-hi plantes vives. Test.

Costereta:

Pendent del terreny, del carrer, del camí, etc.,

Costipat:

Constipat. Refredat. Afecció catarral de les vies respiratòries, de natura vírica, bacteriana o al·lèrgica, afavorida per efecte del fred o de la humitat.
«No te faig cap beset perquè estic costipat».

Costura:

Escola on les xiquetes aprenen de llegir, d’escriure, de cosir i atres labors casolanes.
«La Mare de Déu quan era xiqueta anava a costura i portava una cistelleta».
Quan algú se porta malament, o no sap les coses, diem ***Sembla que no hagis anat a costura***.

Cotet:

Anar a cotet: Anar poc a poc.

Coto:

1) Porció de terra delimitada per a caçar-hi.
2) Al guinyot, quan una parella guanya quatre cames.
Coto!, coto!: Crit en què se mana als animals que estiguen quiets

Cotó en pèl:

Ho diem tant de presa que sembla una sola paraula (*Cotómpèl*). Cotó desgreixat, blanquejat, cardat i disposat en capes homogènies, d'ús en medicina i higiene. Cotó hidròfil. Cotó fluix.

Cremull:

Porció d'un contingut que s'eleva per damunt les voreres del recipient que el conté.
Mesurar a cremull: mesurar sense passar la rasadora, dixant que el gra o atra cosa que se mesura sobresurti de les voreres de la mesura.
Fer cremull (un recipient): estar ple en excés. *«Aquesta olla fa cremull»*.
.

Crenxa:

Fer-se la crenxa: Pentinar-se.

Cresol:

Llum de ganxo que conté l'oli i una metxa per a fer llum.

«Les xiques de Vinaròs
al cresol diuen candil,
a la finestra ventana
i al julivert perejil».

Anar com oli en un cresol: Anar bé.
Bona nit, cresol: Perdre o desaparèixer una cosa quan menys era d'esperar.
Posar oli en un cresol: Aplicar un remei molt ràpid i eficaç.
Ser com oli en un cresol: Ser positiu.

Cresol de deler

Alego bufaré el cresol del teu deler i agranaré el desori del la teua llepolia, mossegaré les teues cantrelles amb gust de brull i ensumaré el teu herbassal, negre, pelut, ja, molt mogut, golut, i ganyolant, amb follia. Un escatxill meu damunt una màrfega compartida, on natros vam agarrar un enfit de llums de colors, és el record que queda junt a les teues olors, d'aquella nit embogida. Has fet garrama pus he quedat com un badoc, Tant de calor la foguera molta flama i poc foc. Aquella nit anaves moguda, per tu va ser sols un joc.

Fifo – Josep Lleixà 22-2-2014
http://josepllleixa.blogspot.com.es

Creu:

Fer la creu ben feta: Acabar una relació.

Creveta:

Creueta. Creu menudeta.

Cridar:

Pronunciar lo nom d'algú per fer-lo vindre.

Cul:

1) La part del cos on està l'orifici d'expulsió dels excrements conegut com ses o florí.
Caure de cul: Caure i posar lo cul a terra.
Torcar-se lo cul: Frase molt utilitzada però que és totalment incorrecta perquè no mos torquem lo cul, mos torquem lo ses, altrament dit de manera més fina "*mos netegem lo ses*".
2) També pren atres consideracions:
Cul de got(1): La part de baix d'un got.
Cul de got(2): Pedra preciosa falsa. Tros de vidre de color que imita una pedra fina.
Fer caure de cul: produir una gran impressió.
Ficar-se la llengua al cul: callar.
Foter-s'ho al cul: menyspreu per una cosa que un altre ofereix.
Lo cul de la cadira: l'assiento d'una cadira.
Ser cul i merda: amics que sempre van junts.

Ser un cul de mal assiento: No parar quiet.
Tindre lo cul llogat: estar subjecte a les ordres d'un atre.
Tindre lo cul pelat: tindre molta experiència.

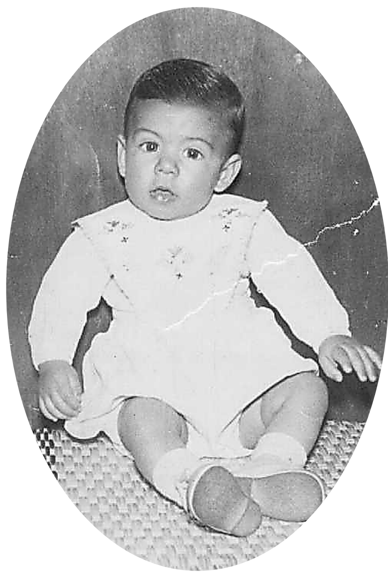
Cullereta:
Cap-gros, larva de la granota.

Cudrell:
Són les pedres que hi ha a la platja de les Cases. Còdul menut.

Cursos:
Anar de cursos: Diarrea.

Cutxamander:
Que es fica allà on no el demanen.

La meua parla al país dels falduts

D

Damunt:
A sobre. En posició més alta que una atra cosa. *(cast. encima)*.

Dansa:
Estar en dansa: Quan se referix a persona significa que fa alguna cosa, que està actiu. Quan se referix a una cosa significa que s'està fent.

Dansat:
Vermut dansat: Una activitat pròpia de les Festes Majors que se feia al Bar de l'Orfeó de dotze a dos del migdia dissabtes i domenges de festes.

«La veritat és que no tinc ni idea de què anava, perquè o be dormia per haver fet tard o be anàvem a Cal Negre a fer lo vermut».

Dàtil de mar:

Nom que traduït del grec significa **que menja pedra**. Mol·lusc bivalve molt bo que té la closca quasi cilíndrica, semblant a un dàtil de palmera i viu a dins dels forats de les roques que ell mateix fabrica gràcies a l'acció corrosiva dels líquids que segrega.
Lo Reglament 1967/2006 prohibeix la seua captura i comercialització dins l'àmbit de la Unió Europea. És una espècie en perill d'extinció.

Davantal:

Peça de roba que servix per a resguardar la part de davant del vestit i que les nostres iaies portaven ficat tot lo dia com una peça més de vestir.

Debades:
1) De franc, gratuïtament.
«Al Banc m'han donat un calendari debades».
2) En va, sense efecte, inútilment.
«Ho preguntes debades, perquè no t'ho diran».

Decantar-se:
Apartar-se, desviar-se cap a un costat.
«Decantat i dixa-mos passar».
«Al primer carrer decanta cap a la dreta i després tot recte. No hi ha pèrdua».

Dejú:
Sense haver menjat res des del començament del dia.
«Quan te fas anàlisis de sang sempre has d'anar en dejú».
«Abans la ****Saliva dejuna**** *era quasi tant miraculosa com l'aigua de Lourdes»*.

Deler:
Passió que es posa en un acte. Anhel.

Denteta:
Fer vindre un gran desig de minjar o tindre una cosa.

Depòsit:
Dipòsit. Lloc on està depositada alguna cosa, com per exemple lo depòsit d'aigua.

Desangelat:
1) Desanimat. Mancat d'ànima o esperit vital.
«Lo vaig vore molt desangelat».
2) Espai buit, sense gent.
«Lo ball estava molt desangelat».

Desapegar:
Desenganxar. Separar una cosa d'allí a on estava aferrada o unida.

Descabellat:
Que du los cabells en desordre.

Descregut:
Que no creu lo que li manes.

Desfarjat:
En la camisa fora, los pantalons caiguts, etc. Lo que abans era *«vestir com Cantinfles»* i ara sembla que *«vestir (i parlar) com Cantinfles és moda»*.

Desfici:
Atabalament.
Nerviosisme.
Sobreexcitació. Deliri.
«Quin desfici que tens per no tindre la pilota d'or».

Desfilagarxar:
Desfilar. Desfer a fils.
(cast. deshilachar).

Desgalitxat:
Malgirbat. Mancat de gràcia.

Desjecte:
Dixat, abandonat en lo vestir o en la neteja d'un mateix.

Desllomat:
Fer-li mal los rinyons.

Desmai:
Estar desmaiat: Tindre molta gana.

Desnugar:
Desnuar. Desfermar allò que està nugat.

Desori:
Desordre, confusió, desconcert.
«A casa tot és un desori».

Despatxar:
1) Acomiadar.
2) Vendre al públic. Servir a un client al bar.

Desperdigolat:
Escampat sense solta ni volta.

Despitralat:
En lo pit a l'aire.

Después:
(castellanisme) Millor fer servir després.

Destartalat:
Descompost, desproporcionat, desordenat, desmanegat.

Destinyar:
Treure la roba dels armaris perquè s'oregi i se'n vagin les tinyes o arnes.
(cast. desapolillar).

Destorbat:
Que no funciona. Avariat.

LOCIENTO EL DATAFONO NO FONCCIONA

Desunflar:
Desinflar. *«Li desunflarem les rodes a l'arbit»*.

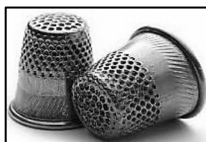
Desvari:
Deliri. Pensament absurd.

Detràs:
Darrere.

Dida:
Dona que alleta un infant d'una atra.
Mare de llet. *«Ma iaia Manuela de mon pare»*.

Didal:
Peça de metall coberta per tot de clotets, dins la qual se fica lo cap del dit que apreta l'agulla en cosir.

Dijous:
La setmana dels quatre dijous: Se diu per referir-se a un temps indeterminat o mai.
«Quedem per la setmana dels quatre dijous!».

Dimaig:
Lo segon dia de la setmana. Dimarts.

Disembre:
Desembre. Últim mes de l'any.

Ditxo:
Refrany. Frase que crida l'atenció.
«Qui en crios se gita, pixat s'aixeca».
«No hi ha millor medecina que la ceba, l'all i la llima».
«Lo sexe és com lo guinyot, si no tens una bona parella has de tindre una bona mà».

Dixar:
1) Deixar. *«Ma Mare no me dixa anar».*
2) Amollar. *«Dixa'm».*

Dixat:
Deixat. Negligent, que no posa cura en les seves coses.

Doble:
Gruixut.
«Lo llibre ho és».

Doctades:
Sentències que diu lo docte.

Docte:
Que diu sentències del que no sap.
«Hablo catalan en la intimidad».
(Jose Maria Aznar).

Docte baciner:

Que diu sentències del que no sap i a més en poca gràcia. *«España es una gran nación, con 3.000 años de historia. Eso lo tienen que saber los niños».* (*Esperanza Aguirre Gil de Biedma*).

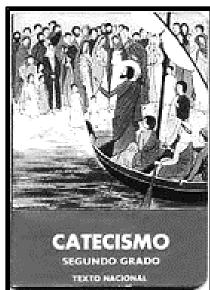
Dolent:
Malalt. *«Lo meu xic està dolent i no vindrà a treballar. Aquesta nit ha tossit dos vegades».* Això m'ho dia per telèfon la mare d'un "*treballador*" de, agafat a la cadira, 46 anys.

Domenge:
Diumenge, setè dia de la setmana.
*«En català, castellà, francès, italià, portuguès i rus vol dir lo **Dia del Sinyor**, però en angles, alemany, holandes, suec i japonès vol dir lo **Dia del Sol**».*

Dos:

Encara que la forma femenina normal i literària és dues, natros seguim utilitzant la forma **dos** com es feia també en escrits literaris dels segles XIV i XV.
«Son les dos de la nit».

Dotrina:
Conjunt de veritats fonamentals de la religió cristiana que s'exposa i ensenya als xiquets.
Fer dotrina: ensenyar-la.
Saber dotrina: saber les veritats fonamentals de la religió.
Anar a dotrina:
Assistir a les explicacions del catecisme o dotrina cristiana per poder fer la comunió.

Dragó:

Rèptil més gros que la sargantana. Té lo cap gros, l’esquena grisa i la panxa blanca. Viu a les casetes del camp i a les cases velles. Diuen que si entra a l’armari se minja tota la roba.

Dropo:

Gandul. Malfeiner. Que no vol treballar. Peresós. Que ronseja per no treballar.

Dugo:

Mussol reial. Lo rapinyaire nocturn més gran.

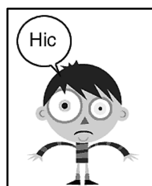

SERVICIO

E

Egua:
Euga. Femella del cavall.

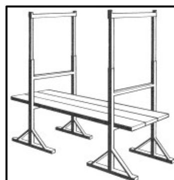
Eixemple:
Exemple.
«Perquè separat va tot junt i tot junt va separat».

Eixanglot:
Singlot. *(cast. hipo)*.

Eixarmentar:
Aplegar els sarments podats.

Embastar:
Cosir provisionalment la roba en punts llargs.

Embastida:
Bastida on treballen los paletes.

Emblanquinar:
Donar una passada de calç a les parets d'una casa.

Embolador:
Persona aficionada als bous encarregada d’embolar al bou embolat.

Embolar:
Acció de ficar los ferros i les boles a les banyes del bou embolat.

Embolat:
Que porta boles de foc a les banyes.

Embossar:
Obstruir un conducte.

Embustero:
Mentider. Trolero.
«A nadie se le obligó nunca a hablar en castellano; fueron los pueblos más diversos quienes hicieron suyo por voluntad libérrima, el idioma de Cervantes».
(JotaCe King – Any 2001)

Embusteria:
Mentida. Trola.

Emmanisar:
Enrajolar en manises. Cobrir de manises un paviment o una paret.

Emmascarar:
Mascarar. Embrutar-se de carbó.

Empapussar:
Fer empassar aliment a un xiquet o xiqueta. *«Si li fas l'avió, l'empapussaràs millor»*.

Empastre:
Cosa mal feta, que revela manca d'habilitat o ignorància. *«Hem fet un bon empastre!»*.

*«La **Banda del Empastre** era una banda de música de caràcter còmic, creada a Catarroja a principis del segle XX i desapareguda cap a l'any dos mil. Se denominava així perquè, en clau d'humor, les seues interpretacions musicals se basaven en lo desordre i el caos (igual mesclaven un pasdoble i una marxa fúnebre, com una peça de Wagner i "Rascayú"). Cap a l'any 1930 van crear los espectacles comicotaurins coneguts com a xarlotades, actuant a les places de bous com la de Vinaròs».*

Empelts:
Oliveres que fa pocs anys que són empeltades.

Empeltar:
Acció d'inserir part d'una planta en una atra. Normalment a un peu bort o de poca qualitat li empeltarem un de millor.
Una finca d'empelts és una **Empeltada**.

Empinat:
Que fa molt pendent.
«Lo Coll de l'Ampiqué és molt empinat».

Emporlanar:
Cobrir en ciment una superfície.

Empudegar:
Molestar. Fer coses que desagraden a algú o que li fan perdre el temps. Importunar.

En:
A tota la regió meridional, substitueix ***amb***.

Encantar:
Distreure's.
Estar encantat: Estar distret.

Encanar-se:
Perdre l'alè per excés de rialles o de plorar.

Encangrenar:
1) Afectar de gangrena.
2) Enrabiar. Fer bullir la sang.

Encapir-se:
Posar-se fort en una idea errada. Entossudir-se.

Encarabassinat:
Engrescat en una idea.

Encavalcar:
Encavallar. Posar, una cosa, a cavall d'una atra; és a dir a sobre, de manera que se toquen o s'encreuen. *«Encavalcar-se els nervis»*.
Agafant literalment aquesta definició, quan un ensopega en lo seu propi peu (*s'encavalquen los peus*) en lloc de dir el mot **entropessar** diem encavalcar: *«S'ha encavalcat en los peus i ha topat de cara en la paret»*.
«Al mon casteller se diu encavalcar al situar-se, l'enxaneta, damunt de l'aixecador per carregar lo castell».

Encendres:
Esdevenir furiosa, una persona.
Exaltar-se. Enrabiar-se. Indignar-se.
«Per què t'has encès tant?».

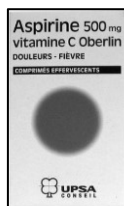

Encert:
Casualitat, coincidència.
«Va estar un encert trobar-nos per Barcelona».

Encerat: ©ULLDECONA.
Peça gran de tela resistent que fiquem al carro per depositar-hi la verema o també baix les auliveres quan se baten les aulives (**Borrassa**).

Encetar:
1) Començar a fer servir una cosa. Encetar lo pa. ***Encetar una dona***: desflorar-la.
2) Inflamar-se o irritar-se la pell, de resultes d'un fregament continu, de la calor, de la suor o de tot plegat. *«Les sabates noves m'enceten lo peu»*.

Encomanar:
1) Contagiar.
2) Encarregar.
«Encomana-l'hi aspirines a Cinteta per quan vagui a Andorra».

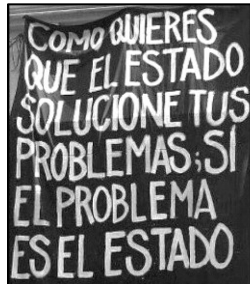

Encular-se:

Inclinar-se un carro, tractor o vehicle cap a la part de detràs.
«Este cotxe va molt enculat. Que porteu?».

Enfadós:

Pareix lo qüento de l'enfadós: Insistència molesta i impertinent. Se li diu a qui repetix moltes vegades les coses.
***Lo qüento de l'enfadós*:**
«Vols que te conte lo qüento de l'enfadós?
—Sí.—Jo no te dic sí, jo te dic si vols que te conte lo qüento de l'enfadós.
—No.—Jo no te dic no, te dic si vols que te conte lo qüento de l'enfadós».

Enfit:

Empatx.

Enfitat:

Tip. Embafat. Empatxat.

Enganyar:

Enganyar al cos: Minjar alguna coseta per tal de distraure la gana i així poder esperar lo dinar o sopar.

Enganyifa:
Enginy per induir a error en paraules o accions que deliberadament fan creure allò que no és.

«Les roses són roges,
i lo vent les mou,
tu seràs lo sis
i jo seré lo nou».

Engargallar-se:
Ennuegar-se. Sentir-se obstruïda la respiració per haver fet mala via el menjar o el veure.

Engarronada:
Broma pesada.

Engolir:
Empassar. Fer passar per la gola, de la boca a l'esòfag.

Engordir:
Engreixar.

Enguany:
Aquest any. *«Enguany hem estat a NiuYorc»*.

Engüent:
Ungüent.

Enllestir:
Completar una faena. Per natros correspon, bàsicament, en **netejar la casa**.

Enllustrar:
Donar llustre.
«Enllustrar les sabates».

Enrampar-se:
Rebre una descàrrega en tocar un cos electritzat.
«Estos fils enrampen».

Enrasir-se:
Posar-se ras. Lo cel sense cap núvol.

Ensofatar:
És diferent d'ensofrar, és per la vinya i es fa a màquina.

Ensofrar:
Espolsar en pols de sofre.
«Ensofrarem les pataques i així no se podriran».

Ensomni:
Somni.

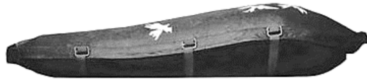
Ensomniar:
Somiar. Quan érem menuts mos dien *«No juguis en foc perquè ensomniaràs»*, *«No minges olives negres per sopar que ensomniaràs»,* però la frase que més me rebentava era *«A dormir i ensomniar en angelets»*, quan lo que volia era ensomniar en angeletes nuetes i jugadoretes.

Ensordar:
Eixordar. Dixar sord per la violència d'un soroll molt fort. *«No cridis tant, que m'ensordes»*.

Ensumar:
Olorar.
«Sempre vaig portar la mateixa colònia i, quan tornava al poble, hi havia amigues que sabien la meua arribada molt abans de retrobar-nos personalment, perquè dien haver ensumat la meua olor a tal lloc del poble. Dissortadament ara, complits els cinquanta, ***ningú m'ensuma****»*.

Enterra:
Terra. *«M'ha caigut enterra i s'ha trencat»*.

Enterro:
Enterrament.

«El gran humorista Joan Capri explicava el cas d'una vídua que va voler demostrar al món que no era tant beneita com semblava i a la tomba del seu espòs va posar aquest epitafi:

Aquí descansa en Robert,
el meu estimat marit,
ara si que sé del cert
a quin lloc passa la nit».

Entoldat:
Envelat.
«Seria bo que la joventut recuperés ***Entoldat*** *i aparqués lo castellanisme "Carpa"».*

Entortilló:
Torcedura del peu.

Entrada:
Rebedor.
La primera habitació que se troba en haver passat el portal forà d'una casa.
«A ca meua l'entrada era la botiga de diaris i llepolies. També era sala d'estar.».

Entravessat:
Tindre algú entre cella i cella. Detestar a algú per alguna cosa que no ens agrada d'ell. Aversió.
«Tinc entravessats a tots los peperos i a tots los ciutadaneros, perquè no puc en lo cinisme ni en la hipocresia».

Entrevit: ©ULLDECONA.
Pàncreas.
Glàndula del cos humà situada darrera l'estómac.

Entropessar:
Ensopegar.
Aquest mot té com a sinònim **Fer la cameta**.

Entufat:
Enfadat.

Enverenar:
Enverinar.
«Pel sol fet d'aconseguir votants, els partits polítics estatals enverenen diàriament a la ciutadania en contra dels catalans».

Enxís:
Encís. Acte i efecte d'encisar. *(cast. hechizo)*.

Equivaldre:

Equivaler. Ésser igual de preu, de valor, de significació.

Èrtic:

Ert. Rígid. Encarcarat.
«En este fred mos quedarem èrtics».

Esbardar:

Cobrir lo menjar en una capa de farina i ou per tal de fregir-lo.
*«Normalment lo peix s'**enfarina** (sols se fica farina), la carn s'**arrebossa** (pa ratllat i ou) i los cardets s'**esbarden** (farina i ou)».*

Esbocar:

Encabritar-se un animal, per exemple lo matxo.
*«Quan era menut hi havia al poble dos germans, grans i fadrins, que tenien un matxo. Un li dia "Arri!" i l'atre li dia "Sió!". Lo matxo va acabar tant neuròtic que se va esbocar amunt i avall pel carrer Major. Lo final trist de la historia li va tocar al matxo, perquè va estar abatut pels trets de la Guàrdia inCivil. Això sí, sense el crit "**a por ellos**"».*

Escafinyat:
Esquifit.

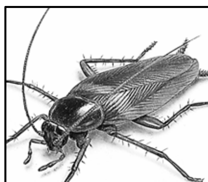
Escamarlanc:
Escamarlà.
Crustacis decàpodes astacideus de la família dels nefròpids. V*os heu quedat en la boca oberta*.
Los escamarlancs son molt apreciats, i millor si són frescos. A Catalunya la seua temporada va d'octubre a desembre.

Escamarrar:
Separar molt una cama de l'atra. Eixarrancar. Eixancar.

Escamarrat:
Posat en les cames molt separades.
Eixancat. Eixarrancat.

Escampatall:
Dixa't de qualsevol manera. Escampall.

Escarabitxa:
Escarabat.
(cast. cucaracha).

Escarpi/escarpe:

Barra de ferro d'uns 20 a 30 cm. de llargada que servix per a fer forats a la pedra, per a separar fent palanca dos peces d’un cos o per treure claus. Escarpre.

Escarrassar:

Collir olives en la mà.

Escarroll:

Tros de ram de raïm.

Escatinyar:

Donar menys del que convé o pertoca. Retreure's de donar. Escatimar.

Escatxill:

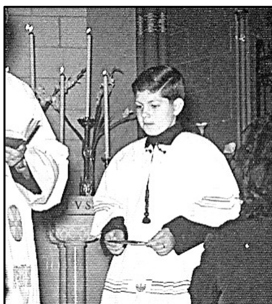
Esquitx.

Escatxillar:

Esquitxar.

«Pos expressament
he escatxillat lo full
perquè veigeu lo que
és un escatxill artístic de tinta».

Escolanet:

Noi que servix missa i ajuda a atres ministeris de l'altar.
«La meua primera faena retribuïda. Per cada enterro mos donaven (en negre) deu rals. Tota una fortuna».

Escoltar-se:

Atendre excessivament a l'estat de salut propi, observant minuciosament els símptomes reals o imaginaris.

Escomençar:

Començar.
«Escomenço a dinar que tinc pressa!».

Escopinyada:

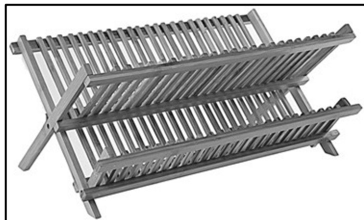
Escopinada.

Escopinyar:

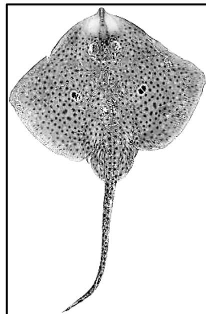
Escopinar.

Escorredor:

Aparell de fusta, compost d'un bastiment que sosté una sèrie de travessers paral·lels entre els quals se fiquen los plats perquè s'escorrin després d'escurar-los.

Escrita:

Rajada. Peix de diferents espècies del gènere Raia, caracteritzades per tindre l'esquena tacada de ratlles o puntets de diverses formes.

Escrúpol:

Repugnància de menjar, beure, tocar alguna cosa. Fàstic.

Escrupolós:

Que té escrúpol.

Escudellar:
Distribuir els aliments passant-los de l'olla als plats.

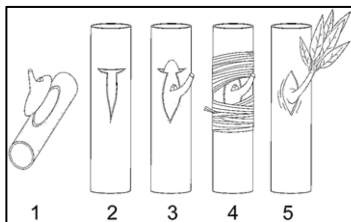

Escudelles:
Eines de cuina que servixen per escudellar.

Escuranda:
Lo que tens per escurar: plats, gots, escudelles i atres recipients utilitzats per cuinar i menjar.

Escurar:
1) Netejar los plats i gots del menjar.
«A ca meua escura la Whirlpool».
2) Aprofitar. *«Aquesta costella, l'has d'escurar, encara hi queda carn!»*.

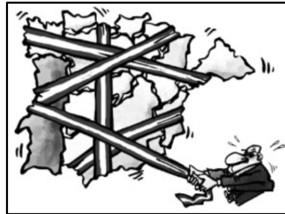
Escut:
Escudet d'empeltar. Tros d'escorça tendra que conté un ull i se separa de l'arbre per a fer-ne un empelt.

Esgarrany:
Esgarrinxada. Esgarrapada.

Esgarranyar:
Ferir en les ungles.
Esgarrapar.

Esgarrar:
Esquinçar. Estripar.

Esgarrat:
Esguerrat. Mutilat.

Esgarrifar:
Tremolor convulsiu pel fred, la febre, d'un soroll estrident, d'una emoció intensa.
«A vore, A vore... no hem de confondre Esgarrifar i Esmussar encara que totes dos sensacions mos fiquen, a vegades, la pell de gallina».

Esgatinyar-se:
Barallar-se lleugerament, sense arribar a ferir-se greument.
«Com que la paraula esgatinyar ve de gat, pos no t'estranyes si surts una mica esgarranyat».

Església:

Església de Sant Lluc: Temple gòtic en honor al patró que hi ha a la Plaça Major del poble. La seua construcció se va començar l'any **1373** i se va consagrar l'altar major l'any 1421.

Esgolar:

Fatigar-se la gola cridant. *«M'he esgolat cantant»*.

Esllinguit:

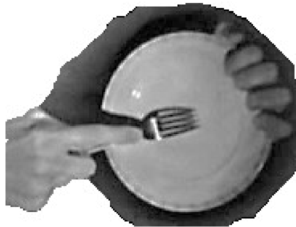
Massa prim. Llanguit. Que no té la grossor que li correspondria per la seua alçada.
«La meua néta està cada dia més esllinguida».

Esmolet:

(Fonètica: Asmolet) Esmolador. Afilador. Home que té per ofici esmolar ganivets i atres eines.
«Era un ofici ambulant molt antic. Los esmolets portaven una pedra d'esmolar que anava acoblada a un cavallet de fusta d'un carretó i la feien moure en los peus. Anaven de poble en poble i feien un soroll musical fort en un flabiol de set forats.

A partir del segle XX portaven la mola al porta paquets d'una bicicleta, que passades unes dècades va ser substituïda per una motocicleta, però a finals del segle XX aquesta professió va desaparèixer quasi totalment».

Esmussar:

1) Perdre el tall, per exemple un ganivet.
2) Impressió aspra i desagradable que fa posar la pell de gallina, se tensen los muscles i les dents mos formiguegen.

Espai:

Anar a poc a poc. Anar en cura.
«Aneu espaiet o caureu a la sèquia!».

Espaladrap:

Esparadrap.

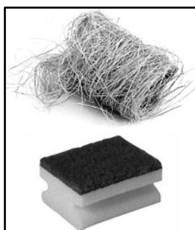
Espalmatòria:

Palmatòria. Canelobre on fiquem l'espelma.

Espapillar: ©ULLDECONA.
Triar los millors grans de raïm.

Espardenya:
Anar en una sabata i una espardenya:
No tindre cura en l'aspecte exterior.

Espart:
Fregall. Manyoc d'espart entrelligat, en què se freguen i netegen los plats, les rajoles, les parets, etc.
(cast. estropajo).
«Ara los esparts porten fibres abrasives i una esponja de niló que ens protegix les ungles».

Espatllera:
Respatller de cadira, de banc o d'un altre seient.

Espavil:
Vivesa. *«Espavil, que ve el carril!»*.

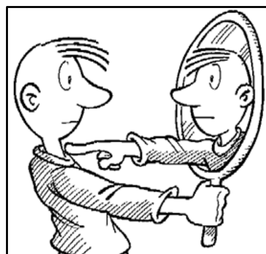
Espedregar:
Al tros, treure les pedres del terra.

Espenta:
Empenta.

Espentejar:
Donar empentes.
Empentejar, empènyer.

Esperit:
Esperit de vi: Alcohol.
Patir d'esperit: Tindre un patiment o una preocupació profunda.
Ser un esperit de contradicció: Se diu de la persona que li agrada molt polemitzar per qualsevol qüestió.
Tindre poc esperit: estar mancat d'energia interior, de coratge davant les dificultats o perills.

Espill:
Mirall.
«Tothom és com un mateix se creu que és».

Espinada:
Columna vertebral.
*«Pos a mi m'agrada **Corasson Espinado**».*

Esplai:

Esta paraula l'he ficat per explicar, al meu entendre, la injustícia comesa sobre mon pare per part d'este centre "cívic" que s'autoproclama Obra Social (?).

Enguany, ***coincidint en lo 90 aniversari*** *de mon pare, la nova junta de l'Esplai d'Ulldecona li va comunicar que* ***NO podia ser associat*** *perquè no té el domicili fiscal al poble. Segons sembla surt (?) a la "Sagrada Constitució" (els estatuts de l'associació), i esta "Constitució" és inalterable i estricta. No admet raonament lògic possible, és NO i NO. Entre allò que és "Constitucional" i allò que és lògic, social i de sentit comú, m'apareixen uns dubtes raonables que no acabo d'entendre:*

Com és que fins ara no hi havia cap problema?. Si va poder ser associat estos últims 20 anys, perquè ara no ho pot ser? Perquè li fan este rebuig coincidint en lo seu 90 aniversari? Quants anys més consideren que pot arribar a "molestar-los"? Quina nosa els fa? ***Quina ment recargolada i enverinada*** *ha propiciat l'expulsió? Tant sagrada és "la Constitució" de l'Esplai d'Ulldecona que no permet fer una excepció a un güelo de 90 anys que ha estat associat fins ara? Que potser també haurà de "vagar per l'espai sideral pel segles del segles"? Lo "Rajoy de torn" no tenia cap atra sortida?. Si sols pagava i no anava, que els molestava?.*

No entenc de cap de les maneres la prepotència de la nova junta argumentant lo rebuig en un article de la seua "Constitució". Llavors, ***perquè està la Junta?****,* ***quina funció té la Junta?*** *si hi ha una "Constitució" hermètica que no dixa lloc a interpretacions, revisions i adaptacions.*

Nota*: Mon pare viu a Ulldecona de divendres a dilluns. Paga contribució de la casa al carrer Sant Antoni i les taxes dels dos apartaments que té al Cementeri. Sempre s'ha sentit faldut i sempre ho ha demostrat. On és lo problema?*

Espollogar:
Esporgar. Podar. Tallar les branques velles o sobreres d'un arbre.

Espuma:
Escuma.

Espurna:
Guspira.

Espurnejar:
Plovisquejar. Ploure lleugerament, a gotes molt menudes.

Estall:
Treball a preu fet que s'ha acordat o ajustat per endavant, no segons lo temps treballat (jornal). ***Anar a estall***: Fer una activitat sense descans i de pressa per concloure aviat.

Estamordit:
Atordit.

Estampar:
Anar a petar, una persona o un vehicle, contra una superfície dura.

«Lo crio tota la nit plorant; m'entraven unes ganes d'estampar-lo contra la paret».

Estanteria:

Prestatgeria. Moble compost de diferents estants per tindre llibres.

Estaquirot:

Persona aturada que fa nosa o que no fa el que hauria de fer.
«Aquí sense fer res parixes un estaquirot».

Estar:

Estar més allà que aquí: Expressió que se diu quan alguna persona està tan malament que pareix que s'ha de morir. També quan una persona està molt cansada o té molta son.

Esteranginador:

Granera molt llarga i en un drap, per treure les teranjanes.

Estirar:

A tot estirar: Com a màxim, com més tard.
«A tot estirar vindre'm per Festes».
«A tot estirar editaré cinc-cents exemplars»

Estirassó:
Acte d'estirar. Estirada.

Estisora:
Tisora. Tisores.
«Fa mitja hora que busco les estisores».

Estopenc:
Menjar que és difícil d’empassar. Sec, eixut, com estopa.
«Esta carn està molt estopenca».

Estornudar:
Esternudar.

Estornut:
Acte d’estornudar.

Estragat:
Cansat.

Estrassa:
Paper d’estrassa: Paper de qualitat inferior que servix generalment per a embolicar.

Estrellat:
Estelat. Guarnit d'estrelles. *«Una nit estrellada»*.

Excusat:

Lloc on se fan les defecacions; la comuna, la latrina, lo vàter, lo cagador, etc.
«Ficar la imatge d'un cagador hauria estat lleig, per això m'he decantat per la imatge del paper de vàter que molts hem utilitzat de menuts. Un paper no porós, que semblava plàstic. Ja m'explicaràs».

Extremat:
Llampant. Cridaner.
«On vas en esta faldilla tan extremada?».

F

Fadrí/ina:
Persona que encara no s'ha casat, tot i que majoritàriament se sol dir quan ja és gran. *«T'has casat o encara ets fadrina?»*.

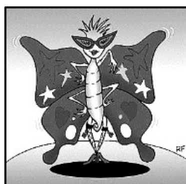
Faena:
Feina. *«Qui no té faena, lo gat pentina»*.

Faenada:
Feinada. Feina grossa.

Faixa:
Peça de roba negra que porten los balladors del Xim-Xim molt més llarga (250cm) que ampla (30cm) i que embolicada a la cintura servix per a subjectar los sarauells.

Falcilla:
Enganyador; que diu o fa coses enganyoses; persona de qui no mos poden fiar.

Faldetes:

1) Faldilles. Falda de dona.
2) Home efeminat.

Faldut/da:

Nom popular pel que se coneix als habitants del poble d'Ulldecona.

«Ni ha qui diu que és un malnom que no mos agrada, atres que és per la situació del poble a la falda del Montsià o per no se que d'uns faldons que portaven los regidors de l'Ajuntament, sigue lo que sigue a mi no me faran canviar, ***mai he dit ulldeconenc i sempre m'he considerat un faldut****, tot i estar fora, però que torna quan pot. Això si, cada cop que, passat Freginals, entro a la vall per l'autopista, se'm fica la pell de gallina».*

Faltar:

No tindre-li a algú el respecte que caldria.
«No podem dir "peperos dels collons aneu a la puta merda", perquè això és faltar. Millor fer servir un vocabulari més culte com per exemple: "estimats vòmits de voltor, sabreu anar tots sols a l'Aubelló o voleu que us mostri el camí?"».

Faltón:

Persona que falta i ofèn al parlar.
«He dixat de ser un faltón perquè m'anava la salut, la pressió se disparava i la fel me sortia per la boca. Ara m'he tornat indiferent:
Ignoro als cavernícoles, monolingües, monoculturals i mononacionals peperos, ciutadaneros i feixistes en general, que se'ns pixen a sobre i encara ens diuen que plou».

Fandango:

Enrenou. Desordre.

Fanecada:

Unitat de mesura agrària que ve a equivaldre uns 800 metros quadrats, que representava era l'extensió de terra on se podia sembrar una faneca de gra. Un quartó era la quarta part d'una fanecada.

Fangutxer:

Molt de fang acumulat per terra. *(cast. barrizal)*.
«Lo camp de futbol pareixia un fangutxer».

Fardar:
Presumir. *«Farda molt d'angles però només sap dir Coca-Cola, Malboro i Metrogolduinmayer»*.

Fardatxo:
Llangardaix.

Farfallós:
Tartamut. Que s'entrebanca al parlar.

Farga:
Varietat d'aulivera que se fa molt grossa i produix unes aulives llargarudes que tenen com una depressió enmig. A Ulldecona, l'aulivera mil·lenària Farga de l'Arion mesura 8 metres de perímetre i ha estat catalogada com a arbre monumental per la Generalitat de Catalunya.

Farsell:
Farcell. Roba o atra cosa embolicada en un mocador o altre drap per a poder ser transportada.

Mocador de farsell:
Mocador per fer farsells.

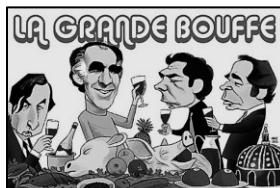
Farinetes:
Plat econòmic típic d'hivern. Lo seu ingredient principal és la farina, usualment torrada, que se barreja en caldo o aigua mirant de no fer grumolls, en una proporció d'uns 40g-50g de farina per a cada quart de litre de líquid.

Farjat:
Mal farjat: Mal vestit.

Farjup:
Plec d'una peça de roba de vestir que cau malament.

Farolets:
Professó que se fa al poble a les Festes Majors de la Mare de Déu de la Pietat.

Farratge:
Herba que se dona com aliment als animals.

Fartaner:
Que menja molt.

Fartera:
Menjada excessiva. *(cast. comilona)*.

Fato:

1) Conjunt de coses que se porten, que se carreguen, que se tenen aparellades per a un viatge, per a una faena, per a un ús qualsevol.
2) També pels ingredients del menjar, etc.

Fatxa:

1) Mal aspecte d'una persona.
2) Pos una **P**ersona totalitària molt de dretes.

Fatxada:

Façana d'un edifici.

Fatxós:

Persona que fa mal aspecte perquè va mal vestida.

Febra:

Augment anormal de la temperatura corporal per sobre del que se creu normal. Febre. Febrada. *«Antigament s'escrivia Febra (escrits d'en Ramon Llull i d'Ausiàs March) i algun "normalitzador" ho va canviar a Febre, però natros no li van fotre cas».*

Fècula:
Midó.

Feix:
Conjunt de coses replegades i lligades perquè no se separen.
«Portaré un feix de sarments per fer los calçots».

Feixa:
Tros de terra a la muntanya per conrear que és pla, horitzontal i està limitat per marges.
La feixa evita treballar la terra en pendents alts, però solen ser trossos menuts i estrets de terra, difícils de treballar en màquines agrícoles.

Feixista:
Pos una atra **P**ersona totalitària molt de dretes.

Fel:
Bilis. Humor viscós, de color verdós o groguenc, i de gust molt amarg, que procedix del fetge.

Fem:
Fems. Barreja del jaç i excrements d'algun animal que servix per abonar la terra.

Femer:
Lloc on guardem lo fem.

Femta:
Caguerada d’un animal.

Fenàs:
Planta per menjar lo bestiar que se dona seca.

Fer:

Fer-ho: Fer l'acte sexual. *«Anem a fer-ho»*.
Fer-se compte: Imaginar. *«Fes-te compte que no estic aquí»*.
Fer-se les ferradures: Morir-se.

Feridura:
Accident vascular cerebral a causa de la pèrdua de flux sanguini al cervell i que també és conegut com vessament cerebral o ictus.

Ferrets:

Aparells dentals, que actualment estan fabricats en acer inoxidable d'alta qualitat i contenen bràquets i filferros per alinear les dents.

Fesol:

Mongeta. *«Natros botifarra en fesols, perquè no volem tractes en lo clero»*.

Festejar:

Tindre relacions amoroses i intenció de casar-se.

Fiar:

1) Vendre sense cobrar immediatament.
2) Tindre confiança en algú.

Ficar:

Ficar s'utilitza com a sinònim de posar, però no ho és exactament. Ficar indica que s'ha posat alguna cosa dins d'una atra.
«Ficarem lo plat al microones però mai lo ficarem damunt la taula, allí lo posarem».

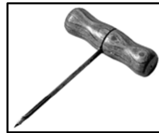
Figa:

Apart del fruit comestible que tots coneixem, també és un dels noms en que se coneix l'òrgan sexual femení, també anomenat Xona.
Fer la figuereta: Posar-se recte, cap per avall, sobre les mans i recolzant-se a la paret.
Per analogia també vol dir fer alguna cosa extrema.
Figa coll de dama: La millor figa. Lo nom li dona el seu elegant coll llarg. És una figa grossa, arrodonida i carnosa, té la pell fina, resistent i negra. La carn molt melosa i sucosa, d'un color roig fosc. És bona fins i tot quan no se cull al punt. Això no passa en atres varietats.
Figa de pala: Figa de moro. Fruit del Cactus, de color roig quan madura, que té molts de pinyols i la pell armada de moltes punxes.
«Una vegada l'amic Fedrico ne va minjar tantes que se li va fer un tap de pinyols al ses i no podia cagar. Ara us podria explicar perquè servix un burxorro però no ho faré, però us confirmo que Fedrico va cagar lo tap de pinyols».

Fil:

Fil d'aram o Filferro: Fil metàl·lic.
Fil d'embastar: se fa de cotó, és fluixet, i servix només per a embastar la roba.
Fil d'empalomar: Fil per a cosir papers, etc.

Filabarquí:

Filaberquí o belaberquí. Eina per fer forats que funciona en energia mecànica manual. N'hi ha de diferents formes.

Filagarxo:

Filagarsa. Fils que pengen d'un tros de roba.

Filat:

Xarxa per caçar a la beall.

Filets:

La Filets i lo tio Filets se dedicaven a la venda ambulant de gelats. Lo seu carro de dos rodes era omnipresent a la plaça, davant del Cine Savoy o del Cine Victoria, al Camp de Futbol, davant de l'Orfeó, etc...

Venien polos de taronja, de llima, de fresa i de menta embolicats en un paperet transparent i preparaven a l'acte los *«mantecados»* de vainilla, de xocolate o de nata ficats dins les clàssiques galetes.

Fireta:
Obreta. Plats, olles, tasses, etc., molt menuts, per jugar la canalla a cuinar.

Fita:
Pedra o atra senyal per indicar lo límit entre dos finques.

Flamerada:
Flama que s'alça i s'esvaeix ràpidament.
«Me vaig esgarrifar de tantes flamerades que sortien de la foguerada».

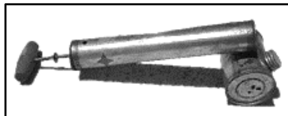
Flares:
Grans de panís petador, que no s'han fet mongetes.

Flassada:
Peça quadrangular teixida de llana, generalment en ratlles de diferents colors, que se posa al hivern damunt lo llit per fer calentoreta.
«He tret la flassada perquè fa calor».

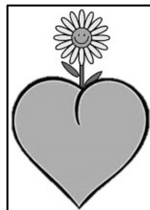
Flit:

Insecticida per aspersió que agafa lo nom de la marca popular que va començar a comercialitzar productes d'aquestes característiques i que ha quedat com a nom popular pels moderns insecticides d'aerosol.

Flocall:

Cabellera del panís.

Florí:

Ses. Anus. La sortida a l'exterior del budell recte.

Florir-se:

Cobrir-se de floridura. *(cast. enmohecerse)*. *«Lo pa d'avui dia se florix enseguida»*.

Foguerada:

Generalment lo foc de la nit de Sant Joan però també qualsevol foc controlat que fem al camp.

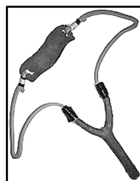
Foia:

Terreny enclotat entre muntanyes.
«La Foia d'Ulldecona és la vall situada entre les serres del Montsià i de Godall, tancada pel nord i oberta a la plana del Maestrat pel sud, on trobem les poblacions de Freginals, Ulldecona i Les Ventalles. És una zona rica en terres per al cultiu i disposa d'una gran xarxa de camins».

Follar:

1) Fer l'acte sexual.
«Vols ballar o anem directe a follar».
2) Encara que fonèticament no ho sembli, la manera correcta d'escriure l'acció que consisteix en treure los pardals, o els ous, del niu és **Afollar**. *«Anem a afollar nius».*

Fona:

Si be la fona típica és l'eina de cacera o de guerra feta en una corda o pell que permet projectar objectes a llarga distància (com la famosa de David i Goliat), crec que natros, per allò d'economitzar conceptes, fem extensible lo nom també al tirador o mandró, arma portàtil feta en una fusta, en forma d'**Y**, que té dos tires de goma lligades a les puntes superiors.

Foradada:

La Foradada és una serra del Montsià que té 695 metres d'altitud i rep lo nom d'un forat natural que hi ha molt a prop del cim. La seua privilegiada situació i uns vessants que cauen **brusca**ment ben a prop del mar, fa que La Foradada sigue un mirador esplèndid del Delta de l'Ebre i de gran part de la Comarca del Montsià. L'última etapa del **GR-92** passa per la mateixa Foradada.

Foradet:

Per un foradet: De manera amagada al futur. *«Ja m'agradarà vore't per un foradet quan sigues mare, a vore si penses com ara»*.

Forboriste:

Futboliste. És la manera en què ho dien alguns güelos i güeles del poble.

Formatget:

Peça menuda de formatge tipus *La Vaca que riu*, *Lo Caserio* o *MiniBabybel* que solem donar a la canalla. *«Del Caserio me'n refio»*.

Forrar:
Folrar. *«Ma mare m'ha forrat los llibres»*.

Forrellat:
Barreta de ferro subjectada a una porta per dos argolles i que, fent-la lliscar per l'agafador, se fica per un dels seus extrems dins d'una argolla o forat que hi ha al bastiment, i tanca així la porta.

Fosquejant:
Fer-se fosc.

Fotja:
Au semblant al pato que té lo plomatge de color negre, excepte una taca blanca al front, damunt del bec, que també és blanc i los ulls rojos.

Fotre:
Paraula comodí.
1) En llenguatge grosser servix per expressar qualsevol sentiment (admiració, ira, alegria, entusiasme, etc.).
2) En llenguatge grosser substitueix qualsevol verb que signifiqui pegar, enganyar, furtar, riure's, burlar-se, posar, aplicar, ficar, dixar de preocupar-se d'una cosa, etc.

Fotxe:
És lo mateix **fotre** però dit en més educació.

Fredat:
Fer fredat: Horroritzar. Espantar.

Fredolí/ca:
1) Sensible al fred, que pateix molt del fred.
«La meua dona és molt fredolica, sempre porta una rebequeta per casa».
2) Bolet menut, negrós que surt quan comença a fer fred.
«Lo doctor especialista en estos menesters és lo sinyor Joan Roca Martí».

Fregadora:

Eina pareguda a una granera que servix per fregar lo terra de les cases sense haver d'estar ajupit. Sempre va aparellada, com la Guàrdia inCivil, però en este supòsit és d'un poval d'aigua que porta incorporada una escorredora.

Freixures:

Entranyes.

***Traure les freixures per la boca*:** estar molt cansat.

Frescoreta:

Fer frescor.

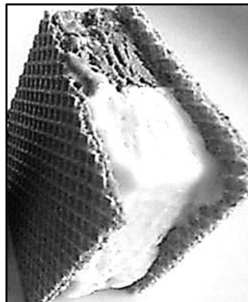
Fréstec:

Feréstec.

1) Si és un tros de terra o un animal, vol dir que és salvatge, que no està conreat o domesticat, que fa fredat.

2) Quan ho diem d'una persona vol dir que és esquerp, retret de tracte.

Frigo:

Gelat napolità o tall de gelat en una galleta a banda i banda. Se dia així per agafar lo nom de la primera marca que el va popularitzar.
«De postres porta'm un frigo de tarró».
«Lo frigo artesanal era lo "mantecado" que venia la Filets».

Frígola:

Farigola. Se solien ficar bossetes de frígola a dins dels armaris per fer auloreta. També podies trobar-ne un manoll als vàters de les cases.

Frontis:

Façana d'una casa.
«Pos aquí teniu lo frontis de la meua caseta de camp».

Frontissa:

Conjunt de dos planxetes subjectes a un mateix eix on poden girar. Servixen per aguantar i obrir una porta o una finestra.

Fullarasca:
Conjunt de fulles que han caigut dels abres i de les plantes.

Fullola:
Peça molt prima de fusta.

Fumar:
Expressió atenuada del grosser **Fotre**.
«Te fumaré un pessic al cul. Perdigana!».

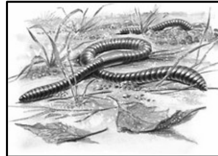

Fumera:
Gran quantitat de fum.

Fumeral:
Conducte pels fums. Xemeneia.

Fura:
Mamífer carnisser que utilitzaven los caçadors per a introduir-lo dins los caus dels conills i obligar-los a sortir. *(cast. hurón)*.

Furga:
Cuc de color terrós que viu per sota terra.
(cast. lombriz).

Furgar:
Burxar. Remenar. Excavar.

Futboliste:
Futbolista.

G

Gafet:
Peça de metall corbada per subjectar lo cabell.

Gaiato/a:
Bastó de fusta corbat per la part de dalt que solen portar los güelos. No he sabut trobar les diferencies entre Gaiato i Gaiata però suposo que tindran a veure en lo de mascle i femella: lo Gaiato deu ser més llarg o més ample i la Gaiata deu ser més fineta i més guapeta.
«Lo güelo no està. No veus que no està lo gaiato?».

Gaidó:
Anar de gaidó: anar de costat.
Mirar de gaidó: ser garxo.

Galera:
També anomenada **Gamba imperial** és un crustaci de l'espècie *Squilla mantis* que aporta un gust important als arrossos i guisats de peix. La seua temporada és al febrer.

Galet:

Broc menut d'un càntir, marraixó, barral o atre recipient, per on, en inclinar convenientment l'atuell, brolla lo líquid a raig prim.

Beure a galet: beure fent caure a la boca el raig de líquid que surt pel broc prim d'un atuell. *«Tinc set!. – Pixa a la mà i veu a galet!»*.

Galga:

1) Falca

2) Lo freno dels carros.

Galipàndria:

Un fort refredat, constipat o estar en un estat engripat.

Gàlits:

Traça, ganes de fer quelcom, coratge, ànims.

Tindre pocs gàlits: Tindre poques ganes de fer-ho o fer-ho en desídia.

Galleta:

Coqueta plana de consistència dura i feta normalment de farina i sucre (o sal). Galeta.
«Les galletes que minjàvem de menuts eren les Maries i les 222, aquelles que se "comian por su numero"».

Gallina:

La femella del gall, lo animal domèstic més comú de tots i que ens dóna ous.

La gallina de dalt caga la de baix: Dita que expressa la relació injusta entre qui té poder i diners.

Gallinassa:

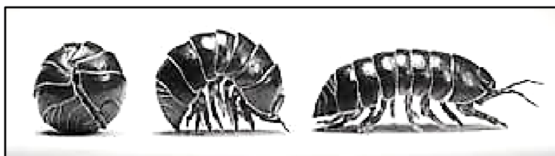
Femta de gallina. Aquest adob és tant potent i tant fort que l'has d'escampar tant prompte el tens al tros. Tot i així, al lloc on l'has abocat per tal d'escampar-lo queda cremat, tot el terra negre. És com lo cavall d'Àtila, rei dels huns.
«Una gallina de dos quilos de pes dóna en quatre hores uns 150 grams de gallinassa».

Galliner:

1) Lloc tancat en barres de fusta o ferro i reixa metàl·lica, on estan les gallines.
2) Lloc on hi ha molta gent que crida o fa soroll i és difícil d'entendre's uns i atres.
«Això és un galliner!».
3) Al teatro és la part alta i més allunyada de l'escenari on estan los seients de més poc preu.

Gallineta:

Bitxo menut negre que s'enrotlla com una boleta quan lo toques. Sol estar als llocs humits.
Són els únics crustacis de desenvolupament directe, és a dir, sense fase de larva.
També anomenat Porquet de Sant Antoni, Panerola, cuc de bola, cuc de Sant Antoni, cuca de la Mare de Déu, caterineta, gallinorba.

Gàllo:

Galló. Gall. Grell. Cadascuna de les parts en què està naturalment dividida la part comestible d'un fruit, com la taronja, la mandarina, la nou, etc.

Galotxa:

Dard. Fletxa menuda, feta d'un bastonet punxegut i guarnit de plomes, que els xiquets utilitzen per jugar tirant-la a les portes, als animals, etc.
«Ara no les tiren als animals. Això era abans».

Galze:

Rebaix que es fa al llarg de la vora d'una peça de fusta, de pedra, etc., per encaixar-n'hi una atra. *«Lo més fàcil de vore és lo galze que hi ha als bastiments per tal d'encaixar la porta».*

Gambals:

Capacitat intel·lectual.
Curt de gambals:
Curt d'enteniment.
«Que sols té una neurona al cervell i, a sobre, la té despistada».

Gambalatxo:

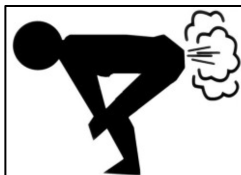
Persona que va d'aquí cap allà sense una destinació concreta i sense fer res de profit.

Gandul:
Persona que fuig de feina, que no vol treballar.

Gànguil:
Persona alta i prima, de cames llargues.
«Qui és este gànguil que ve per allà?».

Ganivet:
Ganivet. Instrument per a tallar.

Gansa:
Pet que se fa sense fer roïdo. Llufa.
«Aquí, algú hi ha dixat anar una gansa».

Ganxo:
1) Peça de forma corbada, que acaba en punta i servix per a penjar-hi o agafar alguna cosa.
2) Barra llarga en un extrem corbat que servix per atiar lo foc.

Ganyolar:
Lladrar de manera aguda un gos o un llop, com si plorés.

Ganyota:
Gest ridícul o grotesc fet a la cara, i especialment en la boca. *(cast. mueca)*.
«La ganyota mos fa sortir lo xiquet que portem a dins».
«Lo xiquet plorarà si li fas ganyotes».

Garbo:
(castellanisme).
Que és airós i àgil. Que té gràcia de moviments.

Garganxó:
Gargamella.
Part última de la boca i primera de la gola.

Gàrgol:
Raig d'aigua.

Garito:
1) Casa o local on se reunix la colla d'amics per estar-hi o per fer una xalera.
2) Crits i soroll de molta gent reunida.
«Xeics, quin garito que foteu!».

Garrafa:

Ampolla de vidre ampla, que està revestida de vímen o d'espart per defensar-la millor contra els cops.

Garrama:

Engany, trampa, principalment en lo joc o en los tractes.

Garramanxo:

Gargot. Traç imperfecte sense habilitat.

Garramós:

Que fa garrames.
Que fa trampes al joc.

Garrell:

Que no és ben dret. Que se decanta cap a un costat perquè els ginolls són massa oberts o massa tancats. Garrut.

Garreta:

Ser de garreta curta: Persona que és baixeta o poca cosa.

Garrit:
Obsequiós a les dones.
Que atreu per la seua gràcia, pels seus encants. Galant.

Garró:
Turmell, taló.
Part posterior-inferior de la cama, on s'articula aquesta en lo taló.
«Tens los garrons molt bruts. Marrano».

Garrofa:
Fruit del garrofer. A la guerra civil i a la postguerra se'n feia xocolata de baixa qualitat.
«Actualment hi ha botigues de dietètica que venen farina de garrofa i preparats alimentaris a base de garrofa per recuperar lo consum ja que la garrofa és naturalment dolça, no conté cafeïna ni els atres estimulants del cacau i és baixa en greixos i calories.
Les llavors de la garrofa tenen lo pes força uniforme al voltant dels 0,2 grams cadascuna, utilitzant-se en l'antiguitat per a pesar joies i gemmes. Lo seu nom en grec antic κεράτιον (Keration) és d'on prové el mot ***quirat****, mesura encara avui vigent en joieria».*

Garrofí:
Tot i que la seua definició és pinyol o llavor de garrofa, natros l'utilitzem per descriure lo **morat** en forma de pinyol de garrofa que sol sortir quan te fots una martellada als dits.

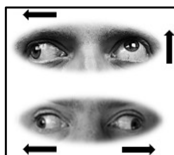
Garrofina: ©ULLDECONA.
Garrofa menudeta que comença a formar-se.

Garrotada:
Cop donat en un garrot.

Garrut:
Garrell. Tort de les cames.

Garxo:
Guerxo, estràbic. *(cast. bizco)*. Que mira a la torta, que mira de gaidó, que *«mira contra el govern»*.

Gastar:
Emprar una cosa que usant-se se consumix.

Gat:

Anar gat: Embriaguesa, en llenguatge vulgar o familiar.

Gatera:

1) Festa, Rebombori, etc.
«Quina gatera que foten».
2) Embriaguesa. Quan actues irracionalment, com si anessis gat. *«Se va fotre vuit Martini's i va agafar una gatera de campionat»*.

Gatita:

Adornament que porten les dones al cap i servix per a què no te vaiguen los cabells a la cara. Diadema.

Gavell:

Feix de llenya menuda tapat de terra, que forma un munt per a cremar-lo i servir de fem al tros.

Gec:

Jac. Peça de vestir. Equival a Caçadora o Abric.

Gel:

Glaçó. Tros de glaç.

Gelada:

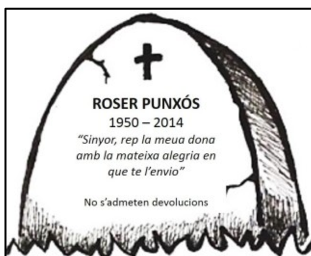
Glaçada.
Són molt habituals en nits serenes de finals de tardor a principi de primavera les gelades d'irradiació.

Gelar:

Refredar. *«Afaneu-vos o la sopa s'haurà gelat»*.

Gènit:

Manera de ser en tant adaptabilitat, propensió a l'enuig, a la impaciència, etc.. Caràcter fort.
«Gènit i figura, fins a la sepultura».

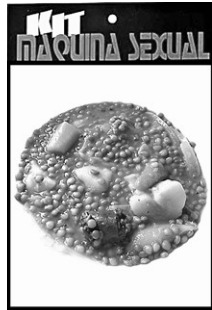
Gentada:

Multitud de gent.

Gentilles:

Llenties. Llegum d'un enorme valor nutritiu i medicinal.
*«Us puc confirmar que **la millor Viagra** del mercat és un bon plat de gentilles.*

*Contenen **calci** (semblant al de la llet materna), **fòsfor** (essencial pel sistema nerviós), **ferro** (100 grams de llentia crua és l'equivalent a un tall de bistec de vedella de 100 grams), **zinc** (augmenta el numero i la mobilitat dels espermatozoides i apuja los nivells de testosterona).*

Gepa:
Protuberància a l'esquena produïda per una desviació de la columna vertebral.

Giner:
Gener.
Lo primer mes de l'any.

Gínjol:
Fruit del ginjoler. És rodó, de color rogenc o marronós quan madura a setembre. Té un sol pinyol i el seu gust pot recordar a la maçana.
Fruit de la dieta mediterrània tradicional.

Ginjoler:
Abre que fa gínjols.
La fusta del ginjoler s'utilitza per fer instruments musicals com gralles i tenores.

Ginoll:
Genoll. Articulació de la cama. *«He caigut de la bicicleta i m'he pelat los ginolls»*.

Girar:
Girada de peu: Tòrcer-se un peu.

Gitar-se:
Estirar-se. Anar al llit.
«Gitar significa vomitar a alguns llocs del Maresme, l'Empordà, la Garrotxa i Menorca».

Glera:
Tros de llit del riu sec, ple de pedregam.

Gleva:
Pa de terra compacte que s'aixeca llaurant, cavant, trasplantant un arbre, etc.

Glopada:
Cop de vent normalment acompanyat d'aigua. Xàfec.

Golut:
Golafre. Que té fal·lera al menjar.

Gonia:
Agonia. Angoixa. També ànsia de fer una cosa ràpidament. Pressa.
Fer gonia: Dit d'una persona que fa fàstic o d’un fet o una circumstància que produeix una impressió insuportable.

Gord:
Gras, abundant de carn.
«Estàs molt gord».

Gordària:
Gordesa. *(cast. gordura)*.

Gos:
Persona peresosa, que no li agrada treballar. *(cast. gandul)*.
«Un gos trobarà més raons per no treballar que set persones perquè ella treballi».

Gossera:
Lloc on se tanquen los gossos agafats pel carrer.

Got:
Recipient pensat per agafar-se en la mà, destinat a contenir líquids i que, en acostar-lo a la boca, pots beure lo líquid que conté.
«Tota la vida he fet servir un ***got*** *per beure i me nego en redó a utilitzar la paraula "vas"».*

Gotellot:
Gota grossa de pluja.

Gotzo:
Gord. Gras. Ventrut. Obès.

Graciosa:
Beguda que conté àcid carbònic. Gasosa.

«Per aclarir-vos lo percal us podria explicar la campanya comercial que diuen va dur a terme "la Casera" (famosa per allò de "anemon"), però preferixo que li pregunteu a l'amic Pepe (l'ex-pintor), ja que domina millor lo tema».

Gram:

Mala herba que se cria per dins dels camps sembrats. És molt tenaç i difícil de fer-la desaparèixer completament.

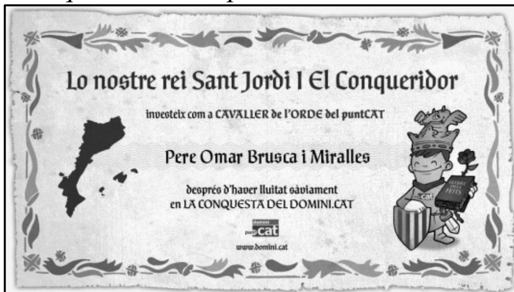
Granel:

Sense embassar. A Doll.

«Actualment la venda a granel està regulada en la majoria de productes alimentaris i prohibida pels següents: Café, Oli, Cacau en pols i Llet.

Estem capacitats per votar un president de govern i no ho estem per comprar llet a granel, perquè diuen que no la bulliríem, però crec sincerament que mos fan pagar la cagada d'algun set ciències pixapí que no la va bullir.

*Us aclarixo que és **pixapí**: persona de ciutat que se pensa que la natura real és com la que pinta Disney, on tots los llaons canten, les serps ballen i les vaques donen caputxinos Starbucks».*

Granera:

Escombra.
*«Com que **fato** és massa quantitat i **escurar** seria massa brut, penso que lo més representatiu de la nostra llengua és **la granera** i caldria fer alguna cosa per equiparar-la als Globos, els Ondes, els Oscars o los Goyes, com per exemple **la Granera** al pitjor polític, lo pitjor esportista, lo pitjor periodista, etc.».*

Granet:

Grandet *(en llenguatge antic)*.
«Este llençol és menut, no en tens cap de més granet?».

Granís:

Calamarsa. Conjunt de grans de gel menudets formats per congelació del vapor d'aigua de l'atmosfera.

Grassa:

Greix per rodaments i mecànica en general.

Gravilla:

(castellanisme). Grava menuda que servix per a fer morter.

Grela:

Recipient a manera de plat gran, més ample que alt, i que servix per rentar-se la cara, los peus, posar coses en remull, etc. *(cast. palangana)*.

«Quan encara no existien los banys com els que ara tenim a qualsevol casa, la grela i la pitxera se ficaven a un moble de fusta que solia portar un espill i feia aquestes funcions».

Grenya:

Floc de cabells desordenats, mal tallats, esperrucats, enganxats o bruts, propi de gent poc curosa de la seua higiene personal.
«En estes grenyes sembles una bruixa».

Griba:

Garbell. Receptacle que té lo fons ple de forats iguals i que servix per a separar objectes de grandària desigual, dixant passar uns i retenint los atres. Sol ser de forma circular i té una vorera sòlida.

Grill:
Brot que treuen les pataques, cebes, alls, etc.

Grillar:
Treure grills les pataques, cebes, alls, etc.

Gronsador:
1) Seient que s'aguanta de dos cordes lligades al sostre o en una barra alta. Té un moviment de vaivé i servix per jugar los xiquets. Gronxador. *(cast. columpio)*.
2) Cadira balanci.

Gronsar:
Gronxar. Donar un moviment de vaivé.

Gros/ssa:
D'una extensió o d'un volum considerables. Gran, extens.
«S'han comprat una finca molt grossa».

Grumol:
Mol·lusc marí, de molla roja i petxines negres i llargueres, que se fica a l'arròs per donar-li bon gust.

Guano:

Substància molt rica en fosfats i matèries nitrogenades, formada principalment pels excrements de certes aus marines, i que s'usa molt per a adobar les terres. Vulgarment, tot adob químic és anomenat guano.

Guatlla:

Au de la mateixa família que la Perdiu i que podem diferenciar-la perquè a les plomes no té tants colors vius.

Güelo/a:

Avi, àvia. Persona vella.

Guinyot:

Joc de cartes semblant al tuti i a la brisca, en el qual solen jugar dos contra dos. Hi ha molta afició i és considerat poc menys que el ***"joc nacional de les Terres del Ebre"***.
Cada partida rep lo nom de cama; quan una parella guanya quatre cames, aconseguix un coto; un guinyot complet es juga al millor de tres cotos.

La meua parla al país dels falduts

H

la **Haba**:

Un dels malnoms pel que coneixíem al nostre amic Fedrico, que ens va dixar lo 24-10-2012.

L'origen del malnom ve d'un dia en que "*lo Matón de la Foia*" ens va comentar a tots plegats que *«Me ha salido un grano»* i Fedrico, que sempre estava a la que salta i ficant aquella careta de no haver trencat mai cap plat, li va preguntar *«Donde, en la haba?»*. Això hagués quedat com una simple anècdota entre amics, però hi devia haver escoltant algun corresponsal d'*«El Mundo»* o de la *«Razón»* i als tres segons se va escampar per tot lo poble.

Haure:

Haver.

Natros utilitzem més Haure que Haver. També anteposem la partícula **hi**, de manera que en lloc de haver-hi diem **hi haure**.

«Si no m'ho pots arreglar, hi hauré d'anar personalment».

«Hi heu dinat aquí alguna vegada?»

Havana:

Té molta terra a l'Havana: Se diu, en intenció de crítica, d'una persona que és poc realista i té molta fantasia per veure i contar lo món que l'envolta.

Quan un fatxenda proclama
que és molt ric, i es fot de gana,
que ho té tot, i no té re,
d'aquest jan es diu que té
"molta terra allà a l'Habana"

Josep Maria Poblet
Relats en Català - Barcelona, 30 de gener de 2012

Helicòptero:

(*castellanisme)*. Libèl·lula. Insecte de quatre ales llargues i estretes, abdomen llarg i prim, que vola a prop de l'aigua i que a atres llocs l'anomenen espiadimonis o tallanassos.

Herbassal:

Herbada. Terreny poc cuitat i poblat d'herba abundant.

Hèrnia:
Tumor provocat per la sortida total o parcial d'una víscera o d'una atra formació anatòmica per una obertura anormal de la paret que l'envolta.

Herniar-se:
1) Patir una hèrnia. Trencadura.
2) Per criticar algú que no treballa.
«No vos herniareu d'agafar una capsa».

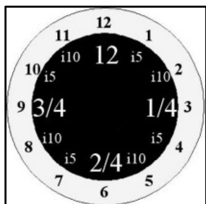
Hòmens:
Homes. La manera com s'identifica a les persones que pertanyen al sexe masculí sense importar la seva edat o aparença.
Se considera que l'expressió *«mascle»* pot ser pejorativa, reservant-se sols per a les espècies animals i vegetals, mentre que en el cas del mascles humans s'usa habitualment el terme hòmens.

El símbol dels hòmens (un cercle i una fletxa inclinada que n'emergeix) se coneix com a "*llança de Mart*" o "*fletxa d'Ares*". Moltes persones consideren que la llança/fletxa és un símbol fàl·lic, com los bastons, les espases, los míssils, la corbata i l'edifici Agbar a Barcelona.

Hora:

Les hores i els quarts ho sabíem per les campanes del rellotge que hi ha al campanar de Missa (o per la sirena del migdia, quan sonava).

Possiblement les campanes dels quarts ens van fer dir correctament les hores: *«Dos quarts de cinc»*. *«Un quart de nou»*. *«Quart i cinc de dos»*.

Dur hora: portar rellonge.
A tal i quina hora: molt tard.
Hora de retiro: hora d'anar cap a casa.
Fer bona hora: Fer bon temps.
Hora de camí: Unitat de mesura itinerària igual a la distància que se pot caminar en 1 hora que, depenent de la marxa, del terreny, etc. vindrien a ser entre 3,5 i 5 Km. Quan actualment parlem de 1/2 hora de camí, 1/4 d'hora de camí etc., per a indicar distancies entre pobles o llocs, ho calculem anant en cotxe no a peu.

Hule:

Tela que se sol utilitzar per a cobrir la taula.

I

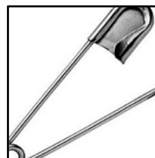
Iaia:
Avia.

Iaio:
Avi.

Ideós:
Maniós. Que té idees fixes o obsessions.

Imbuïdor:
Que inculca o instrueix a fons. Que intenta condicionar maliciosament l'opinió.

Impedit:
Que no pot usar els seus membres per a caminar. *«Tinc la mare impedida al llit»*.

Imperdible:
Que no es pot perdre.
Agulla imperdible.

Incens:

Encens. Allò que en cremar-se exhala un perfum fort i agradable, i que sol usar-se en les funcions solemnes d'església.

Incensari:

Braseret en tapadora suspès en cadenetes, que servix per a cremar-hi incens.

Intervindre:

Intervenir. Prendre part en una acció.

J

Jac/a:
Gec. Peça de vestir. Equival a Caçadora o Abric.

Jaç:
Llit o cosa disposada per a jeure-hi al damunt.

Jagants:

Gegants. Cadascuna de les figures d'home o de dona, de gran estatura, que surten a Festes Majors i dies senyalats. Los jagants d'Ulldecona són Lluc i la Pietat, que van nàixer lo nou de setembre de 1988. La Falduca i la Farga són uns atres jagants del poble fets més recentment i que representen una bruixa i una princesa. Estos jagants acompanyen a Lluc i la Pietat a les seues sortides.

«Puc dir que he aportat lo meu granet d'arena al món jaganter. Amb la mítica Penya TOC, organitzàvem un reguitzell d'activitats a la localitat de Sant Pol de Mar (Carnaval, Teatre, Cinema, Xou, etc...) i en el decurs dels anys vam arreplegar unes 250.000 ptes. que se van destinar a la construcció d'En Ben Hassad i Mercè de la Murtra, jagants nascuts lo 28 de juliol de 1985».

Jarder:

Dijous Jarder: Natros i els de les Illes Balears anomenem així al darrer dijous abans de la quaresma, en lloc de llarder o gras com és propi a atres indrets de Catalunya.

Jassera *(sense accent)*:

Lloc menut, per a dormir-hi només un parell de persones. Jaç.

Jàssera *(en accent)*:

Biga mestra que servix per al suport dels cabirons. Al País Valencià es Jàssena.

Jazz-Band:

Conjunt d'instruments de percussió que són tocats per un sol intèrpret. Bateria acústica.

Jersei:

Peça de vestir exterior, feta de gènere de punt, que cobrix del coll fins a la cintura. L'extrem inferior, coincident en la cintura, acostuma a ser elàstic.

Joguet:

Joguina. Objecte destinat a jugar-hi i entretenir-s'hi. N'hi ha per a xiquets i xiquetes, per a adults en general i inclús ara, per a animals com lo gat o el gos. *Veigues tu!*.

Jornal:

Mesura que s'utilitza per calcular el valor d'una finca. Espai de terra que pots llaurar en lo matxo un dia normal de faena.
Lo jornal de terra també el podem calcular pel numero de ceps que se poden plantar en una extensió determinada. A Ulldecona el jornal és l'espai que ocupen **mil ceps**.
L'equivalència del jornal en les mesures del sistema mètric decimal és molt variada. Tot seguit facilito un quadre de valors del jornal tradicional a diverses localitats de Catalunya:

Tortosa	21,90 àrees
Sort	29,65 àrees
La Seu Urgell	29,77 àrees
Vilanova i la Geltrú	33,32 àrees
Igualada	34,22 àrees
Puigcerdà	35,87 àrees
Tàrrega	37,04 àrees
Falset	37,75 àrees
Valls	38,93 àrees

Jota:
Ball popular. La Jota d'Ulldecona, coneguda també com lo Xim-Xim, té un tret diferencial de les atres i és que, en lloc de ballar-se formant una línia recta, les parelles encerclen la banda de música que se situa al mig.
Atres trets diferencials los trobem a les balladores: lo monyo en forma de picaport, les arracades d'or llargues fins a quasi los muscles, i los bonics (i cars) Mantons de Manila.
«Se diu que per tindre complert lo pedigrí faldut has d'haver ballat lo Xim-Xim almenys un cop a la vida. Jo ho he fet. Crec que va estar l'any 1973, l'únic cop en que m'ho ha demanat una balladora. Sense adonar-me, me vaig quedar lo ventall que ella m'hi havia dixat i la vergonya me'l va fer guardar quasi 30 anys a la tauleta de nit. Ara tinc entès que el torna a tindre Luïsa, la propietària, pos finalment la meua família li va retornar. Ho sento de tot cor».

Jugament:

Articulació. Lloc on s'articulen dos o més peces, especialment dos ossos o músculs.
«Me fa mal lo jugament de la cama».

Juí:

Judici. Coneixement d'una causa en el qual el jutge ha de pronunciar la sentència.
«Li han fet lo juí i ha sortit culpable».
Com atres de la recopilació, aquest també és un mot antic (escrits d'Ausiàs March ho corroboren).

Juliola:

Donzella. Peix de cos allargat, boca menuda i dents agudes. Les femelles són de color bru rogenc i porten dos línies blanquinoses sobre els costats, los mascles tenen lo dors bru verdós o blavenc i porten als costats una vistosa banda longitudinal roja o ataronjada.

Junta:

Juntura. Lloc d'unió de dos coses.
«Lo mecànic va ficar la junta abans de muntar lo carburador».

Justet:

1) Just. Que gairebé no arriba a bastar o que és excessivament estret.
2) Poc intel·ligent. Toix, curt, talòs.

L

Lelo:

Bobo. Beneit. Bocabadat.
«Se va quedar lelo quan ho va vore».

Llacós:

Fang apegalós que queda depositat a les basses i depressions del terreny després d'una riuada o de grans pluges.

Llacuna:

Extensió d'aigua voltada de terra, més menuda que el llac. La nostra genuïna i autèntica llacuna no podia ser atra que *«La Bassa de la Llacuna»*. Atres basses son la *«del Montsià»*, *«de les Ventalles»* i *«de les Ermites»*.

Llaga:

1) Nafra. Però, com també passa en atres paraules, lo nostre català va per davant del català de Barcelona i Girona perquè actualment, en el llenguatge vulgar ells solen dir nafra a les ferides causades al cos dels animals i anomenen **llaga** la nafra dels éssers racionals; tot i que és una distinció no admesa en el llenguatge literari.
2) Úlcera pèptica, o úlcera gastroduodenal.

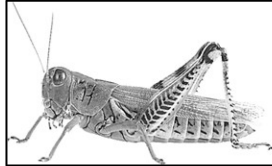
Llaganya:

1) Lleganya. Porció de matèria blana, blanquinosa, produïda per solidificació d'un humor segregat per les glàndules sebàcies de les parpelles, i que s'enganxa als llagrimers i a les pestanyes.
2) Pèl arrancat de la pestanya. *«Li ploren los ulls perquè té una llaganya a dins».*

«Quan té la podien treure o bé quan la tenies per la cara se solia agafar en lo dit índex, lo senyalador, i te l'acostaves a la boca per fer-li un beset, guardant-te-la després a dins l'escot perquè deien que volia significar rebre prompte un regalet».

Llagat:
Que té llagues.

Llagostí:
Llagost. Llagosta.

Llamp:
Descàrrega elèctrica entre un núvol i la terra o entre dos núvols. Va acompanyada d'una forta emissió de llum, en forma de raig, que produeix un resplendor anomenat rellampec.
He cregut oportú afegir aquesta oració breu i fervorosa que vaig trobar fa temps per internet:

Al primer tro, diga aquesta jaculatòria i el temporal el deixarà sa i estalvi.
Santa Bàrbara va pel camp
buscant a l'Esperit Sant.
L'Esperit Sant busca a ella
-Santa Bàrbara donzella-
Déu ens lliure d'un rellamp
i d'una mala centella.
I d'un "rayo mal guiado"
"Quesucristo está clavado
en el árbol de la crus.
Digan a coro tres veses
Quesús, Quesús i Quesús".

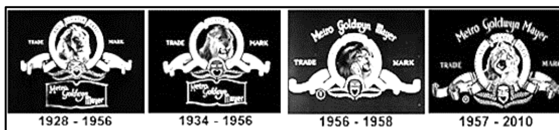

Publicada per Ramón Nonato lo dimarts 29 de setembre de 2009 al seu bloc El fetge de bou.

Llanda:
1) Recipient de llauna, pla i de vores baixes, per a coure lo coc de maçanes de l'agre dolç al forn. **2)** Recipient de llauna, més alt que ample, que servix per a contenir oli o petroli. Petroliera.

Llangostí:
Llagostí.

Llaó:
Lleó. Mamífer carnisser molt corpulent que és considerat lo més valent dels animals.
Com que al Montsià no hi ha llaons, natros mos havíem de conformar mirant lo Llaó de la Metro.

Llaona:
Aixada de ferro molt ampla, gairebé quadrada.

Llaonet:
Més menut que la Llaona i utilitzat principalment per regar.

Llaor:

Llavor. *(cast. semilla)*.

Llançol:

Llençol. Peça quadrangular, de grandària més gran que la del llit. És la peça de roba del llit que està en contacte immediat al cos i per això té un tacte més suau. Ni ha de dos classes:
Lo llançol de baix: és lo llançol que se posa damunt del matalàs. Pot ser estàndard o ajustable (en aquest cas, és elàstic i s'ajusta al matalàs).
Lo llançol de damunt: és lo llançol que se posa baix de la manta i damunt del llançol de baix. Se caracteritza pel seu disseny particular, ja que un dels extrems queda a la vista.
La coixinera: encara que no és un llançol, la bossa que cobrix lo coixí se sol vendre en conjunt als llençols.

Llapissó:

Llapissa, Granza, Roia, Roja o Rogeta son també els diversos noms en que se coneix esta planta de la família de les rubiàcies que s'enganxa a la roba com un dimoni i en tens un fart per treure-teu. D'aquí surt la frase *«S'agarra com un llapissó»* que utilitzem quan una persona és enganxadíssima i difícil d'esquivar.

Llauna:

Molèstia causada per una xerrameca o atra actuació persistent. Avui dia se sol utilitzar lo castellanisme "*rollo*". *(cast. lata)*.
«Tants parlaments són una llauna».

Llaurar:

És una faena del camp que consistix en fer solcs a la terra en l'aixeruga o en un atre instrument apropiat per a remoure la terra i fer-la apta per a fructificar.
Dia de llaurar: Mesura utilitzada per a quantificar l'extensió d'un tros de terra, entenent per tros de terra lo conjunt de bancals d'un mateix amo i que estan junts. Lo dia de llaurar era l'extensió de bancal que llauraves en lo matxo tot un dia, però era aproximat perquè depenia de la duresa del terreny i de l'animal.
Un dia de llaurar venien a ser unes dos fanecades i mitja, uns 2.000 metros quadrats.

Llavons i Llavonses:

Aleshores. Llavors. En aquell moment, en aquell temps. *(cast. entonces)*.

Llebra:
Llebre. Mamífer rosegador molt semblant al conill.

Lleixa:
Cos horitzontal col·locat a certa altura i adossat a la paret, per a tindre-hi plats, olles i atres cosetes. *(cast. estanteria)*.

Llépol:
1) Llaminer.
2) ©ULLDECONA. Que té facilitat per a pegar, per a escometre hostilment.
Tens les mans molt llépoles: tens les mans propenses a agredir.

Llepolia:
Llaminadura. Qualsevol dolç que ara anomenem *«Xuxes»*.

Llesca:
Tallada relativament prima de pa.

Llescar:
Fer llesques.

Llet de pot:
Llet condensada, per fer lo tallat.
«Mon pare se fotia una beguda que, segons ell, se dia un Alaska i consistia en una Coca-Cola i una mica de llet de pot».

Lletada:
Arrebossat de farina i aigua per les borraines i les figues.

Lletera:
Recipient de llauna que servix per a tindre-hi i transportar-hi llet.

Lleterada:

Molta sort. Tindre llet o xamba.
«Tenia les quaranta i m'ha vingut l'as i lo tres de triomfo. Quina lleterada!».

Lletra:
Saber de lletra: saber llegir.
Aprendre de lletra: aprendre de llegir.
«La Mare de Déu quan era xiqueta anava a costura aprendre de lletra».

Llevantada:
Vent fort de llevant que sol dur pluja.

Llevar-se:
Alçar-se. Aixecar-se.
Llevat!: Despertat!.

Llèvens: ©ULLDECONA.

Peça de ferro proveïda de ganxos i fixada al cap d'una corda que servix per a pescar les coses caigudes al fons d'un pou, d'una cisterna, etc.

Llicsó:
Herba que trobem abundantment pels camps i vores de camins, i servix d'aliment als conills. Lletsó.

Lligacama:

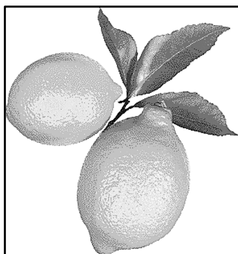
Allò en què les dones se subjecten les mitges a la cuixa. *(cast. liga)*.

Lligar:
1) Avenir-se les persones.
«Avui lligarem!. Frase mítica que diem quan se'ns disparava la testosterona».
2) Coincidir o quedar bé juntes, les coses.
«Lo color verd i lo morat no lliguen».

Lligallo:
Camí comunal. Camí ample per on transitava normalment lo bestiar transhumant.

Llijo:
Jo Llegeixo. Present indicatiu del verb llegir.
Jo llijo, tu lliges, ell llig, natros llegim, vatros llegiu, ells lligen.
No adjuntem *l'element d'origen dubtós* –eix.

Llima:
Llimona.

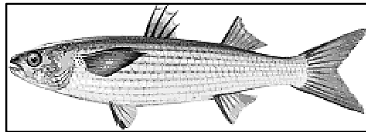

Llimera:
Llimoner.
Abre que fa llimes.

Llimpiar:
(castellanisme). Netejar.

Llisa:

Peix de cos llarg, dors gris blavós, costats argentats i línies longitudinals de color marró.
«Pot fer-te xalar un ratet si te pica a la canya, però majoritàriament los pescadors la retornen al mar, llevat acomplir-se a la vegada tres cosetes: 1) que no hagis pescat res, 2) que tingues molta gana i 3) que sigue una llisa llobarrera».

Llistó:

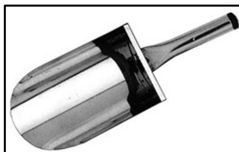
Peça de fusta prima i llarga.

Lliura:

1) Unitat de pes. La lliura equival a 400 grams i se divideix en 12 onces. Vint-i-sis lliures són una arrova.
Aquesta unitat de pes era molt variable segons los llocs on anaves, per exemple la lliura valenciana son uns 355 grams i la lliura de les illes 407 grams.
2) Pes. Peça per a pesar que pesa una lliura.

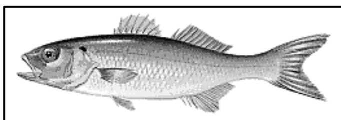
Lliurador:

Recipient de metall, a manera de pala còncava, que servix per a trasbalsar grans, farines, etc., del sac a la balança.

Llobarro:

Peix de gust exquisit. La seua carn és excel·lent i se'n paguen alts preus.

Lloca:

1) Gallina que cova.
2) Una mare molt protectora.

Llocada:

Conjunt de pollets nascuts d'una covada de la lloca.

Llomillo:

Llom. Peça de carn de l'esquena del tossino, sobretot de les parts davantera i mitjana, magra, gustosa i molt apreciada. Porta lo sufix -illo segurament per influència castellana.

Llonguet:

Pa menut, més llarg que ample, que té un solc al llarg de la seua part de dalt.
«A la mitja part del Cine Savoy anàvem al Bar del Tio Trampa i mos fotiem un llonguet de musclos escabetxats».

Lluc:

Sant Lluc:
Patró d'Ulldecona. La seua festivitat és lo dia 18 d'octubre. Antigament les Festes Majors eren en honor seu, però se va decidir canviar-les a setembre per la Verge de la Pietat, la patrona.

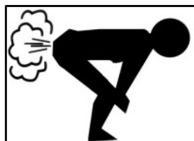
Lluç:

És un peix blanc de poca espina que se pot fer de moltes maneres diferents. És molt abundant a les nostres costes i com que se pesca tot l'any té un preu bastant assequible. És adequat per a tota classe de dietes.
Mare de Lluç: Maire. Llúcera. Peix blanc, de color grisós, molt i molt abundant a les costes mediterrànies. Acostuma a pescar-se juntament l'escamarlà i se sol minjar filetejada, enfarinada i fregida.

Lluenta:
Petxina molt comuna al litoral català, d'un marró clar, que viu a la sorra. A la llotja d´Arenys de Mar és on s'acumulen més captures.

Lluent:
Que reflecteix. Brillant. Resplendent.

Llufa:
Pet sense roïdo, lo pet més perillós de tots els que hi ha. No t'assabentes quan surt i quan te vols escapar ja has fet tard i patixes los seus efectes mortífers de gas pudent.

Llufar-se:
Fer llufes. Fer vents o veixines.
«Quan m'atipo de fruita, llufo tota la tarda».

Lluir:
Donar una passada de guix, calç o morter a una paret per tal de dixar-la acabada.
(cast. revocar).

Llumenària:

Conjunt de llums encesos com per exemple per a solemnitzar una festa, posats especialment en les finestres, balcons, carrers, etc. Lluminària.

Llun:

Lluny. A distància considerable.
Se suposa que l'ús freqüentíssim de lluny com a preposició seguida de de (lluny de), deu haver determinat lo nostre llun o llunt.

Llustre:

Netedat d'un objecte. Lluentor.
«Com que ahir va ploure, avui haurem de treure lo llustre a tots los vidres».

Llustrós:

Que té llustre.
«Una bruixa m'ha dit: "Arribarà un dia en què, los facistes i la Guàrdia inCivil posaran de moda lo Fairy"».

Lo:

Sigui pronom o article, natros l'utilitzem a tothora davant paraules, noms propis, adjectius i adverbis.

Lo tot: El més important.

*«He procurat recopilar aquelles paraules que, de menut, utilitzava en la seua forma oral. Això és **lo tot**».*

Lorito:

Capella dedicada a la Mare de Déu del Loreto que se troba a la sortida del poble en direcció a Vinaròs i on també hi ha la Creu de Terme.

La creu original que estava a la Mera se va destruí (o la van destruí) l'any 1936 i la còpia que hi ha al Poble Espanyol de Barcelona va permetre la seua restauració.

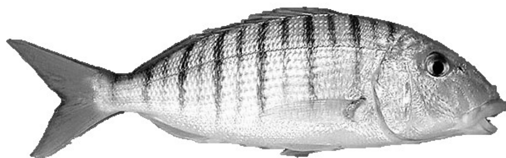
Lumumba:

Còctel fet de Caolé i conyac que mos fotiem a l'hivern en lloc del Cuba-Libre (perquè lo Gin Tònic va vindre més tard).

M

Ma:
Forma femenina de l'adjectiu possessiu mon.
«Ma mare no té nas i mon pare és xato».

Mabra:
Mabre. Peix hermafrodita de cos pla, semblant al sard, de color blanc argentat i faixes negroses de través damunt l'esquena.

Macabeu:
Varietat de raïm dolç de gra blanc i de vi perfumat molt bo.

Maça:
Eina semblant a un martell molt gran que servix en diferents oficis per a esclafar, trencar o aplanar alguna cosa.

Maçana:

Poma, tant hi fot Golden o Starking, però la millor per fer país és la de l'**agre dolç**.

Maçanera:

Una fàbrica natural i ecològica de maçanes.

Maceta:

Eina semblant a un martell menut i robust que solen utilitzar los paletes.

Madalena:

Magdalena. Pastís de bescuit molt esponjós i de vegades aromatitzat, fet casolà de farina, ou, sucre i oli.

«Les Festes de la Magdalena són les festes majors de Castelló i els castellonencs pugen en romeria a l'Ermita de la Magdalena per tal de reafirmar-se com a poble. Com que mon pare treballava a Castelló pos teníem amics i vaig anar-hi moltes vegades, duent lo gaiato típic, una espècie de tortell típic penjat a la jaqueta i los pantalons curts de l'època. Erotisme total».

Madastra:

Madrastra. La dona d'algú en relació als fills que este té d'un matrimoni anterior.

«Tan mon pare com jo li podem donar gràcies a la seua madastra per dixar-lo als didos Lluc i Manuela quan m'agüelo Joanet i ella se'n van anar a viure a Benicarló. Si no hagués estat així, mon pare no hauria tingut uns ***pares*** *tan estimats ni jo uns* ***iaios*** *tan bons i potser no hauria nascut o seria un benicarlando del PP. Fuig, fuig, que sols de pensar-hi m'agafen caguetes».*

Madeixa:

Porció de fil de llana enrotllada formant un conjunt més o menys ordenat.

«Abans era corrent desfer un jersei de llana i fer-ne un de nou. Ma mare em feia estar en los braços oberts al davant, i les mans separades uns 30 centímetres, mentre m'enrotllava la llana d'una mà a l'atra per després poder fer la madeixa. No se si ho feia per airejar-la o per fastiguejar-me. Li hauré de preguntar».

Malbé:

Fet malbé:
Espatllat. Malmès.

Malaconsellar:
Donar mals consells.
Això fa de malaconsellar, ve a significar: *Si m'has demanat consell, pos no te'l vull donar*.

Malacostumar:
Acostumar malament.
«Este xiquet està molt malacostumat».

Malànima:
Persona de mals sentiments.

Malavingut:
Que no s'avé en atres persones.

Malcarat:
Antipàtic.

Malcregut:
Que no creu, no complix o no fa allò que li manen. Desobedient.

Malcriador:

Educar als xiquets en excessiva permissivitat. *«Se diu que los iaios són malcriadors perquè dixen fer als netets tot allò que volen i també els compren tot allò que los seus pares no volen comprar-los. Los pares se queixen adduint que així s'aconsegueix tirar per terra tota la faena que ells fan educant-los suposadament millor. El fet és* ***donar sempre la culpa a atri****.*

Els pares d'avui en dia confonen llibertat i llibertinatge. Per no "traumatitzar-los" i per "donar-los ales", confien en que l'educació i la urbanitat dels seus fills aparegui tota sola o els hi sigui ensenyada a l'escola, sense voler comprendre que a l'escola se forma i ***a casa s'educa****.*

En cap moment dic que lo d'abans era millor. No ho era de totes totes, però entre una clatellada com abans i dixar que facin lo que vulguin com ara, hi ha centenars de possibilitats per explorar i millorar. Entre tots ***hem creat una societat d'extrems****: o és molt bo o és una merda, sense voler admetre el mig bo, bo, regular i mig dolent».*

Malcriat:

Que fa lo que vol. Que no té bones maneres i no respecta les normes mínimes de comportament.

Maldar: ©ULLDECONA.
Renyar. Recriminar. Normalment referit als xiquets.

Maldecap:
Preocupació. Molèstia provocada per una o atra raó.
Quan tenim un ***Mal de cap***, com a dolor del cap (*cefalàlgia*), semblarà que ho diem igual però ho escriurem separat i mos prendrem una aspirina.

Malea:
Arbustos i brosses que creixen a la terra sense conrear. *«Se va fotre al mig la malea i va sortir tot esgarranxinat»*.

Malesa:
Acció dolenta que malmet alguna cosa.
«Qui t'ha fet esta malesa al cotxe?».

Malíccia:
Malícia. Inclinació a fer el mal. Propensió a pensar malament. Mala voluntat envers algú.

Malnom:

Nom que se posa a algú, prenent-lo d'algun seu defecte, vici, qualitat, etc...

Poso d'exemple dos dels meus malnoms:

«Campaneto», per la botiga de llepolies *«La Campaneta»* i ***«Pesseta»***, pel malnom de ma güela Manuela, la dida de mon pare.

Mamantons:

Bords de les auliveres. Rebrots que surten a la soca d'un abre.

Mamella:

Cadascuna de les dos prominències que tenen les dones a cada costat del pit i que fan encendre als homes.

«Guapa!! Te podria llogar l'Ajuntament per allumenar lo carrer Major».

Manar:

Com Déu mana: Com cal. Atenent lo sentit comú.

Què mana?: Expressió respectuosa per respondre a una cridada feta per una persona que se li deu obediència: pares, iaios, ...

Manat:
Feix de coses que se pot agafar i portar en una mà. Ho fem servir a sovint quan parlem de cebes, calçots o alls tendres.
«Ara només comptem per dotzenes los ous, però abans los pagesos feien los tractes per dotzenes i lo manat portava una dotzena de peces».

Maneta:
Agulla de rellotge. *«La maneta marca les sis».*

Mandonguilles:
Boletes fetes de mocs i que algunes persones després se les mengen, però no per culpa de la crisi financera sinó perquè *se senten astronautes siderals* i veuen la mandonguilla com una menja macrobiòtica. *No hi veig cap atra explicació*.

Mangrana:
Magrana, fruita del magraner, que té granets rojos.
«La pots preparar regada en vi i una miqueta de sucre. Per treure los granets cal partir-la per la mitat i, en una cullera sopera, vas pegant copets a la pell. Voràs com van caient los granets en un tres i no res. Això m'ho va explicar lo metre del Restaurant Reno de Barcelona».

Mania:
1) Idea fixa.
2) Obsessió contra algú. *«El mestre li té mania»*.
3) Fàstic. *«Este arròs me fa mania»*.

Mànic:
Mànec.

Manillar:
Mecanisme de direcció per a les motos i per a les bicicletes.

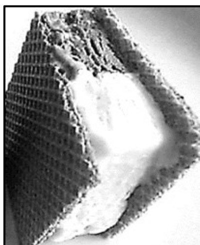
Maniós:
Que té manies. Que té follies.

Manisa:
Rajola quadrangular, envernissada, generalment en dibuixos i que solem posar a la cuina i al quarto de bany.

Mano/a:
Germà/na. *«Dels tres germans sóc lo guapo»*.

Manso:
1) Bou castrat que s'utilitza per guiar la vacada.
2) Persona en qui se tenen relacions sexuals. *«Ha vingut Lluïsa i lo seu manso»*.

Mantecado:

Similar a l'anomenat gelat napolità o tall de gelat (***frigo***), però artesanal i preparat al mateix moment que el demanaves.
«Solia ser de vainilla, nata o xocolata, separats o junts, i tenia dos galletes, una a cada costat. Lo venedor oficial a Ulldecona era lo carro de la Filets».

Mantellina:
Peça de roba fina o de punt de ganxo que porten les dones al cap per a anar a missa.

Manxa:

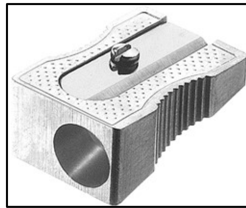
Instrument manual per a unflar les rodes de les bicicletes i les pilotes de futbol o basquet. També dit bomba.
Manxar: Fer anar la manxa. Unflar.

Manxada:

"Arreglo" sexual masculí fet manualment.
«La llegenda diu que si un dretà s'ho fa en la mà esquerra o un esquerrà en la mà dreta, se pot arribar a vore Venus sense allargavistes».

Maquineta:

Afila llapis. Instrument que s'utilitza per fer punta a un llapis. Antigament, se feia punta en lo gavinet i les maquinetes van fer aquesta faena molt més fàcil i van donar un resultat més uniforme. Lo llapis d'un fuster encara s'afila en lo gavinet per la seua forma plana.

Mare:

Al joc de conillets amagar, lo lloc d'on surt lo que paga i on poden refugiar-se i salvar-se els qui no han estat agafats.
Tocar mare: Tocar aquell lloc per salvar-se.

Màrfega:

Matalàs fet de palla o de parallofa de panís.

Margalló:
Bargalló.

Margant:
Que té una acidesa quasi desagradable.
Amargant.

Marge:
Graó de terra, sovint revestit de pedres, que separa dos feixes situades a diferent nivell o que servix per a aturar les esllavissades de terra.

«Lo jovent d'avui dia sols coneix per Marge a la dona d'en Homer Simpson».

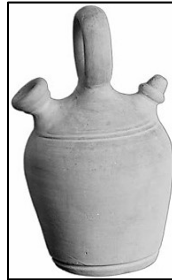

Margenar:
Fer Marges.

Margor:
Amargor. Acidesa quasi desagradable.

Marimatxo:
Dona que mascleja.

Maroma:
Corda molt grossa. L'àncora dels vaixells sol estar lligada a una maroma.
«Tira més un pèl de figa que una maroma de barco».

Marraixó:
©ULLDECONA.
Recipient de terrissa, de forma aproximadament cilíndrica que té dos brocs i una ansa a la part superior, Servix per a tindre l'aigua fresca.

Martingala:
Tripijoc. Embolic. Acció enganyosa.
«Possiblement lo nom surt del procés estocàstic, en teoria de probabilitat, que du lo mateix nom. Un exemple d'aquest procés lo podem trobar al joc de la ruleta on la martingala consistiria a començar apostant una determinada quantitat, per exemple 1 euro, a roig. En cas de pèrdua, s'apostaria de nou a roig, però aquesta vegada, duplicant la quantitat i així, successivament, fins a guanyar l'aposta. Arribat este moment se compensarien les pèrdues i obtindríem com a benefici la primera quantitat apostada».

Mas:

Casa de pagès. Masia. *«Lo Mas de Comú»*.
Pareixes de mas: Persona que no entén les coses bàsiques o està encantada.
*«Si anem pujant de graó, trobem que los de ciutat diuen "**pareixes de poble**", los anglesos i alemanys diuen "pareixes espanyol", los americans de USA diuen "pareixes mexicà" i los extraterrestres diuen "pareixes terrícola"»*.

Massa:

Més que massa: Una gran quantitat.

Matalap:

Matalàs. Sac rectangular de tela cosit de tots costats, que, farcit de llana o de plomes, servix per a gitar-se damunt.

Matalaper:

Ofici artesanal desaparegut avui dia. Era el que feia los matalaps en la llana de les ovelles.
«Per fer un matalap primer arreglava la llana picant-la i voleiant-la en dos bastons de castanyer, així treia los microbis de la llana. Un cop picada estenia la tela i ficava la llana a sobre, ben repartida per tota la tela perquè no

fes bonys. Ho cobria en l'atra mitat de tela i la cosia per tot lo voltant. Llavors, en una agulla molt llarga, passava unes betes per una sèrie de forats que hi havia pel mig de la tela fent llaçada, evitant que la llana se

bellugués dins lo matalàs, després cosia totes les cantonades».

Material:
Conjunt de coses necessàries per a realitzar un servei.
«Espera'm que ara porto el material».

Matxo:
(castellanisme). Mul.
Mascle híbrid de cavall i burra o de burro i egua. Tot i que és un castellanisme, apareix a textos catalans dels anys 1159 i 1546.
Pesar més que un matxo mort: Tindre molt de pes. Ser molt feixuc.

Maulit:
Crit de gat. Miol.

Mec:
Bobo. Curt d’enteniment. *«No facis lo mec!»*.

Medalla:
Taca o ratlla de brutícia, especialment a la roba.

Medir:
Mesurar. Avaluar l'extensió d'una cosa.

Melic:
Llombrígol.

Meló:
Fruit de la melonera.
Meló de moro: Síndria. Meló roig.
Meló de tot l’any: L’atre meló, lo de color blanc que és com una pilota de rugbi i que se conserva molts mesos sense podrir-se.

Melona: Meló llargarut, com una carabassa.
Melons: Mamelles.
«No tinc la ment bruta, lo que passa és que tinc la imaginació molt sexi».

Melsa:

1) Glàndula vascular situada entre el budell gros i les costelles falses. *(cast. bazo)*.
2) Flema, calma i lentitud per a obrar. *(cast. pachorra)*. *«Tens una melsa com un camp de futbol»*.

Menar:

Rodar, remenar. Més suau que a xulit.

Menescal:

A l'exèrcit romà existia el "*veterinarius*", soldat que tenia cura de tots los animals emprats al context militar (guerra, càrrega, alimentació o sacrifici), però a l'època medieval, se va començar a fer servir lo mot franc **menescal** (*marhskalk: "el que té cura dels cavalls"*) per anomenar a aquell que se dedicava a l'atenció mèdica dels equins, sent obra dels pastors la guarició dels animals de ramat.
En les primeres dècades del segle XIX, al crear-se les escoles i facultats de veterinària, s'imposà la paraula "*veterinari*", designant un camp d'activitats que anava molt més enllà dels cavalls. Així i tot, **menescal** encara va perdurar molts anys per designar, llavors si, al veterinari.

Menjadora:
Recipient on es posa el menjar per als animals.

Menos:
Castellanisme usat des de 1486. Menys.

Mentres:
Mentrestant.
«Vaig a fer lo dinar i mentres, tu para la taula».
«Mentres esperem lo cotxe de la Hife podríem fer un caraquillo».

Menut/da:
Noiet/Noieta. Xiquet/Xiqueta.

Mera: ®ULLDECONA.
Anomenada ara Plaça Sales i Ferré és una plaça del poble de referència per trobar-se: *«Quedem a la Mera»* i antigament també servia com a límit per les passejades pel carrer Major: *«Del Mercat a la Mera»*.

Merla:
Pardal de la família del Tord. Lo mascle sols ser negre i té lo bec groc-taronja. La femella no té lo bec tan cridaner, és més marronosa i té esquitxades al pit similars a les del tord però que se veuen a un tros lluny que no són lo mateix.

Mestrejar:
Cobrir els barandats de morter o guix, per allisar-los.

Metge:
Visita de metge: Estar-hi molt poca estona.

Migdia:
Lo ple de migdia: Fer la migdiada.

Mija:
Mesura o pes equivalent a la mitat d'una mesura principal i determinada. Mitja.
«Fica'm mija ració de calamars a la romana i una de musclos al vapor».

Ministre:
Alguacil. Per natros era *«lo Pregonero»*.

Minjador:

1) Menjador. Lloc de la casa on se minja de manera solemne.
2) Home que minja molt.

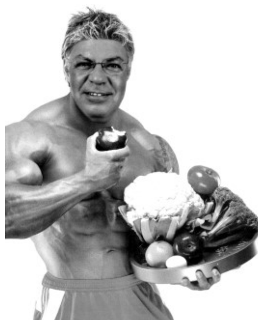
Minjadora:

1) Lloc on dipositem lo minjar dels animals.
«Al Belem, lo Nen Jesús està a dins d'una minjadora».
2) Dona que minja molt.

Minjar:

1) Menjar. Mastegar i empassar-se aliment sòlid.
2) Menjar. Aliment sòlid que mingem.

Minjar cervellets de canari: Menjar les viandes més refinades, cares i apetitoses.
«Se comportava com si mingés cervellets de canari».
Minjar més que una revolta de riu: Minjar moltíssim, en excés.

Miqueta:

Una mica. Un poc (en tots els sentits materials i immaterials). *«Espera'm una miqueta». «Lo xiquet té una miqueta de febra».*

Misèria:

Brutícia, i especialment abundància de paràsits, com polls i xinxes.
«Estos xiquets estan carregats de misèria».

Missa:

L'església com edifici. *«la porta de Missa, la cera de Missa, los bancs de Missa, etc.».*
Església de Sant Lluc: Temple gòtic en honor al patró que hi ha a la Plaça Major del poble. La seua construcció se va començar l'any 1373 i el 1421 se va consagrar l'altar major.

Misto:

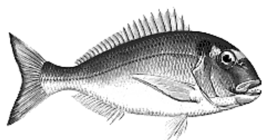
Llumí. Cerilla.
Fer misto:
Picar malament la bola de billar en lo taco.
«Pos jo dic misto i no llumí, que això és alguerès».
*«Curiositat: Lo primer misto se dia "**Lluquet**" i no era faldut, era xino. Va ser l'any 577.»*

Mocador:
Peça quadrada de roba que servix per a mocar-se i eixugar-se la suor o les llàgrimes.
Mocador del cap: lo que portaven les dones estés cobrint-los lo cap per damunt i pels costats.
Mocador de fer farcells: Peça quadrada de roba que servix per a embolicar o contenir alguna cosa i que solia ser a quadrets.

Modos:
Tindre modos: Tindre bones maneres i un tracte fi. Ser amable.

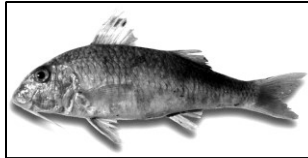
Moguda:
Calenta, en zel. *«Aquesta gossa va moguda»*. També se dia de les xiques.

Moixarra:
Dorada. Peix de forma ovalada que s'alimenta de mol·lusc bivalves.

Moll:
Peix de color rogenc i de gust molt saborós que, en teoria, s'alimenta principalment de cucs i crustacis.

«Perquè he dit que en teoria minja crustacis?: Quan vivíem a les Cases (1956-1960), van recuperar lo cos d'un pescador que s'havia ofegat i era ple de mollets que se'l minjàven. Això va fer que ma mare

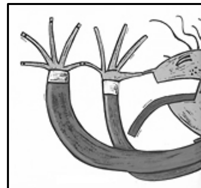
mai més ha tornat a minjar mollets. Natros, quan ne minjàvem i pel sol fet d'empudegar-la, li diem que havíem trobat un botó de bragueta a dins del mollet».

Molla:

Tros de pa un cop hem tret la crosta.
«A mi m'agrada més la crosta que la molla».

Mòllera:

Peix d'escata menuda i uns característics bigotis a la part inferior de la boca. La carn blanca, suau i molt delicada, per això s'aconsella menjar-lo fregit i no per fer-lo a la cassola. Alguns diuen que els recorda al lluç.

Momos:

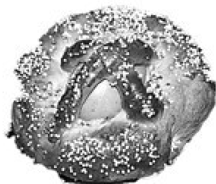
Fer ganyotes.

Mon:

Adjectiu possessiu masculí usat només atributivament i anteposat al nom.
Mon i ma, com los atres possessius ton, ta i son, sa, eren usats normalment i freqüentment a la literatura antiga i a la Renaixença. Actualment s'usen poc, substituïts de manera preferent pels possessius el meu, la meva, el teu, etc. Podem dir que han desaparegut completament de quasi tot el Principat, i **sols se conserven seguits de certs noms de parentesc a indrets genuïns i autèntics**, com és lo cas d'**Ulldecona**.
La forma plural masculina normal és mos, però és freqüent utilitzar la forma analògica mons en el llenguatge dialectal.

Mona:

Coca rodona, que porta un o dos ous en la closca, encallats dins la pasta de farina i que se minja per la Pasqua florida.

Mona tapada ©ULLDECONA:
coca que forma una cavitat coberta, dins la qual hi ha trossos d'ou dur i de confitures.
Pensar en la Mona de Pasqua:
Estar despistat.

Mongetes:
Crispetes. *(cast. palomitas)*.

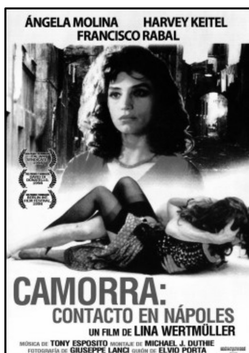
Monyo:
(castellanisme). Rotllana de cabells enrevoltats que duen les dones per portar la cabellera recollida. *«Les güeles abans portaven un monyo que pareixia una pataca»*.

Moquilla:
Moc clar que cau quan fa fred.
«A l'hivern per la moquilla i a l'estiu per la calor, sempre és bo dur mocador».

Mordasses:
Estenalles. Les mordasses són eina essencial per als oficis de fuster, ferrer, boter i sabater.

Morra:

Joc paregut al Pedra, Paper i Tisora però en números. Consisteix en què dos jugadors posen una mà tancada i després l'obren simultàniament, al mateix temps que diuen un número inferior a deu i guanya aquell que, en lo número que diu, endevina la suma dels dits estesos de les dos mans. Està documentat que jugaven los faraons de l’Antic Egipte i Ciceró va escriure: *«És persona digna aquella en qui pots jugar a la morra a la foscor»*.

Morrada:

Trompada. Cop violent.

Morral:

Boçal. *«Com lo d’Hannibal!»*.

Morrandes:

Restes de menjar que se queden a la part superior o inferior dels llavis o dels morros.
«Torca't les morrandes!».

Morter:

1) Recipient que s'utilitza molt sovint en la cuina, per a triturar i barrejar productes, per a fer picades i també per a fer salses com l'allioli o la maionesa.

mà de morter: és la maça per a picar lo contingut d'un morter.

2) Mescla de ciment o calç, arena i aigua, que utilitzen los paletes. *(cast. argamasa)*.

Mos:

1) Acció de mossegar.

En lo mos a la boca: En ple menjar.

«M'has agafat en lo mos a la boca».

2) Forma dialectal del pronom personal dèbil de primera persona plural: nos, ens. *«Ningú no mos va ensenyar a escriure lo nostre dialecte»*.

Mossegada:

Acte i efecte de mossegar.

Mostra:

1) Flor de l'olivera o del raïm.

2) Aturada que fa lo gos quan veu la caça.

Mudada:
Conjunt de la roba blanca de llit que se posa neta d'un cop.

Mudat:
1) Abans era quan te posaves la roba més nova, quan anaves "*vestit de domenge*". Ben vestit. Avui en dia se diu quan un va molt arreglat o quan se vestix de manera diferent a l'habitual.
2) També se diu quan un va una mica "*torrat*". Embriagat.

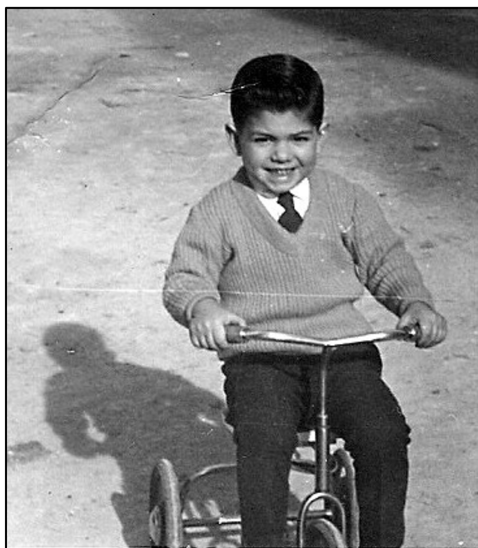
Muixama:
Salaó molt apreciada de la tonyina. Moixama.

Munt:
1) Conjunt de coses les unes sobre les atres formant una elevació.
2) Gran quantitat d'alguna cosa.

Munyeca:
Punt d'unió del braç i la mà. Canell.
Mot que s'utilitza des de fa anys i que no consta tipificat com a castellanisme al Diccionari català-valencià-balear de l'IEC.

Murades: ©ULLDECONA.
Antigament los afores de la població, ara carrer Murada de Dalt i carrer Murada de Baix.
Lo centre històric del poble va estar emmurallat fins lo segle XIX i estava dividit en dos eixos perpendiculars. Un seria l'actual carrer Major i l'atre estaria format pels carrers del Pes i Sant Antoni. On confluïen los eixos i la muralla hi havia portes: la de Tortosa (actual Ajuntament), la de Valencia (a la Mera), la de Morella (dalt de tot del carrer del Pes) i la de Mar (a on estava l'Abeurador).

Músic major:
Director de la banda de música.

N

Nadar:
Nedar. Moure's dins l'aigua de la mar, d'un riu, d'un safareig, etc., per rentar-se, refrescar-se, etc.
«Qui nada, no s'ofega».

Naiximent:
1) Naixement.
2) La quadra del Belem on hi ha les figuretes del Nen Jesús, sa mare, son pare, la vaca, lo burro i l'angelet a sobre.
«Enguany només he ficat lo naiximent».

Nàixer:
Néixer.
«Vaig néixer a Ulldecona la matinada d'un dimecres, al carrer Sant Antoni numero 7, Latitud +40° 35' 27" i Longitud +00° 26' 52" dins d'un cabàs de figues o d'una figa com un cabàs (fa tants anys que ara mateix no ho recordo)».

Natros:
Nosaltres. Però aquest nosaltres té poca vitalitat en el parlar quotidià, i pren diverses variants, com el nostre **natros**.

Navalla:
Ganivet de tall molt fi, destinat a afaitar el pèl de la barba o retallar els cabells.

Necessitat!:
Frase per demanar socorro. Help!. SOS.
Fer les Necessitats: Cagar o pixar, fer de ventre, caca o pipi.
Tindre Necessitats: Sentir la urgència de cagar o pixar, fer de ventre, caca o pipi.

Negar:
1) Asfixiar per immersió dins un líquid.
2) Ennuegar. Sentir-se obstruïda la respiració per haver fet mala via el menjar, la saliva.
3) Cobrir d'aigua. Inundar.

Negreta:

Malaltia de les auliveres i també dels tarongers deguda a un insecte que fa tornar negra la fulla i la rama.

Negror:

Espessor de núvols negres al cel que donen senyal de vindre una gropada.

Nervi:

1) Cadascun dels òrgans en forma de cordonets o cintes, que posen en comunicació les diferents parts del cos i el cervell o la medul·la espinal o en atres centres, i estos entre ells, i servixen per a transmetre les sensacions i els impulsos motors.

2) Tendó, part elàstica però dura dels músculs.

«No puc rosegar aquesta carn, que hi trobo molt de nervi».

3) Energia. Vigor físic.

«Los diners poden comprar sexe però no amor».

Nesprer:
Abre que fa nespros.

Nespro:
Fruit del nesprer.

Neula:
Pa de Missa. Full prim de pasta de farina cuita. *(cast. oblea)*.

Nina/o:
Figureta humana de cartó, de drap, de cera o d'atra matèria, que servix de joguina als xiquets i les xiquetes. La nina és quan té la figura de xiqueta i lo nino quan té la figura de xiquet.

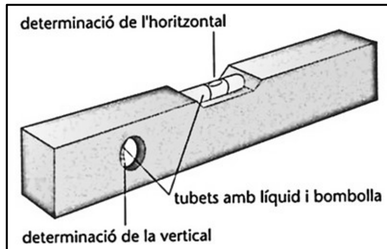
Nineta:
Pupil·la de l'ull. Lo de color negre que sobre i se tanca quan hi ha més o menos llum.

Ninxo:
Nínxol. Concavitat per a col·locar-hi un cadàver en posició horitzontal.

Nivell:

Instrument que utilitzen los paletes i fusters per comprovar l'horitzontalitat o verticalitat d’alguna cosa.

Nora:

Jove. La dona del fill.

Nosa:

Fer nosa: Cosa que, sent present, dificulta, intercepta, pren lloc útil o priva d'obrar o funcionar.

«Treu aquella taula: fa nosa per a passar».
«Si faig nosa m’ho dius i me n'aniré».

Nostre:

De natros. De nosaltres. *(cast. nuestro)*. Paraula que ja consta en documents de l’any 1244.

«Natros i ningú més ha de decidir lo nostre futur. Independència ja!».

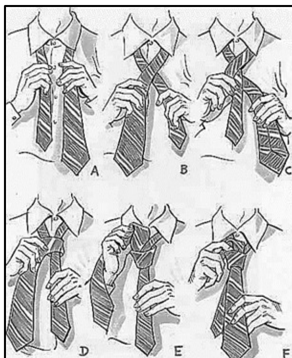
Novençans:

Casats fa poc. Que estan dins lo primer any de matrimoni o que encara no han tingut lo primer fill.

Primer dia de convivència d'una parella de novençans:
Lluc, que vols esmorzar? Sexe Pietat, vull sexe!
Al migdia la dona li diu: Lluc, que vols per dinar? Sexe Pietat, vull sexe!
A la nit, quan arriba Lluc de treballar, troba la Pietat saltant d'un costat a l'atre per damunt d'una foguera i li pregunta: Què fas Pietat?
T'escalfo lo sopar!

Nuc:

Nus. Entrellaçament de cordes, cordills, cintes, fils, etc.
Nuc corredís com lo de la corbata.

Nugar:

Entrellaçar cordes, cordills, cintes, fils, etc. Nuar.

Nus:

1) Obstrucció produïda en la gola, i que dificulta la respiració, la deglució o el parlar.

Un nus a la gola: En emoció o temor.

«Vaig sentir aquelles paraules en un nus a la gola».

2) Cadascun dels regruixos formats per l'articulació dels ossos dels dits.

3) Grop de la fusta.

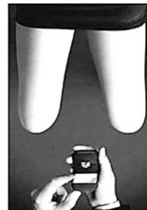
O

Obrar:
Fer obra de construcció.
Anar a l'obra: Treballar a la construcció.
Fer obres: Fer reformes.
«No vingueu a casa, que estem fent obres».

Obreta:

Fireta. Cuinetes.
Plats, olles, tasses, etc., molt menuts, per jugar la canalla a cuinar.

Òbric:

Jo obro.
Primera persona del singular.

Oco:
Paraula que utilitzem per indicar esment, preocupar-se'n, prestar-hi atenció.
«Oco de caure per les escales».

Ofec:
Sufoco.

Ofenedor:
Persona que sempre sol ofendre volen o sense voler.

Oliada:
Abundància d'oli.
«Any de gelada, any d'oliada».

Oliassa:
Solatge d'oli. Aigua oliosa procedent de l'escaldament dels cofins plens de pasta d'auliva.

Olvidar:
(castellanisme). Oblidar.

Olvit:
(castellanisme). Oblit.

Ombriu:
Lloc on no toca lo sol.

Òmplic:
Jo omplo.
Primera persona del singular

Onça:
1) Unitat de pes que ara vindrien a ser 33,33 grams si tenim en compte que la lliura equival a 400 grams i se divideix en 12 onces.
«Quan ma güela demanava tres onces de pernil venia a demanar 100 grams».
2) Pes, peça per a pesar que pesa una onça.

Onso:
Fer l'onso: No comportar-se correctament.

Ont:
On. Natros, com moltes atres regions, diem **ont** que precedit de la preposició a, sona aónt.
«Vull saber aónt vas».

Oratge:
1) Temps, mal temps.
«Fa mal oratge».
2) Secció del Noticies Nou al desaparegut Canal 9 del País Valencià.

Orejar:
Prendre l'aire. *(cast. airear)*.

Orquesta:
(castellanisme). Orquestra. Conjunt de tocadors de diferents instruments (corda, fusta, metall i bateria) necessari per a executar la música.
*«L'aconteiximent que molts falduts no oblidaran va ser la mítica nit de Cap d'Any "amenitzada" per l'orquesta "**Ritmos y Melodias**", que me sembla era de Carlet. Un canvi d'any inenarrable, estrambòtic i inversemblant»*.

Os:
Pinyol d'alguns fruits.

Ós: *(en accent)*
Lo vall de l'ós: Ballar en poca gràcia.

Ossera:
Ossari. Lloc del cementeri on guarden los ossos.

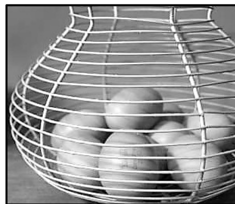
Òstic:
Paraulota, però més fina que dir «Hòstia».

Osticana:
Paraulota alternativa a òstic per quan tens més ganes de parlar.

Ou:

L'ou de fusta: Peça que es posa dins la mitja o mitjó que s'ha de sorgir.

Ouera:
1) La bosseta dels collons. "*Lo millor de la creació divina. Sense ella no podríem fer la paella. Imaginat fer-la en un ou a cada mà. Impossible*".

2) Cistella de filferro per a posar-hi ous. Tot i que actualment també ho diem a qualsevol recipient de cartó que mos pugui fer servici.

P

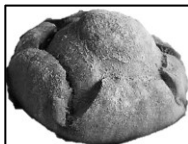
Pa:

«En pa i vi se passa el camí»: vol dir que sols de pa i vi podem anar vivint.
«Lo pa calent fa mal a la panxa».

Pa d'àngel: Retalls que queden de les hòsties no consagrades i que mos donaven les monges agustines quan anàvem a fer d'escolanet.
Pa d'agulles: el que porta mesclades agulles i se dóna al gossos per matar-los.
Pa socarrat: Quan se mos ha cremat a la brasa.
Sopa de Pa i all: La sopa que fèiem quan teníem pa sec *(Sopes escaldades)*.

Un plat molt típic i econòmic són les Sopes escaldades, que aprofiten l'aigua de bullir les bajoques, lo bròcul , la col, els cigrons, etc.. Per preparar-les: primer se freguen en all unes llesques de pa torrat tallat ben prim, s'unten d'oli abundant, se fiquen a un plat fondo i se tira per damunt l'aigua ben calenta de bullir la verdura. Més fàcil impossible. Si és plat únic o voleu alimentar més al comensal, podeu ficar un rovell d'ou remenat i si encara voleu estalviar més, aprofiteu lo pa sec de dies anteriors.

Pa de canonge: ©ULLDECONA.
El que té tres crostons al voltant d'una fogassa central.

Pa de casa: lo pastat a cada casa particular.
Pa florit: el que té floridura per la humitat o perquè fa dies que'l tenim.
Pa de màquina: el que ha estat elaborat mecànicament, i que un cop cuit esdevé de molla molt atapeïda i de gust molt diferent del que ha estat fet a mà.
Pa sec: pa dur.
Pa de figa: Massa de figues seques tallades a trossets molt atapeïdes.

Padastre:

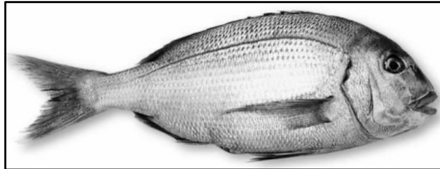
L'home d'una dona en relació als fills que esta té d'un matrimoni anterior.
«Pos ara que ho dius, jo sóc lo padastre de l'Andrea i la Patrícia, les filles de la meua dona. No hi havia caigut».

Padrí/ina:

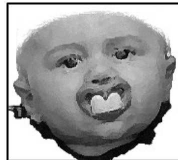
Els que solen regalar la palma o la mona.
Persones que presenten un infant a les fonts baptismals i que adquirixen l'obligació moral de protegir-lo i fer-li de pare o de mare si arriba a quedar orfe. *«Lucas i Maria són mons padrins»*.

Pagra:

Peix de carn apreciada però que no és fàcil de trobar perquè és solitari. Pagre. Pargo.

Pala:

Cadascuna de les dos dents del mig de la boca al maxil·lar superior i que s'han fet més grosses del que és habitual.

Palaia:

Peix que té la denominació catalana més genuïna com **palaia**, però com que els de Barcelona li diuen *Llenguado* pos així lo coneixen a tots los restaurants.

Segons sembla, naixen normals, com un peix qualsevol, i se fan raros (*aplanats i en los ulls al damunt*) de grandets.
A la Viquipèdia diu que se reprodueix fent la *copulació **zalamalibú***, però en lloc t'expliquen com és, així que continuaré fent lo missioner.

Palet:

Base o plataforma de fusta de mides 80x120 centímetres i que servix per facilitar moure les càrregues que se posen damunt.

Palissa:

Una metralladora d'hòsties. Sèrie de cops donats per fer mal a algú. *«Barça 5 – Ploramiques 0»*.

Pallissa:

Lloc cobert de teulada destinat a guardar-hi la palla.

Palma:

Fulla de palmera engroguida que, los xiquets i les xiquetes, porten a beneir lo Diumenge de Rams. És costum que la regali la padrina.

Palmateo:

Aplaudiment. Expressió d’aprovació feta en les mans.

Palo-santo:
Caqui. Fruita rodona, rogenca, blana i de gust semblant al plàtan madur. Diuen que restreny.

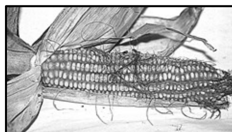
Paloma:
Papallona. Insecte lepidòpter.

Pampliner:
Que fa pamplines, demostracions fingides d'amor, de cortesia.

«Sóc un cavaller,
per això porto capa,
i quan te veig pel carrer,
lo cor se me fa nata».

Panolla:
Espiga de panís.

Panís:
Planta gramínia. Blat de moro.
Quan està torrat, ara li diem *«Kikos»*.

Panís petador: ©ULLDECONA.
També conegut com a panís de monja: el de gra més menut i més petador que el gros, quan lo posem al foc.

Pansa:

Erupció vesicular que apareix als llavis en els estats febrils.

Pantano:

Embassament d'Ulldecona situat a la província de Castelló, al terme municipal de la Pobla de Benifassà. Se va construir l'any 1967, finançat per pagesos d'**Ulldecona**, i la seua capacitat màxima es de 11 hm3. L'aigua s'utilitza per a regar 2.514 Ha i és compartida per les poblacions de la Sénia, Rossell, Sant Rafel del Riu i **Ulldecona**.

Pany:

Tros de paret en una mateixa línia. Les habitacions d’una casa solen tindre quatre panys de paret.

Paperets:

Trossets rodons de paper que se tiren al ball o a la desfilada de carrosses. *(cast. confeti)*.

Parallofa:

Fulla seca de la panolla de panís que abans s’utilitzava per farcir la màrfega.

Parament:

Parament de la taula: conjunt de plats, gots, culleres i atres objectes per al servei de la taula de menjar.
Parament del llit: conjunt de roba que cobreix i adorna un llit.
Fer los Paraments: *(castellanisme)*. Donar la benvinguda. Felicitar a algú.

Pardal:

1) Moixó. Vilero.
2) Un dels noms en què se coneix l'òrgan sexual masculí, també anomenat titola.

Parladuria:

Cosa que se diu sense molt de fonament.
«No faces cas, són parladuries de la gent».

Parlar:

Parlar en to de solfa: Parlar recriminant i posant-se en pla de superioritat.

Parèixer:

Segons sembla, segons els indicis.
«Diuen que la bellesa és a l'interior, però me pareix que també hi ha gent bonica a la costa».

Parpalina:

Barra sòlida, de ferro o de fusta, per a fer palanca més menuda que un parpal.

«No hem de confondre la parpalina i la palanqueta, barra de metall corbada en un extrem i de puntes aplanades, que en general du una petita fissura en les terminacions per treure claus».

Passera:

Passa; malura epidèmica. Grip.

Pasterada:

1) Faena mal feta, executada malament.

2) Excrement de bou o de vaca.

«Quan érem joves, i mos calien quartos per sortir, era habitual anar a treure pollastres de les granges, però esta faena era molt dolenta perquè se te ficava la gallinassa als pulmons.

Natros teníem com a alternativa la granja de Remigio, que era de bous i no tan perjudicial per a la salut, però hi havia pasterades fastigoses. Lo primer dia que vaig anar, mentre netejàvem la quadra, lo Matón de la Foia va agafar una pasterada en una pala i, cridant-mos, la va tirar. La pasterada mos va tocar de ple a la cara i se mos van acabar de cop los escrúpols».

Pastisset:

Casqueta. Panellet de pasta farcida de confitura de cabell d'àngel, pasta de moniato o brull.
«Al Regne de València, més saladets que natros, los fan farcits de tomaca i tonyina, d'espinacs o bledes, de ceba fregida i pèsols, etc.».

Pataca:

1) Lo fruit de la terra, conegut com a “*tubèrcul de la pataquera*”.
2) Monyo que portaven les güeles.
Alça pataca!: Exclamació irònica que se sol utilitzar en una conversa per desqualificar una asseveració.
«També quan volem fer una brometa a un xiquet o xiqueta, li assenyalem la camisa en lo dit i diem: Tens una taca!, lo xiquet abaixa el cap provant de mirar la taca i de sobte, tot fent-li un copet a la barbeta se diu: Alça pataca!».

Patinada:

Relliscada d’un vehicle de rodes, bé perquè hi ha oli, gel, aigua, sorra o herba molla.

Patut:
Que no té ni agilitat ni gràcia en los moviments, Que corre menys del que caldria.

Pedrís:
Lloc de pedra per assentar-se.

Peixet:
Plat de peix menut fregit. Morralla fregida.

Peluda:
Peix de forma aplanada, paregut a la palaia, però més econòmic.

Pelussa:
Borra. Porcions peloses que se desprenen de la roba a força d'usar-la.

Pelussera:
Abundància de pèls no pentinats.

Pelut/da:
Que té molt de pèl als braços o a les cames. *«Si a més a més té pèls al clatell, a la cara, al pit, a l'esquena i al cul, llavors és un Ós»*.

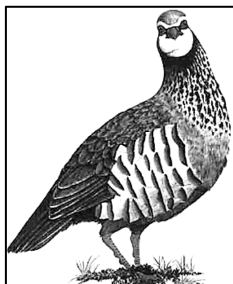
Pendre:
Prendre.
Pendre'l bany: Banyar-se.

Pensament:
1) Porció de temps molt curt.
«Ho ha enllestit en un pensament».
2) Facultat i acció de pensar.
Endevinar el pensament: endevinar allò que algú pensa.
Fer un pensament: pensar, aplicar l'atenció en qualsevol cosa.
«Quan se fa tard i ens cal marxar cap a casa, solem dir: Fem un pensament».

Pentinador:
1) Mocador gran de forma similar a la toquilla en què se cobrix, des del coll fins a la cintura, a la persona que se pentina, perquè no se li posin cabells al vestit.
2) Lo vestit que mos fica lo barber quan mos volem tallar lo cabell.

Percal:
Tindre un percal: Tindre un embolic o un problema.
«A vore com arreglem este percal».

Perdigana:
Perdiu jove.

Perdiueta:
Una perdiu, però sense donar-li importància.

Perdiu:
Espècie d’au de color gris rogenc en lo bec i les potes roges. Vola a una velocitat molt ràpida, però fent molt de roïdo i és incapaç de fer recorreguts llargs. *«Los caçadors diuen que la perdiu és més saborosa si l’han feta volar o córrer molt, potser perquè els ha donat més faena i valoren la cansera»*.

Perdut:
Persona de mala conducta i negligent en l'aspecte moral.

Perer:
Pedrer. Dilatació de l’esòfag d'una au.

Perequillo:
Pasta dolça molt tradicional i típica d’Ulldecona, també coneguda com *«Aurelles de burro»*.

Pereta:

Bombeta per l'electricitat.

Perla:

Averia de les motos produïda generalment per un excés d'oli a la barreja. Aquest excés se va dipositant entre els elèctrodes en forma de carbonissa i tanca els elèctrodes, evitant que se fase l'espurna necessària per a la combustió. Per això és normal vore motoristes bufant la bugia.

«Mon pare duia, a la seua Lambretta, una dinamo alemanya tan potent que quasi no necessitava bugia per fer la xispa.

Per fer xarlotada, solia anar pels tallers mecànics preguntant si tenien una bugia vella, perquè la seua no li funcionava, i agafava la primera que trobava per terra. Tothom se fotia a riure, però mon pare netejava la bugia en dos escopinyades i la ficava a la moto, que arrancava a la primera. Llavors tots se quedaven fent cara de badocs».

Perolada:

Lo minjar cuit de cop dins un perol.

Perxe:

Porxo.

Pesolina:

Llegum semblant al pèsol, però de gra més menut que solem donar per minjar als coloms.

Pesseta:

Un dels meus malnoms.
«Sovint me perdo i no sé qui sóc: De menut me dien "lo fill de Pere de la Hife", després "Campaneto" i "Pesseta". De més gran "sinyor", "oiga usté", "lo pare de l'Omar", "l'home de la Silvia", tota una pila de malnoms que me confonen, com també li passava al Dinio a la nit. Crec sincerament que hauré d'anar una temporadeta al monte per retrobar-me, per cercar lo veritable JO, per donar espai i temps a què se manifeste. A lo millor sóc un Mestre Yedai i no m'he adonat. To be, or not to be».

Pesteta:

Bitxo. Pebre coent. També persona molt irritable *(dolenta de collons)*.

Petricó:

1) Unitat de mesura de volum per a líquids que ve a ser ¼ de litre i se feia servir per a l'oli, vi, o llet.
2) Recipient que té la capacitat de ½ de litre i servix per mesurar l’oli, lo vi o la llet.

Petroliera:

Recipient de llauna destinat a tindre-hi petroli, però que servix també per a tindre-hi gasolina o gas-oil.

Petromax:

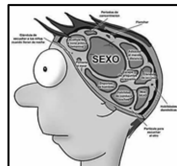
Llum que fa servir combustible derivat del petroli. Va agafar lo nom de la marca que va comercialitzar lo més famós i popular.

Petromecs:

Unes bones i precioses mamelles.

«Me penso que aquesta fal·lera de mamella deu ser producte d’algun gen que portem repetit cinc o sis vegades al nostre cervell: de menuts la xuclem, de grans la toquem, los polítics la munyen, los metges les unflen, etc.».

Peüc:
Curt d'enteniment. *«Ser més ruc que un peüc»*.

Pianiste:
Pianista. Persona que toca lo piano.
«No tinc cap foto tocant lo piano, per això vos fico esta on surto tocant la guitarra».

Pica:
Peça de pedra destinada a rebre aigua.
La ***Pica d'escurar*** és lo lloc on escurem la vaixella.

Picada:
Conjunt d'ingredients esclafats picant-los dins lo morter que servixen per millorar lo gust d'un guisat. Normalment són ametlles, pinyonets, pa torrat, avellanes, etc.

Picadura:
Tabac tallat a trossets menuts per a fumar.

Picaport:
Peça de ferro per a picar a la porta i també palanqueta de ferro que pitjant i alçant-se permet obrir la porta *(pestell)*.

Picar:
Trucar per telèfon. Telefonar.

Picassor:
Picor.
«És de mala educació gratar-se els ous quan tens picassor».

Picolat:
Minjar de forma esfèrica fet de carn picada, sagí de tossino, pebre i sal.

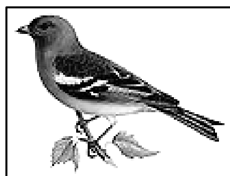
Pietat (Mare de Déu de la):
La patrona d'Ulldecona.

Entre agost i setembre té lloc la festa major en lo seu honor i cada cinc anys (los acabats en 4 i en 9) se baixa de l'ermita la imatge de la Mare de Déu a coll fins lo poble, per celebrar les Festes Quinquennals.

Pigota:
Verola. Malaltia infecciosa caracteritzada per febre i per l'erupció de pústules a la pell, que en esclatar-se i caure la crosteta solen dixar cavitats inesborrables.

Pinzà:
Pinsà. Lo pardal més comú de tots. Sol volar en estols i les ratlles blanques a les ales i a la coa el fan inconfusible.

Pinxar:
(castellanisme). Punxar-se una roda.

Pinyol:
Part interior llenyosa d'un fruit, com per exemple l'auliva.

Pisso:
Terra, de mosaic, de gres o ceràmica.

Pito:
Xiulet.

Pitral:
La part exterior dels pits d'una persona.

«No me feu triar entre pitral i pitrera perquè no m'aclarixo. Doneu-me el lot sencer».

Pitrera:
La part anterior dels pits.

Pitxera:
©ULLDECONA.
Pitxer. Gerra.

Pitxó:
Colom que se cria a casa.

Pitxolí:
Boleta de naftalina. Sistema tradicional eficaç contra les arnes i les seves larves, la tinya.

Pixerada:
Pixarada. Pixada. L'orina que s'evacua d'una vegada.

Pixum:
Mullader de pixat.

Plaça:
Espai ample i descobert on es venen comestibles i atres coses. Mercat públic.
Anar a plaça: anar al mercat públic per comprar.
Fer plaça: estar a la plaça per vendre-hi coses.
La frase: *«Que passa? -- Un burro per la plaça»* no se referix especialment a la plaça del Mercat perquè de burros n’hi ha a tot arreu.

Plana:
Propietat rústica que sol estar plantada d'auliveres i garrofers, on no calen marges perquè el terreny és pla.

Plantar:
Ficar en la terra un brot, esqueix, etc., perquè hi arreli, o una llavor, bulb, etc., perquè hi creixi.

Planter:
1) Lloc on se crien les plantes menudes, destinades a ser trasplantades.
2) les mateixes plantes abans de ser trasplantades

Plantó:

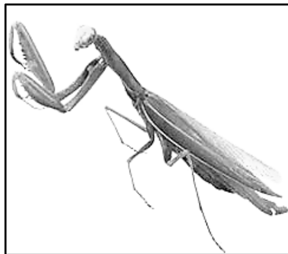
Estona que algú està aturat esperant alguna cosa. Aturada llarga.
Estar de plantó: Persona que està dreta i sense moure's d'un lloc.
Fer estar de plantó: Fer esperar aturat a un lloc.

Plàtera:

Plat gran en què se porten i servixen a taula los minjars.

Plegamans: ©ULLDECONA.

Insecte del gènere Mantis de forma llarguera. Té les potes de davant molt robustes, les quals posa plegades davant lo cap com si estigués en actitud de pregar.

Plegar:

Dixar la faena o no continuar alguna activitat.
«Al matí pleguem de treballar a la una».
«Plega de l'ordinador que anem a dinar».

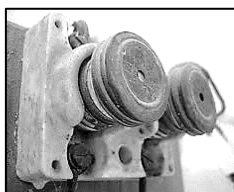
Ploguda:
Pluja. Acció de ploure.
«La ploguda d'ahir anirà molt bé pels melons».

Plogudeta:
Ploure lleugerament, quatre gotetes. Plugim.

Plom:
Persona que molesta o que cansa la seua presència.

Ploms:
Lo quadro elèctric de protecció d'una casa quan érem menuts.

Lloc del comptador on hi havia un filet de plom que se cremava cada dos per tres, per pujades de tensió o per connectar massa aparells a l'hora. *Si no sabies ***Canviar los Ploms*** quan ***Saltaven los Ploms*** té quedaves sense llum*. Actualment solem tindre un quadre elèctric compost per un interruptor de control de potència i diversos interruptors magneto-tèrmics i diferencials.

Ploricar:

Plorar sense fer molt de roïdo.
Ploriquejar. Fer lo ploricó.

Ploron:

Que plora sovint i sense motiu. Ploramiques.

Ploure:

com si plogués: Sentir sense fer-ne cas. No escoltar.

Plovisnar:

Ploure lleugerament, a gotes molt menudetes.
«Fa dies que no para de plovisnar».

Plumier:

Estoig, generalment en forma de caixa, per guardar plomes, llapis, gomes, etc. Agafa el nom de la marca francesa que el va treure al mercat. Tindre'n un de dos pisos era l'hòstia.

Poc:
Petita quantitat.
Per poc: Gairebé. *«Vés en compte, que per poc caus».*
Poc-senderi: Persona que té poc seny o poc coneixement.
Poc-suc: Persona que no té gràcia, que diu rucades o que és incongruent.
Pocs-modos: Persona que no té cortesia ni bones maneres.
*a **Poc a Poc***: Lentament.
Pocavergonya: Desvergonyit.
Pocsucada: Rucada. Bajanada.

Poguer:
Ser capaç. Tindre força, habilitat o mitjans.
«Una cosa és voler i l'atra poguer».
«Si no pots fer lo que vulguis, fes lo que puguis».

Pòlio:
Malaltia infecciosa vírica de nom Poliomielitis que afecta només als humans. Va estar una de les malalties d'infància més temudes del segle XX. Lo virus entra al sistema nerviós central, infectant i destruint neurones motrius.
«Quan era menut, la pòlio me va tocar de resquitxada. Qui primer se va adonar va ser mon

iaio, perquè me tirava pilotes a la mà esquerra i no les podia aguantar. Lo metge va receptar tirar-me tovalloles xopes d'aigua bullint a sobre el braç i va ser llavors quan vaig adependre a cantar opera.
Les seqüeles que me van quedar són: lo dit índex senyala garxo, lo braç esquerra un pél més curt que el dret, no sento per l'aurella esquerra i suposo que també va tocar lo cervell perquè tinc més intel·ligència emocional (dret) que coeficient d'intel·ligència (esquerra), on no he pogut passar mai de 139».

Poll:

Insecte molt menut. N'hi ha dos espècies principals, lo **poll de cap**, que se cria als cabells de les persones i el **poll de roba**, que se cria damunt l'esquena de les persones. Totes dos són molt molestes per les seues picades i perquè són difícils de fer desaparèixer a causa del seu gran poder de reproducció i menudesa.

Pollada:

Llocada. Conjunt de pollets nascuts d'una covada de la lloca.

Pollegana:
Arada formada per dos barres llargues unides en forma de U.

Pollet:
Poll. Lo fill de la gallina.

Pollós:
1) Que té polls.
2) ©ULLDECONA. Tacat de piquets, sigue naturals o per brutor, com els de la roba mal rentada.

Polo:

Per norma general és lo gelat que porta un pal de fusta, però també se sol dir polo al *"Calipo"*.

Polp:
Pop. Mol·lusc cefalòpode del gènere Octopus.

Pols (femení):
Partícules no adherides, de terra o d'atra matèria sòlida, tan menudetes que poden ser alçades i emportades pel vent.
Traure la pols: Netejar. Espolsar.

Pols (masculí):

1) Batec produït a certs punts de les artèries pel moviment de la sang en circulació.
2) Punt d'unió de la mà i l'avantbraç, on se sent bé el batec.
3) La part de la cara situada entre l'ull i l'orella, on se sent lo batec arterial.
A pols: En lo propi esforç, sense ajut d'atres.
Fer un pols: Prova de força en lo braç.

Polseguera:

Gran quantitat de pols, sobretot la que s'alça moguda pel vent.

Pólvora:

Mescla de Nitrat de Potassi, Sofre i Carbó vegetal. Si augmentem la proporció de Nitrat de Potassi, ho fa la vivacitat; si l'increment correspon al Sofre, se conserva millor, i posant més Carbó, la producció de gasos es major.
«Tots teniem un braser a casa i un hort per ensofrar, sols calia anar a la farmàcia per pastilletes de potassa: "m'ha sortit una llagueta a la llengua". A punt los tres ingredients, només quedava cavil·lar la malifeta a fer».

Ponedora:
Lloc destinat a pondre-hi les gallines. Ponedor.
«Mira si les gallines han post a la ponedora».

Poquet:
En petit nombre o quantitat.
A poquet a poquet: a poc a poc, lentament.

Pòrtland:

Ciment. Mescla calcinada que pastada en aigua fa morter i servix com material de construcció.
«Lo ciment se va inventar l'any 1824 a Anglaterra i el seu color era igual que les pedres de l'Illa de Pòrtland al sud-est d'Anglaterra, per això tothom ho coneix com Ciment Pòrtland».

Porquera:

La casa del tossino.
Lloc on se tenen tancats los tossinos per engreixar-los.

Portadora:
Atuell de vímen per la verema.

Pos:

(castellanisme).
Doncs. *«Que conste en acta: Escric "**pos**" ben conscient, que això de dir "doncs", a mi me sulfura i m'enerva!»* (*Anton Dorca*).

Potra:

Bona sort.

Potrós:

Que té bona sort.

Poval:

Recipient que té una ansa i servix per a povar, transportar o guardar aigua. Galleda.

Povar:

Treure aigua del pou. Poar.

Pregonero:

(castellanisme).
Encarregat de fer los bandos. Pregoner.

Prèmit:
Premi. Allò que es pot guanyar per sort en una rifa o per haver guanyat en una competició.

Preparamenta:
Preparació.

Present:
Obsequi que sol fer.
A l’expressió ***Portar un present*** o ***Enviar un present*** solia ser un “*braç de gitano*”.

Primentó:
Pebrot.

Probe:
Incorrecció de Pobre que quan la sento al·lucino.

Professó:

Una de les variants de Processó. Desfilada ordenada i solemne, especialment religiosa.

Pronte:

Prompte. Aviat. Ràpid.

Propet:

Prop

Provar:

Emprovar.

Provessó:

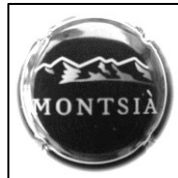
L'atra variant de Processó. Desfilada ordenada i solemne, especialment religiosa.

Pudent:

Malsofert. Massa exigent.

Puesto:

(castellanisme).
Lloc.
Castellanisme introduït des del segle XVI.

Puntera:
Peça de cuiro que forma part de la sabata i cobreix la punta del peu.
Xutar de puntera: Xutar en la punta del peu.

Puntetes:
Caminar sostenint-se damunt les puntes dels peus.

Punxenc:
Que punxa.
Caragol punxenc: Cargol punxós. Corn.

Puppút:
La nostra forma fonètica de dir Puput o Putput. Ocell de bec molt llarg que té les ales negres creuades de ratlles blanques-groguenques i una coa negra en ratlles blanques. A sobre del cap té un floc de plomes erèctils.

Puret:
Cigar puro, però menut.

Q

Quadro:

Quadre horitzontal de la bicicleta. La barra que va del manillar al quadre vertical on està l’assiento. *«Xica vine, assentat al quadro, que te portaré a casa. (censurat: ~~A quin quadro? si és de dona~~»).*

Quartejar:

Quan lo matxo no seguix la línia recta en llaurar.

Quartillo:

Mesura emprada pel vi i equivalent a 1/4 de litre.

Quartina:

Cortina. Peça de roba penjant en què se tapa una porta, una finestra, un llit o atra cosa.

Quarto:

(castellanisme). Cambra. Habitació. Cadascuna de les divisions habitables d'una casa: Quarto de dormir, Quarto d'estar, Quarto de bany, etc.

Quedar:

Quedar bé: Obrar de manera correcta.
Quedar malament: Obrar en desacord a l'obligació o la correcció en el tracte dels atres.
Quedar-se en la tonadeta:
Assabentar-se. Comprendre.

Qüento:

Castellanisme inadmissible, però molt arrelat al nostre llenguatge parlat. Rondalla. Conte.

Quera:

Persona que insisteix molestosament, que mai calla, que es queixa o gemega sempre.
(cast. quejica).

Qüestió:

La bona qüestió: expressió que solem dir quan volem emfatitzar lo que direm després.
«La bona qüestió és que encara no tinc clar quin cotxe comprar-me».

Quet/a:

Quiet. Tranquil.

Queto/es:
Estigues quiet. Estigues tranquil. *«Queto parat»*. *«Les xiquetes no estan mai quetes»*.

Quinto:
1) El que ha estat triat per ser soldat.
2) La botella de cervesa.

Quisque:
Qualsevol. *«Heu dixat entrar a tot quisque»*.

Quisquiller:
Prim-mirat, molt exigent. Que pertot troba defectes o motius de queixa. Perepunyetes.

Quixal:
Queixal. Dents molars situades a les parts laterals de la boca.

Quixalada:
Mossegada.

R

Rabassar:
Arrabassar. Cavar la terra removent-la molt.

Rabera:
Grup d'animals de pastura.

Rabiagüelo/la: ©ULLDECONA.
Iaio del pare o de la mare. Besavi.
Rabiagüelo (rebesiaio) hauria de ser rebesavi, però **està acceptat normativament** que, pels que no fem servir la paraula besavi, té rabiagüelo (rebesiaio) lo significat de *«pare del iaio o de la iaia»* que equival a besavi, en lloc de *«iaio o iaia del iaio o iaia»*.
La justificació dels normativistes és que este canvi de significat se deu a haver-se perdut *entre la gent poc culta* el mot. Pos pa cagar-s'hi i no torcar-se.

Rabassut:
Xaparrut. Persona baixa i gruixuda.

Rabosa:

Guineu.

«Un dia se van trobar al barranc de la Valltorta, entre Tírig i Albocàsser, una raboseta molt espavilada i un llop molt borinot; lo llop duia a la boca un formatge i la rabosa va enginyar-se-les per foter-li'l, i li va preguntar d'on era, en respondre que era d'Albocààààààsser al llop li va caure el formatge a terra i la rabosa el va agafar per menjar-se'l; lo llop se va quedar parat, però reacciona ràpidament i li pregunta també a la rabosa d'on era ella, però l'espavilada sense separar les dents li va respondre que era de Tírig».

Racó:

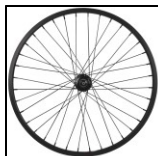
Estalvis.
Fer racó: estalviar.

Rai:

Exclamació que s'usa acompanyant atres paraules per donar sentit d'assentiment, de conformitat, de reconeixement, etc.
«Tu rai, que ets ric!». «Això rai!».

Raïl:

1) Arrel.
2) Cadascuna de les dos vies paral·leles per on passa el tren.

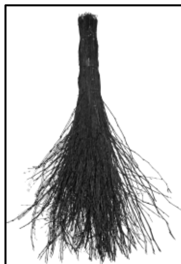
Raio:

(castellanisme inadmissible).
Rajos d’una roda.

Rajolar:
Fàbrica de rajoles.

Rallador:
Làmina metàl·lica acanalada i guarnida de forats, de vores alçades i tallants, que servix per a rallar pa, formatge o atres coses. Ralladora.

Ramadillo:
Mitat baixa del barandat que s’emmanisa per evitar la humitat. També se’n diu sòcol alt.

Ramàs:

Granera feta de branques.

Ramassar:
Agranar en lo ramàs.

Ramor:
Soroll, i especialment el que és confús, poc definit, com el d'una multitud, el de la mar, de les fulles mogudes pel vent, etc.

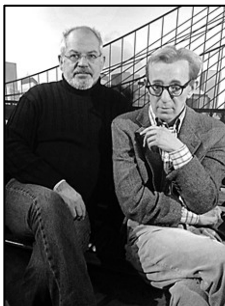
Rampa:
1) Paràlisi dolorosa i transitòria de certs músculs, principalment de la cama o del braç, per defecte circulatori.
2) Pla inclinat per a pujar-hi o baixar-hi. Costa.

Ranci:
Vi ranci: vi sec reconfortant envellit en oxidació.

Randa:
Lladre.

Raó:
Allò que explica, fa entenedora, justifica, alguna cosa. *«Qui més crida, té raó».*
Tindre raons: Tindre discussió o disputes.

Raonador:
Parlador. Conferenciant.

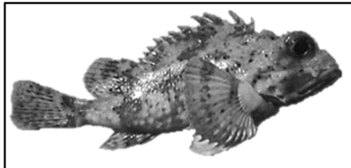
Raonar:
Fer ús de la raó.
Conversar. Parlar.
Què raones?: Murmurar.

Ras:

Ple fins a la vora, sense arribar a fer cremull.
A Ras: tallat arran.
Cel ras: cel llis, molt clar, sense núvols.
Estar ras: el cel serè, molt llis, sense núvols.

Rascasa:

Fonètica del *castellanisme Rascaza*, però així és com li diem a l'Escorpa o Escórpora. Peix que se sol fer servir pel caldo i és d'un color roig blanquinós en algunes punxes verinoses per damunt del cap i l'esquena.

Rasclet:

Eina agrícola que té un mànec molt llarg i a l'extrem porta entravessada una post guarnida de pues i servix per a arreplegar herba o palla.

Rasé:

Fonètica de **racer**. Lloc on no arriba el vent o atra inclemència del temps.

Rastell:
Eina agrícola, pareguda al rasclet, però que té doble filera de pues i servix per estovar la terra, treure males herbes no molt grosses i anivellar.

Rastellar:
Passar lo rastell.

Rastoll:
Rostoll.
Part de les tiges de blat, de sègol, d'ordi, etc., que queden al tros després de segar.

Rastrons:
Arrossegant. Moure arran de terra.
(cast. a rastras).

Rata:
Apart d'anomenar així al mamífer rosegador que tots coneixem, natros l'utilitzem com un dels noms en què se coneix l'òrgan sexual masculí, també anomenat cigala.
Rata panada: Rat Penat.

Ratat:
Que té foradets dixats per la pigota.

Ratera:
1) Parany per caçar rates i ratolins.
2) Parany per caçar pardals.

Rato:
(castellanisme inadmissible).
Estona.

Ratxa:
Successió no interrompuda d'actes, d'estats, de maneres d'obrar, etc., de certa duració.
Bona ratxa: Bona sort.
Ratxa de vent: Bufada de vent sobtada.
Ratxa de faena: Tindre una temporada de faena no interrompuda.
Anar a ratxes: Esdevenir una cosa en diverses etapes sobtades.

Rebeca:
Jersei de llana obert per davant (*jaqueta de llana*) tancat en botons o cremallera.

Rebesnét:
Fill del nét o de la néta. Besnét.
Rebesnét és, en teoria, lo fill o filla del besnét, però **està acceptat normativament** que, pels

que no fem servir la paraula besnét, agafa rebesnét lo seu significat i la justificació dels normativistes és la mateixa referida a rabiagüelo (*rebesiaio*). Pos pa cagar-s'hi i no torcar-se.

Reblanit:

Que s'ha tornat bla. *«Lo pa està reblanit»*.

Rebolcat:

Ple de pols o de terra.
«Com que rebolcar-se és gitar-se i donar voltes per terra, natros hem fet un salt i ***passem de la acció al seu resultat****. Pa que després diguin que no som llestos ni estalviadors»*.

Rebombori:

Soroll.

Rebotir:

1) Rebotar. *«La pilota ha rebotit»*.
2) Omplir una cosa fins que no es pot omplir més, estrenyent molt allò que hi fiquem.
«L'armari està rebotit de roba». Algun cop pot donar la sensació que, pel mig, apareix una **a**: *«Vestit així, tant justet, te veig molt* ***a****rebotit»*.

Recader:
(castellanisme).
Persona que porta o fa recados.
«Mon pare, quan era cobrador de la Hife, feia recados a Tarragona, València o Tortosa. Era el contacte entre els "fréstecs" i lo mon».

Recados:
1) Records. *«Dóna-li recados!»*.
2) *(castellanisme)*. Encàrrecs. *«Te puc fer un recado d'Andorra? Porta'm aspirines»*.

Recatxolat:
Està assentat estenent lo cos per a més comoditat.
«Si no dormo!, només descanso la vista».

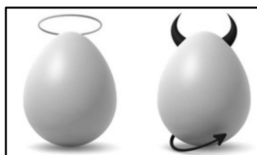

Recel:
1) Ànsia, excés de rapidesa en menjar, com d'un que té temor que li ho prenguin.
«Mom pare minja en molt de recel».
2) Manca de confiança. Sospita. Temor.
«Quan m'agüela tenia recel d'algú que havia entrat a "la Campaneta", sempre dia: «Juanito, treu la cassola del foc. Que no se creme», per fer vore que no estava tota sola».

Recer:
*Fonèticament **rasé***, és lo lloc on no arriba el vent o atra inclemència del temps.

Reconco:
Anar de reconco: De costat. De trompicons.

Reconsagrat:
Tenaç, acèrrim.

Recreat:
1) Relaxat, assegut còmodament.
2) Malcriat.

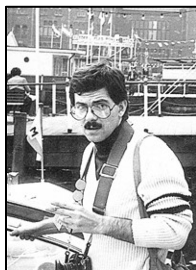
Recules:
Anar a Recules: Marxa enrere. A reculons.

Redó:
De figura circular o esfèrica. Rodó.
A mos redó: En ganes, sense prejudicis. *«Se minjava el pa a mos redó»*.
Parar en redó: Aturar-se sobtadament, sense vacil·lacions. *«Va parar de cridar en redó»*.
Un redol de gent: un grup de persones que estan posats de forma aproximadament circular.

Redolar:
Rodolar.

Redolí:
Rodolí. Conjunt de dos versos aparellats, generalment de to satíric o humorístic.

«Mira si he voltado mundo
que he estado en quatro ciudades
a Godall, a La Galera,
Santa Barbara i los Freginales».

«A Canet, de la merda fan paret,
de les caguerades, teulades.
i dels cagallons, cabirons».

«Ulldecona, la bacona
Vinaròs, lo capità,
Peníscola, la bandera
i Alcanar nostre serà».

Redona:
Rodona.
«Mata-redona és una muntanya de 618 metres que es troba a la Serra del Montsià».

Refiar:
Confiar. *«De tu em refio, però de ta mano no».*

Regalíssia:
Regalèssia.
«En dosis controlades s'ha demostrat que la regalíssia és un bon antivíric, antidepressiu, va be per la menopausa, l'aparell respiratori, lo cansament crònic, lo tabaquisme, però ***OCO, OCO, OCO*** *que el seu ús prolongat produeix augment de la pressió sanguínia, disminució de la testosterona i una* ***inhibició del desig sexual****»*.

Reganyats: ©ULLDECONA.
Dolç típic que fem normalment en la pasta sobrera de fer les mones tradicionals de Pasqua.

Regirar:
Remenar. *«Regira l'arròs o se t'apegarà»*.

Regle:
Instrument que servix per a medir i per a traçar línies rectes passant lo llapis.

Regó:
Regada. Acció i efecte de regar.
Faltar-li un regó: Algú que li falta maduresa.

Reguerall:
1) Raig d'un líquid que es vessa. Gota que baixa una paret.
2) Esquerda a la paret.

Rellonge:

Rellotge.
Dur hora: portar rellonge.

Rellampec:
Emissió de llum que acompanya al Llamp.

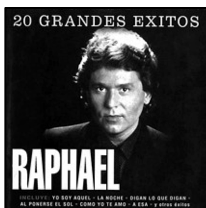
Rellissar:
1) Perdre l'estabilitat dels peus. Relliscar.
2) Moure's sobre la superfície d'un cos suaument i en escassa fricció.

Rellissó:
Relliscada.

Remendo:

(castellanisme).
Acció de remendar, ***l'efecte*** de remendar i ***la cosa*** remendada.

Remigio:

Malnom pel qual coneixem a l`amic José (JR).
«És fàcil trobar-li defectes, qualsevol curt de gambals ho pot fer, però trobar-li qualitats, això és per esperits superiors».

Remolí:

Massa d'aire, d'aigua, de pols, etc., agitada en un ràpid moviment giratori.

Remugar:

Parlar entre dents.

Remulla:

Ficar a remulla: Posar en remull.
«Ficaré els peus a remullar i me tallaràs les ungles».
«Los tramussos sempre estan ficats a remull».

Rendilla:

1) Voleguer de mosquits o insectes menuts.
2) Persona que sempre va volegant.

Renec:
Paraula injuriosa contra Déu.
«Me cagon les freixures del P... S...».

Rentada:
1) Sèrie d'operacions que tenen per objecte netejar la roba. Bugada.
2) Conjunt de roba o atra cosa que s'ha rentat.

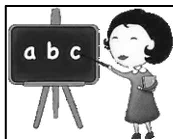
Rentador:
Lloc on hi ha el safareig.

Rentar:
Rentar-se les mans:
Desentendre's d'un problema i no voler implicar-se.
«Diuen que la frase té l'origen quan Pontius Pilatus condemnà Jesús a morir a la creu per les demandes dels grans sacerdots del temple, després de rentar-se'n les mans».

Repanxingar-se: ©ULLDECONA.
Repapar-se. Asseure's còmodament, en lo cos amplament assentat.

Repanxingat: ©ULLDECONA.
Repapat. Assentat còmodament.
«Dixa'm puesto i no estigues tant repantigat».

Repàs:
Classes de reforç extraescolars.

Repassar:
Repassar la roba o l'escuranda: Passar-la per aigua clara després de fer bugada o d'escurar, per tal de treure-li el sabó.

Repèl:
Llengüeta de pell vora l'ungla.
«Avui no te talles les ungles que és divendres i te sortiran repèls».

Repelós:
Escrupolós.

Repenedir-se:
Penedir-se.

Responso:
Respons. Oracions resades o cantades en sufragi d'un difunt.

Resquitxada:
Resquitllada. Fregada produïda per alguna cosa que passa fugaçment. *«Sort que el bou només t'ha tocat de resquitxada».*

Ressol:
Reflectir-se el Sol.

Rest/a:
Conjunt d'alls o de cebes lligats trenant-ne les fulles.

Retallador:
Persona que passa davant lo bou esquivant l'envestida.

Retirat:
Jubilat. Que ha dixat d'exercir lo seu ofici o càrrec.

Retiro:
Anar a retiro: Retirar-se a descansar. Expressió que se diu quan algú se'n va cap a casa, després de treballar o de sortir de festa. *«Me'n vaig a retiro».*

Retó:

Rector. Sacerdot que regeix una parròquia.

«No tinc molt bona experiència d'aquest col·lectiu. ***Lo primer*** *que vaig tractar o era un fatxa o un ignorant. No va voler batejar-me com Omar perquè dia que era un nom moro. Sort vaig tindre que a mon pare li dien Pere, que si s'arriba a dir Adeodat, pos Adeodat m'haguessin fotut.*

Lo segon *tenia un defecte vinculat al raïm que ara no ve a qüento, però lo que més me va tocar la flauta va estar lo fet de no voler verificar en una entrevista si mon fill era digne d'entrar a la casa del sinyor (si estava capacitat per fer la comunió). Va insistir i insistir que havia de fer un any de catequesis, quan mon fill anava, des de menudet, a un col·legi de monges i se sabia la doctrina de memòria. No se va dignar a fer-li l'entrevista, però sí que se va abaixar los pantalons quan los del "kukusklan" li van manar que deixes fer la comunió al xiquet sense cap atre requisit. Lo vaig engegar a cagar.*

Lo tercer *regentava un casal de Càrites i me va fotre la pallissa perquè li regalés tot un mobiliari pel casal. Així ho vaig fer, però als pocs dies lo local tornava ha estar vuit i la gent assentada per terra. Que ha passat vaig preguntar? Pos que han traslladat al Sinyor Retó i s'ha emportat los mobles. Quins collons!».*

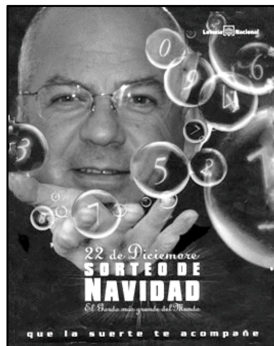
Retòlica:

Retòrica. Abundància de paraules.

No me vingues en retòliques: se diu a qui parla massa i sense oportunitat.

Retortilló:
Retorço. *«Vaig tindre un retortilló de peu i vaig caure a terra»*.

Retratar:
Fotografiar.
Fer un retrato: Fer una fotografia d'una persona.

Retratiste:
El que fa les *"afotos"*. Fotògraf.

Reuca:
Conjunt de persones, animals o coses que van una darrera l'atra. Reguitzell. Renglera. Rècua.

Revol:
1) Lo segon vol. Revolar.
«La perdiu ha fet un revol cap a la casseta».
2) Girada. Canvi de sentit.
«Al camí Godall hi ha molts revols».

Revoldre:
Regirar. *«Va revoldre tots los armaris»*.

Rexuplar:
Atreure per aspiració a dins la boca el contingut d'una cosa, especialment un líquid. Xuclar.
Rexuplar-se els dits:
Trobar molt bona una cosa.

Ribell:
Recipient de terrissa. Gibrell. *(cast. barreño)*.

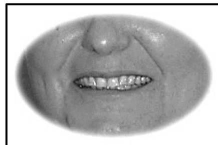
Rinyó:
Cadascun dels dos òrgans destinats a produir i segregar l'orina. Cada rinyó és tan gran com lo puny tancat de cadascú. Ronyó.
«Me penso que tinc una pedra al rinyó».

Riscla:
Esquerda de fusta clavada a la carn.
«Porta les pinces que tinc una riscleta clavada a l'ungla».

Rispe: ©ULLDECONA.
Esquerp. Aspre.
Poc accessible.
«Obres de forma indignada quan presències injustícies».

Riure:

Riure per baix del nas:
Riure fals o dissimulat.

Roblir:

Cobrir, tapar de terra. Reblir.

Rodadits:

Panadís subepidèrmic. Ferides menudetes a l'angle de la pell que cobrix la base de l'ungla, normalment per alguna deficiència a l'hora de tallar-la. També pot ser causada per la incrustació de les vores de les ungles als dits (sols passar en lo dit gros del peu). Cercadits. Inflamació aguda del teixit cel·lular dels dits.

Rodanxa:

1) Cosa tallada en forma circular.
«Una rodanxa de meló».
«Quatre rodanxetes de lluç».
2) Taca.
«Tens una rodanxa al jersei».

Rodera:

Solc o senyal fet a terra pel pas d'una roda. Carrilada.

Rodet:
Objecte cilíndric on s'enrotlla un fil o un cordill. *(cast. carrete)*.
Rodet de fotos: el que servix per enrotllar-hi la pel·lícula de fer fotos.
«Los que hem viscut lo canvi del rodet a les càmeres actuals no mos hem refet de l'impacte. Estem bocabadats».

Rodiola:
Guardiola. Recipient per guardar monedes.

Roella:
La planta i la flor que se cria de manera abundant als horts. La flor és de color roig viu.

Rodolons:
Rodolant.

Rogle:
Conjunt de persones o animals disposats en forma de circumferència al voltant d'un espai. Rotlle.
Fer rogle: Fer lloc per poder encabir-hi una atra persona al rogle.

Roig/Rotja:

Vermell.

«Los Rotjos també se diu als que, defensant la democràcia, van perdre la guerra del 1936 enfront lo cop militar del dictador Franco».

Roïdo:

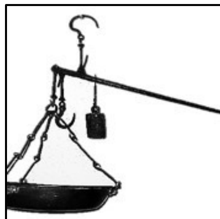
(castellanisme). Remor. Soroll.

Roïn:

Dolent, mala peça, que no és bo (en sentit material o moral).

Romana:

Balança de braços desiguals, en la que col·loquem lo cos que se pesa a l'extrem del braç menut i s'equilibra en un pes (*anomenat piló*) que se fa córrer al llarg del braç més gran.

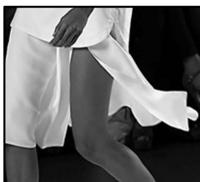
«Les xiques de La Ràpita
s'han comprat una romana
pa pesar-se les mamelles
tres cops a la setmana».

Romancer:

El que sempre va en romanços.

«Estic cansada!. Ara no vingues en romanços».

Romangó:

Moviment que fan les faldetes o que fa una dona quan camina. *(cast. meneo)*.

Rominguera:

1) ©ULLDECONA. Fonètica de romiguera, romeguera. Esbarzer.
«Se diu tant per la planta del gènere Rubus de tronc espinós que fa les mores com per la planta del mateix gènere que no les fa (romiguera de rostoll)».
2) La persona que té trobes pel carrer i destorba d'arribar a l'hora a un lloc.

Ronsejar:

Que obra en lentitud, per falta de ganes o bé per timidesa, per temor, etc.

Ronso:

Que ronseja.
Fer lo Ronso: retardar-se en la faena, procurant no fer-la o esperant que la faigue un atre.
«Quan al ball tocaven un Rock o un Pasdoble, los amics sempre feien lo ronso i la faena me s'acumulava».

Rosalea:

Un dels malnoms pel que coneixíem al nostre bon amic **Fedrico**, que ens va dixar lo 24 d'octubre de 2012.

«Suposo que tenia molt clar la sendereta que prompte hauria d'agafar perquè aquell estiu, l'últim cop que mos vam vore, me va donar dos besets de comiat, cosa que mai a la vida mos havíem fet.

La seua felicitació d'Any Nou va ser: "los amics són com los estels, moltes vegades no els veus però saps que estan allí".

Ara natros tampoc te podem vore, estàs present als nostres cors, als nostres records i qui sap, potser estàs per aquí».

Rosegar:

Afligir. Turmentar.

(interiorment i continuadament).

«Tinc una cosa aquí dins que me rosega i si no t'ho dic rebentaré: Los Reixos són los pares».

Rossegons:

Anar fregant per terra. Arrossegant-se.

«Portava lo gos a rossegons».

Rotar:

Fer rots. Expulsió sobtada, i generalment sorollosa, de gasos de l'estómac per la boca.
Fer lo rotet: Quan ho fa lo xiquet o la xiqueta després de mamar.

Rovellat:

1) Que té rovell *(hidròxid de ferro rogenc que se forma a la superfície del ferro per l'acció de l'aire humit)*, normalment per estar al aire lliure.
2) Quan quelcom no funciona com és habitual pel fet de no fer-se servir, per falta d'exercici, d'entrenament.
«L'atre dia li vaig dir al meu home: Escolta'm bé que no t'ho repetiré dos vegades. La tinc rovellada de no fer-la servir, o plantes lo pi o me vendre el tros».

Ruix: ©ULLDECONA.

Arruixada poc abundant, del carrer, les flors, etc.

Ruixat:

Pluja forta i de curta durada.

S

Sa:

Forma femenina de l'adjectiu possessiu son. *«Dilluns va vindre Pepe i sa tia la monja»*.

Saber:

No saber per on pegar: No saber què fer. No saber per on anar. No saber com resoldre un problema.
No saber fer una O en un canut: ser molt ignorant, no saber fer res.

Saboc:

Badoc. Fàcil d'enganyar. *(cast. papanatas)*.

Sabonera:

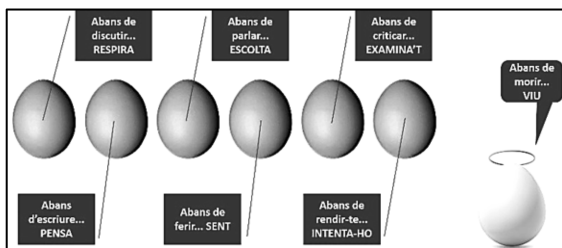
Escuma que fa el sabó a l'aigua i per extensió, escuma en general. Bromera.

Saborija:

Sajolida. Planta de flors blanques o rosades de calze acampanat, molt olorosa i que fem servir per aromatitzar sopes, olives i atres aliments.

Sabut:

Persona que se creu que ho sap tot, que pot opinar de tot i que ho coneix tot. Una espècie de tertulià de *13TV* però en versió falduda.

«Sempre que hi ha qualsevol enrenou recordo les paraules de mon iaio: Qui t'ho ha dit?, pos lo tot era saber d'on sortia la notícia, si el que l'escampava era un poca-solta o algú assenyat.
Ara però, se'm fa difícil seguir les paraules de mon iaio. Los polítics diuen avui blanc i demà negre, los de la caverna mediàtica només escampen mentides i mala sang, los amants dels drets humans defensen als malfactors, hi ha més respecte pel gat del carrer que pel veí de casa i la paraula donada és llei per pocs de nosaltres.

Sacsar:

Moure repetidament d'un costat a l'altre o de dalt a baix. Sacsejar. *«Sacsa una mica los llançols perquè s'airegen»*.

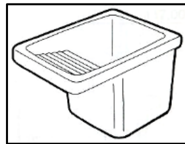
Sacsó:

Doblec fet a la roba per a poder escurçar la peça.
«Ficaré quatre agulles de cap perquè no se desfaigue lo sacsó».

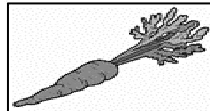
Safareig:

1) Dipòsit artificial, fet de parets de pedra o de ciment, per a contenir l'aigua procedent d'un riu, sèquia, sènia, pou, etc., destinada a regar.
«Mos va dir que tenia piscina i allò no arribava ni ha safareig».

2) Dipòsit quadrangular dins el qual se fica l'aigua per a rentar la roba.
«Lo safareig era la banyera que teníem quan érem menuts».

Safranòria:

Safanòria. Pastanaga.

Salitre:

1) Nitrat de calç que se presenta en forma d'eflorescències salines en les parets i terres humides.
2) Nitrat de potassi. Adob mineral d'una gran importància pels conreus, lo famós *Nitrato de Chile* d'aquells anuncis, com el que encara se conserva a les Ventalles.

Salmorra:

Dissolució aquosa de sal en l'aigua, que va d'un 3,5% (*concentració típica de l'aigua marina, la concentració més baixa per salmorrar aliments*), fins al voltant del 26%.
És un sistema molt antic de conservar los aliments, com l'arengada i l'abadeixo. En el cas d'adobat i conservació de les aulives se fa servir una concentració de sal entre el 6 i el 10%, i s'afegeixen herbes aromàtiques, com la saborija, i atres productes com pot ser l'all, etc.

Sangonera:

1) Cuc de cos aplanat que a cada extrem té un xuclador per poder adherir-se al cos d'atres animals i xuclar-los la sang. En fer-ho, les sangoneres alliberen una substància coagulant i anestesiant que evita la hemorràgia.

2) Negoci o atra cosa que absorbeix grans cabals.

Sants:

Estampa o gravat en general, figura d'una revista, etc.

«Tu no lliges, només mires los sants».

«Vaig a comprar sants de futbol a la Campaneta».

Saó:

Grau d'humitat de la terra, abundant o suficient perquè produeixi fruit.

Sapiguer:

Saber.

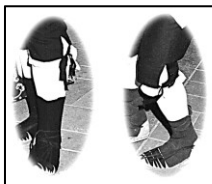
«Sapiguer o no sapiguer, aquesta és la qüestió».

Sarabastall: ©ULLDECONA.
Soroll fort de coses que cauen.
Com també passa en atres mots, **natros fem servir lo genuí i originari**, en lloc del mot *Terrabastall*, més recent i que fan servir a atres indrets.

Saragata o Saragatada:
Desordre acompanyat de crits o soroll.

Sarampió:
Malaltia febril contagiosa que se manifesta en símptomes catarrals seguits de l'aparició de taquetes roigetes. Xarampió.
«Se diu que el sarampió només se pot tindre una vegada a la vida, ja que un cop passat, les cèl·lules dixen immunitat a la sang».

Sarauells:
Pantalons que porten los balladors del Xim-Xim. Son de color negre i van de la cintura fins a tres o quatre dits més avall dels ginolls. A l'exterior de la part de baix de cada camal porten un tallet, dos botons i unes cintes que se lliguen fent llaçada.

Sardina:
Peix que se captura i consumix en grans quantitats pel seu gran valor nutritiu.

Sardina de casco: Sardina que se conserva en salaó i ha sigut, durant anys un dels grans recursos per l'esmorzar dels pagesos. Les solien vendre a les bacallaneries i més tard a les botigues de comestibles.

Sarment:
Branca de cep.

Sarpada:
Cop de grapa d'un quadrúpede.

Segí:
Greix d'un animal. Sagí.

Segó:
Conjunt de pells de blat mòltes, que se separa de la farina i es dóna com a aliment als porcs, gallines i atres animals.

Tens mans de segó: No tindre destresa en les manualitats.

Seigineres:
Engonal. Part del cos què uneix cada cuixa en lo ventre.
«A la foto les seigineres estan tapades en un drapet. A vore si vos pensàveu que això és Jolibut».

«Llavis suprems
al mig de l'engonal
bell panorama
la selva del teu cos
en la nit estelada.

Miquel Català – Panorama – 14 agost de 2012».

Seigineros:
Persones sense escrúpols.
«Se dia que eren raptadors de xiquets, que els prenien la sang, que los posaven a l'olla per aprofitar la grassa i fer oli i sabó, un símil a l'home del sac. La suposada seiginera més famosa va estar l'anomenada "Vampira de Barcelona", Enriqueta Martí Ripollés, pos segons sembla, va matar a més de 20 xiquets pels anys 1902 a 1912.
Agafant la definició tal com raja, diria que avui dia ***hi ha molts seigineros a la política i a les grans empreses del nostre país****».*

Seguit:

Seguit, seguit: immediatament, ràpidament, sense cap mena de dubte.

Senalla: ©ULLDECONA.

Recipient de palma a Ulldecona *(el d'espart és un Cabàs)*, de forma ovalada, les voreres relativament baixes i dos anses, que servix per traginar terra al tros i per atres usos anàlegs.
«Era habitual que els xiquets i les xiquetes fessen servir la senalla i no el cabàs».

Sendera:

1) Camí estret.
2) Filat que els caçadors posen a la boca del cau per agafar los conills quan fugen de la fura.

Sandemá:

L'endemà.

Sénia:

Màquina moguda per un matxo per a elevar aigua subterrània. Los cadúfos estan disposats al llarg d'una cadena sense fi.

Sentit:
Que se sent molt de les ofenses, dels renys, etc.
Estar sentit: Estar ofès.

Sèpia:
Mol·lusc cefalòpode, que té deu tentacles, cos ovalat aplanat i closca oval interior. Sípia.
«*No m'agrada la sèpia.
M'agrada l'enterita*».

Sèquia:
Excavació llarga i estreta, sovint revestida de pòrtland, que servix per a conduir aigua d'un riu o d'un pantano per a regar.

Serrell:
1) Conjunt de caps de fils que, en les vores dels Mantons, servixen d'ornament.
2) Floc de cabells més llargs que els atres, que se dixen créixer a la part davantera del cap.

Ses:
Florí. La sortida a l'exterior del budell recte.
«Qui no té diners, té cassinogues al ses».
Besa'm lo ses: Expressió utilitzada per enviar algú a cagar o a la merda.

Seti:
Solar edificable.

Sifó:
Botella especial que conté una solució gasosa. *«Prendrem un vermut en sifó»*.

Sifonero:
Anomenat així al que omplia els sifons i després los repartia per les cases junt a les gasioses. Un cop industrialitzat lo procés de fabricació ho hem seguit dient del repartidor de begudes.

Sinaues:
Roba interior pareguda a una faldeta de color blanc que porten les balladores del Xim-Xim a baix de les faldetes i d'amunt lo biso. Van lligades a la cintura i arriben fins los turmells. Solen estar amidonades per a donar més efecte de volum a les faldetes.
«També hi ha dones que solen portar sinaues, però fetes d'un teixit similar al biso. Tenen la longitud aproximada de la faldilla, per considerar-se molt antiestètic que surtin per baix».

Singer:

La màquina de cosir que hi havia a moltes cases. Funciona en energia humana, és a dir, pedalant.

Sinyor/a:

Senyor/a. Tractament de cortesia que abans sols aplicàvem a les persones d'autoritat *«Lo sinyor retó»*. Per la resta aplicàvem lo mot tio: *«Lo tio Juanito»*, *«La tia Cinteta»*, etc,. Actualment *«sinyor»* s'ha generalitzat per quasi tothom.
Marededéu, Sinyor!: Aclamació de sorpresa o temor.

Sió:

Crit per a aturar lo matxo. Lo contrari és **Arri**.

Sitral:

Llepolia feta mesclant àcid tartàric, bicarbonat sòdic, sucre en pols, unes gotes d'essència de llima i granulat en alcohol.

Sobines:

De sobines: En l'esquena a baix; boca per amunt. *«Lo xiquet ha caigut de sobines»*.

Socarrat:
Cosa cremada superficialment.
«La part més bona de la paella és lo socarrat del fondo».

Sofrimar:
Socarrar lo pèl o les plomes menudes d'un animal abans de coure'l.

Solatge:
1) Conjunt de matèries que estaven en suspensió dins un líquid i que resten dipositades al fons del recipient. *(cast. poso)*.
2) Residus de menjar que queden a la cassola.

Solc:
Canal longitudinal que fas al llaurar.
«Este solc té més revols que'l camí Godall».

Solsir:
Desfer-se i caure un tros de marge.

Solsida:
Conjunt de pedres caigudes d'un marge.

Solsit:
Guisat fet en poc foc, lentament i en suc que se va consumint.

Sompo:
Mancat de vivesa i de gràcia. *(cast. soso)*.
Fer-se el sompo: fer com qui no s'assabenta d'alguna cosa per fugir d'obligacions.

Son:
Adjectiu possessiu masculí usat només atributivament i anteposat al nom.
Son i sa, com los atres possessius ton, ta i mon, ma, eren usats normalment i freqüentment a la literatura antiga i a la Renaixença. Actualment s'usen poc, substituïts de manera preferent pels possessius el meu, la meva, el teu, etc. Podem dir que han desaparegut completament de quasi tot el Principat, i sols se conserven seguits de certs noms de parentesc **a indrets genuïns i autèntics**, com és lo cas d'Ulldecona.
La forma plural masculina normal és sos, però és freqüent utilitzar la forma analògica sons en el llenguatge dialectal.

Sorollam:
Soroll fort.

Sostovar:
Estovar, fer tornar blan o tou.

Suada:

1) Esforç intens, a causa del treball, l'esport, lo sexe, etc.
2) Suada de suor: *«Pren-te un got de llet i cognac, una aspirina i a dormir. Faràs una bona suada i demà lo costipat estarà curat»*.

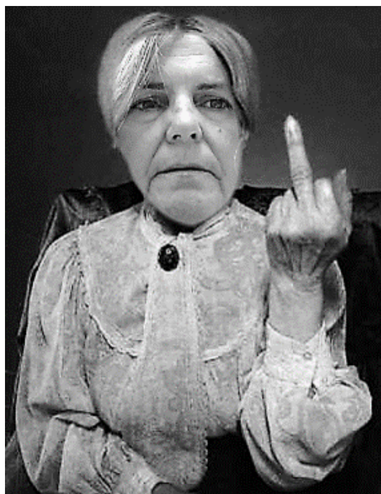
Suc:
Poc-Suc: Persona que no té gracia, que no és gens raonable o que és incongruent.

Sucrenya:
Taronja sucrenya: Varietat de taronges de menor acidesa i lleugerament insípides, pel que actualment són poc conreades.

Surgit:
Forma dialectal de Sargit. Apanyar una roba refent en l'agulla el teixit trencat.

Surra:
Donar un cop fort al cul dels atres.

Susto:
(castellanisme).
Ensurt. Sobresalt. Temor intensa.
Castellanisme documentat des de lo segle XVI.

T

Ta:
Forma femenina de l'adjectiu possessiu ton.
«La moto de ta germana».

Tabal:
Timbal.

Tabalot:
Persona de poc seny que obra esvalotadament. Eixelebrat.

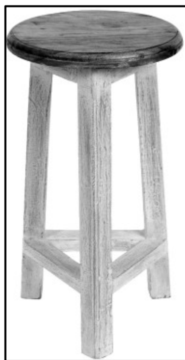
Tabaquet:
Cistelleta per a tindre coses de cosir.

Tabarra:
Conversa o escena llarga i enutjosa: Una llauna, una tabarda.
«La pel·lícula "Allò que el vent s'endugué"».

Taboll:
Persona que fa les coses massa ràpid sense fixar-se com les fa i que li surten malament o mal acabades.

Taburet: ©ULLDECONA.
Cadira sense respatller ni posa braços, de 3 o 4 peus i d’alçada variada depenent de l'ús que se'n vulgui fer. Los taburets alts solen ser utilitzats pels bars, posant-los al costat de la barra. També és habitual la utilització d'un taburet per tocar lo piano i, algunes cases, en tenen un a la cuina, fent-lo servir d’escaleta per arribar als prestatges més alts.

Tacons:
Tipus de menut procedent de l’estómac del xai o la vedella. *(cast. callos)*.

Taleca:

1) Bossa a manera de sac, però de tela més forta, per a transportar cereals, llegums o atres cosetes. **2)** Nom popular d'un carrer, lo carrer de la Taleca, que des de la dictadura se diu carrer Tinent Ferrer, paral·lel al carrer del Calvari.

«Possiblement hi raons valorades (no els costa ni cinc de la seua butxaca) i sospesades (ells no hi viuen), però ***mai he entès la mania dels polítics per anomenar los carrers de manera diferent a la popular****: Lo carrer del Pes (Sant Lluc), lo carrer Major (a la dictadura, Avinguda d'en Paco), lo carrer del Montsià (l'embolic mai desembolicat entre Sans Borja i l'anterior Passatge Favaró), lo carrer de l'Església (Muntaner), lo carrer del Calvari (a la dictadura, Garcia Valiño), la Plaça la Mera (a la dictadura Plaça de los Caidos i ara Plaça Sales i Ferrer), La Mera de la bascula (Plaça de la Diputació), lo carrer l'Embut (Roger de Llúria), lo carrer dels Tamarits (Domingo Forcadell), lo carrer Nou (Salvador Vidal), lo carrer dels Cuernos (Escorxador Vell), lo carrer del Violí (Escultor Querol), Plaça de l'Estació (Plaça d'Espanya), tot un piló d'exemples que demostren, llevat proves en contra, lo poc respecte que tenen los polítics a la veu del poble.*
Vaig tindre la sort de viure, com a únic veí, a un carrer nou sense nom i d'haver proposat a l'Ajuntament, via instancia, d'anomenar-lo carrer de la Marina (per tothom era, ***i encara és****, urbanització Marina), perquè era bonic, perquè no existia cap carrer en este nom i perquè només hi vivia jo. Pos l'Ajuntament va decidir ficar-li carrer Antoni Mas Brossa,* ***lo nom del tio que me va vendre la parcel·la****. Motiu: havia estat arquitecte municipal. Quins collons!!!.»*.

Tall i Tallet:

1) Tros tallat de carn, de peix, de qualsevol cosa sòlida, sobretot de cosa comestible.
«Fica'm un tallet i quatre pataques, que avui no tinc molta gana».
2) Lesió produïda al cos d'una persona per instrument tallant.

Tallat:

1) Pa molt aplanat, de forma ovalada, i que té tallets per damunt.
2) Café i un xorret de llet (liquida o condensada).
«Fica'm un tallat, però de Mascaró que la llet me fa lo cor agre».

Tallarines:

Mol·lusc bivalve xicotet, de closca fràgil i llisa de color blanc-marronós. Antigament es trobava enterrada a l'arena, però actualment viu en colònies als fons arenosos propers al litoral, on se pesca de forma artesanal o semi-industrial. Se sol consumir com un aperitiu o com a segon plat, però també com a acompanyament de molts plats de peix.

Tamé:
També.
«Los xiquets tamé vindran al cine».

Tanda:
1) La part de temps que toca de regada a cada participant d'un dret d'usar l'aigua d'una sèquia segons la reglamentació establerta.
2) Lo moment d'una activitat que s'assigna ordenadament als diversos participants.
«Al CAP cal esperar tanda perquè te visiten».
3) Conjunt dels budells, fetge, cap i peus d'un animal de llana. (*cast. despojo*).

Tanoc:
Curt d'enteniment. Babau.

Tapet:
Cobertor de taula.

Taranjana:
Teixit de seda que fa l'aranya com a parany per capturar les seues preses.

Totes les aranyes fabriquen seda però no totes fan taranjana.

Tard:
Temps pròxim a la nit.
Cap al tard: cap a l'acabament del dia, quan s'acosta la foscor de la nit.
Al tardet: Passada mitja tarda.

Tarquim:
Fang tou que les aigües estancades depositen en el fons i que sols ser utilitzat com a adob en agricultura.

Tarròs:

Fonètica de Terròs. Massa compacta de terra adherida formant un sol cos, però que se disgrega fàcilment en donar-li cops d'aixada. Gleva.

Tarró:
Torró. *«De postres, un geladet de tarró»*.

Tartana:
Despectiu per indicar que un vehicle és vell o està atrotinat.
«Aquesta tartana no passa l'ITV».

Tarumba:
Eixelebrat, mancat de reflexió.

Tassó:
Tassa de terrissa o porcellana, més gran que la tassa ordinària, en anses o sense. *«Ara me direu que la imatge no és d'un tassó és d'una tassa, pos teniu raó, però que volíeu que fes, no tinc cap tassó a casa i vos volia ensenyar la tasseta tan guapeta que tinc. Llàstima que no pugueu apreciar lo color roig»*.

Tat:
Tat?: Reducció del mot veritat, usada per a demanar la conformitat dels atres a allò que s'acaba de dir. *«Tat que si?»*.
Fer tat: Guaitar o dixar veure de sobte la cara que se tenia amagada, sobretot jugant en xiquets. *«Taaaaaat»*.

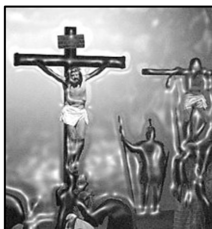

Tatxa:
1) Taca de tinta, de sang, de vi, etc...
2) Un clau qualsevol.

Tea:
Estella de fusta usada per a encendre foc. Teia.

Teatro:
Teatre. Lo nostre té nom propi: **L'Orfeó**.

*«A l'Orfeó se representa **La Passió d'Ulldecona**, una de les quatre històriques de Catalunya, que han estat declarades "Tresor del Patrimoni Cultural Immaterial de Catalunya i Andorra".*
*Fins l'any 2013 la Passió disposava de dos peces teatrals diferents. **L'obra en català**, del poeta mallorquí Jaume Vidal i Alcover, escrita en vers i centrada en la figura d'un Jesús sentimental i filòsof que inclou el text "Davallament de la Creu", un manuscrit en català antic datat del segle XVIII i trobat a l'església del poble. **L'obra en castellà**, escrita pel crític teatral Josep Maria Junyent i Quintana, on desenvolupa l'evolució psicològica dels diferents personatges que acompanyen el protagonista i els seus desenllaços.*

***L'any 2014**, coincidint en la seua 60ª temporada, arriba la unificació del drama de Crist en un sol text, dos idiomes i **una única posada en escena**. La peça dramàtica del segle XVI que marca l´origen de les representacions populars com antecedent més antic a Ulldecona "Acte del Davallament de la Creu", se manté com a pal de paller de l´obra i agafa encara més protagonisme a la versió d´Ignasi Roda com a Pròleg, al ser representada en català antic tant a les funcions en català com a les de castellà».*

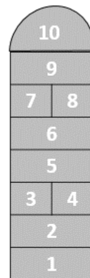
Tebeo:

(castellanisme).
Publicació que conté historietes. Còmic.

Tello:

Joc que juguen les xiquetes.
«Consisteix en dibuixar un rectangle al terra dividint-lo en franges transversals numerades i acabant-lo en una figura circular. Per jugar tiren una pedra i on cau delimita com faran després saltant al peu coix lo recorregut. També fan córrer la pedra a cops de peu per passar d'una casella a l'atra».

Temor:

Torbament de l'ànim davant un perill real o imaginari. Por.

«Los que me fan temor de veritat són los polítics unionistes. Pareixen los quatre de l'apocalipsis. Quan los veig, me cago de temor».

Temoric:

Poruc, que té temor excessiva.

Templat:

Persona afable que cau bé a la gent.

«La generositat i un sentit de responsabilitat són algunes de les teues característiques notables. T'afalaga agradar i ajudar al mateix temps. Tu no t'importes, perquè fas el que fas per plaer. La teua espontaneïtat i la teua ment jove te donen un aire juganer capaç de fer que les persones riguen i simpatitzin en tu. Ets capaç d'assumir moltes responsabilitats i, en estos casos, sempre ho dónes tot al màxim».

Terça:
Una terça és una unitat tradicional catalana per a mesurar la massa.
«Tot i que al segle XX encara se feia servir, actualment se considera una unitat obsoleta. Era equivalent a una lliura catalana, és a dir, 400 grams, i la particularitat que les terces només s'empraven per a pesar la carn.
Pos així peso 23 terces i la meua dona, 14 terces de carn i 200 lliures de caràcter».

Terreta:
Terra d'escudelles.
«Barreja d'arena fina i llim (fracció mineral més fina que l'arena però menos que l'argila) que servix, com a abrasiu, per escurar los plats i les cassoles. La feien servir les güeles quan no hi havia Fairy».

Tia:
Nom de respecte com anomenen lo gendre i la nora a la seua respectiva Sogra.

Timó:
Farigola. *(cast. tomillo)*.

Tina:

Recipient de grans dimensions fet de fusta a dogues, en la boca més ampla que el fons. Té l'entrada del raïm per dalt i la sortida del líquid per baix.

Tindre:

Variant de Tenir, totalment correcta i que se fa servir habitualment al llenguatge col·loquial.
Tindre avorrit: Sentir antipatia per algú o per alguna cosa. *«Lo tinc avorrit, no el puc ni vore!»*.
Tindre la butxaca quieta: No fer cap despesa. Estalviar.
Tindre lo cel guanyat: Haver patit molt.
Tindre desmai: Tindre molta gana.
Tindre pocs gàlits: Tenir poques ganes de fer-ho o fer-ho en desídia.
Tindre mala folla: Tindre poca gràcia i una mica massa de malícia.
«Mira que té mala folla! Ho diu per fer mal».
Tindre per donar i vendre: Tenir molta quantitat d'alguna cosa.
Tindre poc esperit: estar mancat d'energia interior, de coratge davant les dificultats o perills.
No tindre temps ni de rascar-se: Estar molt ocupat.

Tintar:
Tenyir. Donar color.
«Me penso que, avui dia, les persones només se deuen tintar lo cabell. Abans, quan se moria un familiar proper, la gent també solia tintar-se tota la roba de negre, fins i tot les braguetes».

Tinya:
Larva de l'Arna de la roba. Este cuc s'alimenta preferentment de teixits d'origen animal, fent forats i espatllant teles i peces de roba.
Cal guardar la roba sempre ben rentada, perquè les arnes preferixen roba bruta i suada. Les boletes de pitxolí són un sistema tradicional eficaç contra les arnes.
Ser més dolent que la tinya: Ser molt dolent.
Ser més vell que la tinya: Ser molt vell.
Ser més viu que la tinya: Ser eixerit, llest.

Tio:
1) Nom de respecte com anomenen lo gendre i la nora al seu respectiu Sogre.
2) Tractament que, seguit del nom propi, servix per a designar a persones d'estament humil, encara que no siguen parents.
«Lo tio Miquel i lo tio Batistet lo podrit eren los amics de ma güelo».

Tió:
Negre com un tió: Molt negre.

Tirar:
Prendre o anar en una direcció determinada.

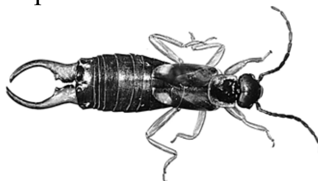

«Si tirem cap a la dreta hi haurà més possibilitats de trobar lo camí correcte que si ho fem cap a l'esquerra».

Tirar pel dret: anar directament a un lloc sense voltar ni seguir el camí normal. Però, en un atre context, significa obrar sense miraments.

Tísic:
Malalt de Tisi *(tuberculosis pulmonar)*. Però també se diu d'aquell que té molta tos i fa mala cara: *«Pareixes tísic»*.

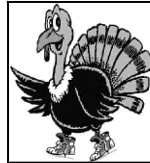
Tisoretes:
Insecte ortòpter de cos llarguer, de color negrós, que té l'abdomen acabat en unes puntes a manera de pinces. Papaorelles.

Tita:
Un dels noms en què se coneix l'òrgan sexual masculí, també anomenat Pardal o Titola.

Tites:
Nom per cridar les gallines, sobretot en haver-li de donar menjar. *«Tites, tites!»*.

Tito:
Mascle de l'au gal·linàcia Meleagris gallopavo, de color negre. Lo cap i coll estan pelats i d'un color roig. A sobre del bec té una membrana erèctil anomenada *moc*. Gall d'indi.

Titola:
Un dels noms en què se coneix l'òrgan sexual masculí, també anomenat Pardal i Tita.

Titoleta:
La Titola dels xiquets.

Tocador:
Aquell que toca un instrument de música. Músic. *«La seua patrona és Santa Cecilia»*.

Tocar:

1) Pegar, agredir a cops. *«Para de fer lo ximple ho te tocaré»*.
2) Posar-se en moviment, anar-se'n. S'usa principalment en imperatiu: *«Toca!»*.
Tocant a *Vinaròs*: Prop de. A la vora de.
Tocant al *viatge*: Parlant de. En relació a.
Tocant, Tocant: Mol aprop, casi al costat.

Toçar:

Donar cops en lo tòs *(com les vaquetes als bous del carrer)*, que és la part més alta del cap situada entre les dos banyes. També ho trobareu com Tossar i Atossar.
«Les vaquetes te tossen i prou, però lo bou te busca en la banya pa fer-te mal de veritat».

Tofenc:

Flonjo. Tou.

Toia:

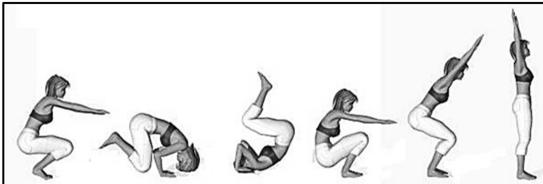
Persona poc destra, mancada d'habilitat, sense nervi. *«Ets una toia!»*.

Toll:
Clot al terra ple d'aigua de la pluja o d'atra procedència. Bassiot.
«Saltava d'un costat a l'atre per evitar los tolls del carrer».

Tomaca:
Fruit de la tomaquera. Tomàquet.
Lo nom deriva de la paraula nàhuatl *xitomatl*, que vol dir *"fruit en melic"*. El nàhuatl és una llengua indígena de Mèxic, que és on se va conrear la tomaquera per primera vegada.

Tombar:
Fer mitja volta. Girar. Canviar de direcció.

Tombolló:
Tombarella. Giravolt que se fa en lo cos, sostenint-se damunt lo cap o les mans en terra.

Caure o Anar de tomballons: Anar per terra fent tombs.

Ton:

Adjectiu possessiu masculí usat només atributivament i anteposat al nom.
«Ton i ta, com los atres possessius son, sa i mon, ma, eren usats normalment i freqüentment a la literatura antiga i a la Renaixença. Actualment s'usen poc, substituïts de manera preferent pels possessius el meu, la meva, el teu, etc. Podem dir que han desaparegut completament de quasi tot el Principat, i sols se conserven seguits de certs noms de parentesc ***a indrets genuïns i autèntics****, com és lo cas d'Ulldecona.*
La forma plural masculina normal és tos, però és freqüent utilitzar la forma analògica tons en el llenguatge dialectal».

Topetar:

Venir a tocar més o menys violentament una cosa a una atra que se li interposa en lo camí. Topar.

Toquinyador:

Que toquinyeja.

Toquinyar:

Tocar. Grapejar.

Toquilla:
Mocador per a cobrir lo cap o l'esquena, que duen les dones.

Torcar:
Netejar en un drap.

Torcador:
Drap de torcar atuells de cuina.

Torcamans:
Drap per a aixugar-se les mans.

Tord:
Pardal monògam i excel·lent cantaire que fa tornar boix d'alegria al caçador.

Torejar:
A diferencia del que diu lo diccionari normatiu: *«Lluitar amb el toro esquivant les seves escomeses»*, per la majoria dels falduts, torejar és senzillament anar a la plaça de bous, trobar-se als amics, berenar i, de quan en quan, treure el cap pel carafal.

Torill:
A la plaça de bous, quadra on se tanquen los bous.

Tortelles del secret:
Pasta dolça tradicional i típica d'Ulldecona, feta a base de farina, llet, oli, sucre, etc.
«Perequillos i Tortelles».

Tossada:
Cop donat en lo tòs *(com les vaquetes als bous del carrer)*, que és la part més alta del cap situada entre les dos banyes. També ho trobareu com toçar i atossar.
«Les vaquetes te fan una tossada i prou, però lo bou te busca en la banya pa fer-te mal de veritat».

Tossar:
Donar cops en lo tòs *(com les vaquetes als bous del carrer)*, que és la part més alta del cap situada entre les dos banyes.
«Les vaquetes te tossen i prou, però lo bou te busca en la banya pa fer-te mal de veritat».

Tossino/a:
Porc. Truja.

Tossut:
Obstinat, que no creu o no se dixa convèncer.

Totxada:
Cop de bastó.

Tou:
Tou de la cama:
Part carnosa i tova de la cama, per sota de la part posterior del genoll. Panxell.

Traçut:
Que té traça.

Tràfec:
Que hi ha molt d'enrenou, bé per:
1) Mudar coses d'un lloc a un atre.
2) Anar persones o vehicles d'un lloc a un atre.

Semblar Maria Tràfecs: Ser una persona molt activa o molt moguda.

Trafegot:
Persona que trafegueja malament i massa depressa. Que sempre va atabalat.

Tramoia:
1) Ficció o embolic tramat de manera enganyosa.
2) Persona embolicaire o lianta.

Tramús:
Llavor comestible del Llobí que compràvem al carro de la Filets quan anàvem al cine.

Trapasser:
Que fa dolenteries pròpies d'infants i que fan més gràcia que perjudici. Entremaliat.

Traste:
1) Cosa inútil o que fa nosa.
2) Persona inútil o que fa nosa.
«Com un zero a l'esquerra».

Tratge:

(castellanisme).
Vestit d’home per batejos, casaments i enterros. Trajo.
Tratge de bany: vestit de bany, banyador.

Trau:

1) Forat llarguer practicat a una tela per a fer-hi passar lo botó
2) Incisió profunda feta al cos d'una persona per ferida o per cop violent.

Traure:

Treure.

Treballat:

Terra treballada, per oposició a malesa.
«Lo treballat se paga a 50 duros lo jornal i la malesa a vuit».

Tremolí:

Calfred, esgarrifança.

Trencallós:

Trencadís.

Trencar:
Canviar de direcció. *«Arribant al molí, trenqueu a la dreta i sortireu al camí».*

Trencat:
Herniat. *«Ficar la foto d'una trencadura seria molt fastigós, per això fico la de un tancat».*

Estar trencat de color: Que no ha pres gens lo Sol o que se troba malament de salut.

Trinquet:
Recinte de joc per jugar a la pilota valenciana o la pilota basca.

Tripó:
Testicle del tossino.

Tristesa:
Malaltia dels tarongers.

Trobar:
Tu que trobes?: Pregunta retòrica sense esperar que l'altre s'implique a la resposta.

Trola:

Barbarisme que *no hauríem d'utilitzar*.
A la nostra llengua hi ha boniques paraules per dir lo mateix: Embusteria. Mentira. Bola.

Trolero:

Barbarisme que *no hauríem d'utilitzar*.
A la nostra llengua hi ha boniques paraules per dir lo mateix: Embustero. Mentirós. Bolero.

Trompicons:

Anar de trompicons: Anar de costat. Anar de reconco.

Tronada:

Tempestat de pluja i trons.

Tropicó:
Batut del cor.

Tros:
Porció de terreny de conreu que algú posseeix. *«Me'n vaig al tros». «Ma mare ha anat al tros a portar lo dinar a mon pare».*

Trossinyo:
Trosset.

Trull:
Safareig tapat on se diposita el most i el raïm trepitjat perquè hi fermenti.

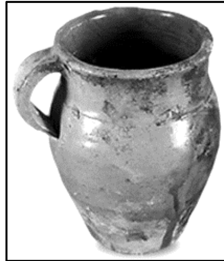
Trumfo:
Cadascuna de les cartes del pal que domina el joc.

Túmid:
Inflat.

Tunda:
Sèrie de cops donats per fer mal a algú. Pallissa.

Tupí:

Un tupí és una olla menuda de terrissa i d'una sola ansa. Els tupins tenen la particularitat que reben la calor per la panxa en lloc de per la base com les olles. Els tupins son ventruts i tenen el coll i la base estrets. S'identifiquen tupins d'onze mesures diferents.

La meua parla al país dels falduts

U

Ullada:
1) Cop d’ull. Mirada ràpida.
2) © ULLDECONA. Varietat de raïm blanc o roig, de gra gros.

Ullar:
Traure ulls. *«Estes pataques estan molt ullades»*.

Ullat/ada:
Que té una porció de pell fosca al voltant dels ulls. *(cast. ojeroso)*.

Ulldecona:
Vila i municipi de la comarca del Montsià que, segons diuen los que saben, existix des de l’any 1273. Està situada al sud de Catalunya, formant límit meridional del Principat en lo País Valencià i és on va néixer lo tio que ha fet este llibre.
«Pos si Catalunya és com una paperina de xurros, Ulldecona serà com lo sucre, perquè està al fondo».

Ulleres:
Rodones d'espart que se posen al matxo per tapar-li els ulls i evitar que se marege quan dona voltes a la sènia.

Unça:
Unitat de pes equivalent, de manera aproximada, a 33 grams.

Unflar:
Inflar. *«Vaig a Ca Tallada a unflar les rodes de la bicicleta»*.

Unflador:
Estris per unflar, també dit bomba o manxa.

Ungla:
Llauneta corbada que les plegadores d'aulives s'ajustaven als dits índex i gros per plegar les aulives de manera manual i artesana.

V

Valdre:

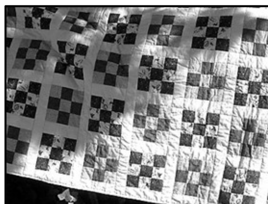
Variant de Valer, totalment correcta i que se fa servir habitualment al llenguatge col·loquial.
Més val això: Expressa acceptar una situació.
«Més val tindre pocs amics que col·leccionar hipòcrites».

de Valent:

Molt, en gran intensitat.
«Plou de valent!».

Vànua:

Vànova. Cobrellit de teixit gruixut, de punt o de ganxet, generalment formant mostres o dibuixos i guarnit de serrell. *(cast. colcha)*.
«Ma padrina me'n va fer una de punt de ganxo que porta tirabuixonets de serrell».

Vaqueta:

Cargol gros de closca blanca que preferix los llocs secs, a diferència d'atres caragols que preferixen llocs humits. Per tant, se la pot trobar a la muntanya, entre el romer, lo timó, i els margallons. És molt més apreciada que atres caragols comestibles i si l'afegim a la paella li dóna un sabor excel·lent.

«Si no vaig equivocat, està en perill d'extinció, per això si los forestals t'agafen recollint-ne (o portant-ne a sobre) te foten una multa que te dixen arregladet».

Vaquetes:

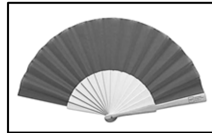
Són les vaques que se fan servir als Bous de Plaça o Bous al carrer.

Als anys seixanta la festa de Bous al carrer se dia *«Exibición de ganado vacuno».*

Vatros:

Vosaltres.

Veigues:
Exclamació usada per afirmar o mostrar més expressivament una cosa.
«Veigues si no aniré. A davant de tot».
«Ara diu que se dixa lo novio. Veigues!».

Ventall:

Tant podem dir-ho de l’instrument que servix per ventar lo foc i avivar-lo com de l’instrument que fan servir normalment les dones per remoure l'aire i refrescar l'ambient a l’estiu. *«Lo ventall que porten los balladors del Xim-Xim».*

Ventallenc/ca:

Gentilici pel qual se coneix als habitants del barri d’Ulldecona *«Les Ventalles».*

Ventolera:
Ventada. Vent molt fort.

Ventrada:
Conjunt dels budells d'una persona o animal. (*cast. tripas*).

Ventre:

Cavitat del cos que conté l'estómac i els budells.
Fer de ventre: cagar, defecar.
Anar de ventre: Cagar. Defecar.
«Us dixo una imatge de com diuen los entesos que s'ha d'anar de ventre. Pel que sembla, la millor manera (la cagada feliç) és la que fica recte los budells i lo ses, sense pressionar-los ni estrangular-los».

Ventrera:

Corretja subjecta als braços del carro i que passa per baix del ventre del matxo, per impedir que el carro se tombi cap atràs.

Veremar:

Fer la collita dels raïms. *(cast. vendimiar)*.
També ho trobareu per la fonètica Beremá.

Vereno:

(castellanisme molt estès).
Verí. Substància que, introduïda o aplicada al cos en poca quantitat, causa la mort o greus pertorbacions de la salut.

Verenós/osa:
Verinós. Que conté verí.

Verger:
Hort o jardí tancat.

Verós/osa:
Fruita que no està madura.
«Este préssec està verós, no se pot ni minjar».

Vermut:
Tot i que la paraula fa referència al licor aperitiu, natros ho agafem en lo sentit ampli de l'activitat que consisteix en anar al bar cap al migdia a prendre un toc, sigui la beguda que sigui, i quelcom per menjar, una tapa variada o una bossa de pataques fregides.
«Anem a fer lo vermut a la Mera... Anem a fer lo vermut a la Plaça...».

Vers:

Se diu com a sinònim de poema.

Quan un xiquet recita els versos de felicitació nadalenca dirigits als seus pares, solem dir: *«Calleu, que lo xiquet dirà el vers»*.

Com que no he trobat cap vers de Nadal, pos fico un que vaig escriure a novembre de 1981 per un treball de català. Lo seu títol és *«Lo Cuerpo Serrano»*:

Els ulls són per mirar,
les mans per agafar,
el cap és per pensar
i el cor per estimar.

Al cap hi ha cabell
i algú porta serrell.
A la cara dues celles
i als ulls, parpelles.

Els dits són per tocar
i en tenim cinc a cada mà:
Polze, índex, anular,
menovell i mitjà.

Al braç, tenim canell
i a la mà: palmell i artell;
a la cama, panxell i turmell
i al cap clatell.

Els peus són per caminar
i els pits per poder mamar.
També...

Nas per olorar
Boca per parlar
Llengua per tastar
Dents per mastegar
Orelles per sentir...
I no sé què més dir!
Ah, sí!
Penis per fer pi-pi!

Vescós:

Apegalós.

Vespa:

Insecte de color groc i ratlles negres, molt prim en la unió del tòrax i l'abdomen. Té un fibló que dóna picades molt doloroses. Viu en colònies i fa el niu semblant al de les abelles, però no produix mel. *(cast. avispa)*.
També el trobareu com **Abespa**, pos és la forma fonètica de com ho diem natros.

Vesper:

Niu de vespes. *(cast. avispero)*.

Vesta:

Penitent a la processó del Divendres Sant que va cobert d'una túnica llarga i porta una paperina de cartó forrada de roba al cap. *(cast. nazareno)*.

Vetllar:
Estar despert prop d'un difunt mentre arriba l'hora d'enterrar-lo.

Veveta:
Veueta. Parlar fluixet o en veu de crio.

Vila (la casa de la):
Ajuntament. Lo lloc on l’alcalde i els regidors decidixen lo que ells consideren millor pel poble.

Vilero:
Pos un pardal, conegut a atres indrets com Teuladí o Viler. *(cast. gorrión)*.

Vímen:
Branca molt flexible que servix de material per a la fabricació de cistells i atres recipients, de taules, cadires, etc.
(cast. mimbre).
Com que hi ha la possibilitat de cercar-ho per «Bímen», que és la nostra forma fonètica, pos també l’he ficat al seu lloc corresponent.

Vinassa:
Solatge del vi.

Vindre:
Variant de Venir, totalment correcta i que se fa servir habitualment al llenguatge col·loquial.
«Vaig vindre a ca teua i no estaves».
No ve d'aquí: se diu per indicar que allò que s'ha dit abans no té importància, no pot impedir una atra cosa.
Vindre al cap: Recordar.
«Ara mateix no em ve al cap».
Per diners que no vingue: no dependre del fet que costi més o menys.

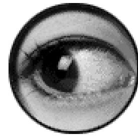
Viver:
1) Abundància d'una cosa.
«A casa hi ha un viver de formigues».
2) Terreny disposat per a criar-hi en bones condicions determinats arbres o plantes.
(cast. vivero).

Voladís:
Que fa volada o surt enfora del cos on està adherit. *(cast. voladizo)*.

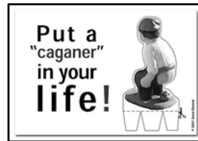
Volegué:
Conjunt nombrós d'animals voladors.

Voler:
Tindre la intenció determinada de fer o de fer fer qualsevol cosa.
Fer-se de mal voler: Fer alguna cosa, prendre alguna decisió o alguna actitud que fa perdre la confiança, la valoració positiva o les amistats. *«Si acceptes la faena d'encarregat te faràs de mal voler»*.
Si Déu vol: fórmula per a introduir l'expressió d'un desig. *«Si Déu vol demà aniré a Tortosa»*.
Que sigui com vulgui: de totes maneres, tant si és una cosa com si és l'atra.
Serà lo que Déu voldrà: es diu en prendre una decisió greu o perillosa, del resultat de la qual no se té seguretat.
Què vols dir!: exclamació per a expressar gran sorpresa davant un fet o una notícia.
Vols dir? (o Voleu dir?): interrogació per expressar dubte d'allò que un atre acaba d'afirmar.

Vore:
Veure.

a vore:
A veure. Vejam. Imperatiu per expressar la curiositat de veure el que passarà, la temor que no tingui lloc una cosa desitjada, que una cosa temuda s'esdevingui, etc.

A la Catalunya Central el llenguatge oral i col·loquial ha fet un encreuament entre el *a veure* i el *vejam* i el resultat ha estat *aviam*.
«A vore, a vore si vos agrada lo llibre».

He nascut a Ulldecona
Sóc faldut de veritat
¡Visca la nostra Patrona,
la Verge de la Pietat!

X

Xafar:
Trepitjar. Fer pressió en los peus damunt una cosa. *(cast. pisar, pisotear)*.

Xafardejar:
Fer lo xafarder/ra.

Xafarder/ra:
Persona que parla més o menys malèvolament d'alguna persona o cosa, dient-ne lo que vol, lo que pensa o lo que ha sentit, fonamentat o no. *(cast. chismoso)*.

Xafagor:
Calor sufocant d'un ambient calent i encalmat. *(cast. bochorno)*.

Xalador/ra:
Propens a xalar i fer xalar els atres.
(cast. alegre, divertido).

Xalar:

Esbargir-se alegrement.
«He xalat molt fen este llibre».

«Hi ha una teoria on se diu que antigament la gent vivia per treballar i sols xalaven a les Festes Majors. Los fruits d'aquestes xaleres naixien al cap de nou mesos i així se forjava el caràcter d'un poble d'acord als signes del zodíac, o tots eren Cranc o Balança o Sagitari, etc. Sempre hi podia haver alguna excepció totalment justificada, com per exemple la del faldut nascut lo 10 de maig on no lligava la seua concepció en cap de les nostres festes majors, però resulta que la germana de sa mare vivia a La Galera i sons pares havien anat a les Festes Majors de Sant Llorenç, lo 10 d'agost, dia matemàtic de la seua xalera. Feta aquesta reflexió, podreu analitzar les dates dels vostres avantpassats i voreu com, majoritàriament, la regla es compleix. Jo vaig nàixer lo 18 de juliol, per tant, fet lo 18 d'octubre. Tinc un ***pedigrí faldut 100%****, per haver nascut a ca mons güelos, al centre del poble, i per haver estat fet a la xalera de Festes Majors de Sant Lluc. Tot seguit podeu vore lo contents que anaven mons pares aquell 18 d'octubre de 1955, no se si abans o després d'haver-me fet».*

Xalera:

Festa. *«De joves fotíem unes xaleres que Déu-n'hi-do»*.

Xamba:

Bona sort. Casualitat.

Xampany:

Vi escumós (de tota la vida) que preníem a festes i dies senyalats fins que un dia los francesos van dir que tenien la patent del nom i el van haver de canviar pel mot cava a les etiquetes comercials. Això no vol dir que natros fem un pecat mortal al utilitzar-la, ans al contrari, tant correcte és dir *«Per Nadal veurem xampany de Godall»* com *«Per Nadal veurem cava de Godall»*.

en **Xancla**:

Sense acabar de passar el peu dins un calçat. *(cast. en chancleta)*.

Xano-Xano:

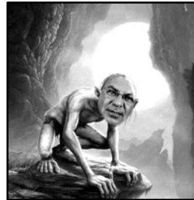
A poc a poc *(aplicat a caminar)*.

Xanxull:

Negoci il·lícit, confabulació, trampa, intriga, tripijoc, embolic per obtenir algun guany.
«Sempre porta un xanxull o atre entre mans»

Xanxuller:

Persona propensa a crear enrenous i embolics entre les atres.

Xaparrut:

Persona gairebé tan ampla com alta.
«Per aquesta paraula tinc un exemple molt clarificador, però no el ficaré. Si el fiqués, de ben segur que escoltaria la frase mítica: Ves Neus, siempre van contra mi».

Xapat:

En mobles és la cobertura o guarniment d'una fusta senzilla en una fullola superposada i encolada de fusta bona.
Xapat d'or, també conegut com a *"or laminat"* a joieria i bijuteria, és posar una capa sòlida d'or molt prima a un base de metall com lo bronze.

Xapurrejar:

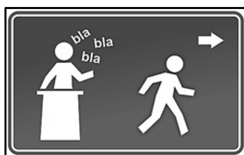
Parlar una llengua diferent a la teua però de manera molt bàsica, quasi de principiant:
«Mi espic inglis a litel»
«Je parlé fransé tré joli».

Xarlotada:
Actuació pública grotesca o ridícula, que normalment es feia disfressat.
«Als bous del carrer del Pes solien fer xarlotada Careto i Pesseta».

lo **Xarnego**:
Nom pel qual se coneix a Pedro Fumadó, propietari d'una ramaderia de bous.

Xarrameca:
Acció de xarrar insistentment.

Xarrar:
Parlar.
«És molt millor enraonar que xarrar, pos quan enraonem fem servir la raó i quan xarrem no».

Xato:
Que té lo nas curt i aplanat. Camús.

Xeflis:
Minjada abundant i festosa.

Xeic o Xec:

Expressió usada per adreçar-se familiarment a algú. La joventut ara sols dir *"tio"*.

Xera:

Festa. Gresca. Gatzara.

Xicot/ta:

Noi, noia.

Xicotet:

Menut. Petit.

Xic/ca:

Noi, noia.

Xill:

Crit estrident.
Acció de xillar.

Xillar:

Xisclar.

Xim-Xim:

Nom popular del tradicional Ball de Mantons o Jota d'Ulldecona.

Lo Xim-Xim té un tret diferencial de les atres jotes i és que, en lloc de ballar-se formant una línia recta, les parelles encerclen la banda de música que se situa al mig.

Atres trets diferencials los trobem a les balladores: lo monyo en forma de picaport, les arracades d'or llargues fins a quasi los muscles, i los bonics (i cars) Mantons de Manila.

«Se diu que per tindre complert lo pedigrí faldut has d'haver ballat lo Xim-Xim almenys un cop a la vida. Jo ho he fet. Crec que va estar l'any 1973, l'únic cop en que m'ho ha demanat una balladora. Sense adonar-me, me vaig quedar lo ventall que ella m'hi havia dixat i la vergonya me'l va fer guardar quasi 30 anys a la tauleta de nit. Ara tinc entès que el torna a tindre Luïsa, la propietària, pos finalment la meua família li va retornar. Ho sento de tot cor».

Xip-Xap:
Onomatopeia per quan remenem la superfície de l'aigua movent-nos a dins. *(cast. chapotear)*.

Xiqüelo/la:
Noi, noia.

Xiquet/ta:
Nen. Noi/a menut/da. Infant.

a la **Xirinxina**:
A collibè.

Xirla:
Escopinya maltesa. Rossellona. Mol·lusc poc valorat pel pes de la closca i la carn escassa, però que mos fotem molt a gust perquè és més econòmica que la cloïssa. Ben neta d’arena la solem ficar a la paella marinera.

Xirnac:
Trenc al cap o a la cara.

Xitxarra:
Pardal de color fosc i lo cap negre; minja llavoretes i cuquets, i quan canta sembla que fa gran xerrameca.

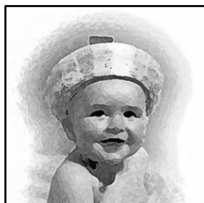
Xiular:
Fer un so expel·lint aire en força per la boca mentre tenim los llavis contrets o tibats. *(cast. silbar)*.
«Qui canta a la taula i xiula al llit, no té els cinc sentits complits».

Xiulit:
Acció de xiular. Xiulet. *(cast. silbido)*.

Xivarri:
Soroll fort però confús de gent que parla o crida. *(cast. escándalo)*.

Xixó:
Bony cap produït per un cop.

Xixonera:
Barret rígid per protegir lo cap dels xiquets les xiquetes, evitant-los fer-se xixons.

Xocar:

Venir de nou, sorprendre vivament com a cosa inesperada. *«Me xoca molt vore a aquells dos junts, ...si no se poden vore!!!».*

Xofer:

Persona que conduix un vehicle de motor per transportar persones.

Xollar:

Tallar els cabells arran.

Xona:

Mot canareu pel que se coneix l'òrgan sexual femení, també anomenat Figa.
També hem importat les expressions canareues *«No siguis xona»*, *«No facis lo xona»* per dir *«No siguis bobo»*, *«No facis lo bobo».*
«Lo mes curiós és que lo Xona és l'idioma nadiu dels xones, un poble africà. És una de les llengües nigerocongoleses de la branca de les llengües bantus del sud i 11 milions de persones la tenen com a llengua materna. Pa que veigues».

Xop:

Pollancre. *(cast. chopo)*. Arbre molt alt, de soca dreta, branques esteses, fulles molt peciolades, llises, més llargues que amples, ovades i aprimades en la punta.

Xop/a:

Molt mullat. *(cast. calado, empapado, hecho una sopa)*.

Xopar:

Amarar d'aigua.

Xorrera:

Gotera o raig que cau per una canal, per un forat del teulat, etc.

Xoxa:

Mol·lusc marí, de molla roja i petxines negres que se fica a la paella d’arròs per donar-li bon gust. Molt més econòmic que l’almeja.

Xulit: © ULLDECONA.

Accelerar el joc de saltar a la corda.

Bibliografia

"**La meua parla**" vol ser un recull d'expressions fetes per mitjà de la paraula i definides segons els meus pensaments i sentiments falduts. Per tant, és evident que hagi donat molta més importància a **com se diu** (fonètica) i **que vol dir** (significat) que a com s'escriu, sense dixar de banda aquest darrer aspecte, ni tampoc menysprear les descripcions acadèmiques. Per aconseguir-ho he consultat:

Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB) de l'Institut d'Estudis Catalans. Edició electrònica consultable a través d'Internet (http://dcvb.iecat.net/).

Victionari. Diccionari Universal i lliure del sistema wiki. (https://ca.wiktionary.org/wiki/Portada).

Com natros ho diem. Un recull lèxic de les terres de l'Ebre, de Albert Puente Reverté. 2ª reimpr. revisada i ampliada: març 2009. Editor: Bubok Publishing SL

La Parla d'Oliva, Bloc de dialectologia del valencià dedicat a la parla d'Oliva (La Safor). (http://www.laparladoliva.com)

La Nostra manera de parlar català, de Joan Roig Vidal.

Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans, 2a ed. (http://dlc.iec.cat/)

La Llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral, de Albert Aragonès Salvat. Tortosa: Centre de Normalització de les Terres de l'Ebre. Direcció General de Política Lingüística, 1995.

Espècies i modalitats pesqueres. Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural de la Generalitat de Catalunya.

Remenant pel meu cervell. Los que no hem nascut en la tecnologia tenim una CPU tipus cinta casette i, per accedir a una dada, ens cal llegir totes les que apareixen abans. No tenim una CPU directa a l’estil CD digital com el jovent d’avui.

Quatre fulletes en blanc per anotar allò que vulgueu

La meua parla al país dels falduts

Pere O. Brusca